

Colección «Pa de Casa»

**DIPUTACION
GENERAL
DE ARAGON**

Departament d' de Cultura
y Educacion

4

Josep A. Chauvell

L'HOME DE FRANÇA

DIPUTACION
GENERAL
DE ARAGON

L'HOME DE FRANÇA

Josep A. Chauvell

Mode - 6121-

Cubierta:
Baells (Huesca)
Foto: G.E.A.

Josep A. Chauvell

Colección «Pa de Casa», 4

L'home de França

FICHA CATALOGRAFICA

CHAUVELL, Josep A.

L'home de França / Joseph A. Chauvell. — Zaragoza:
Diputación General de Aragón. Departamento de Cultura y
Educación, 1986. —

210 pp.; 19 cm. — (Pa de casa; 4)

ISBN: 84-505-4180-8

I. Título

860-31" 19"

El dia 26 d'abril de 1986 al castell de la vila de Vall-de-roures un jurat format per Javier Aguirre, Manuel Campo Vidal, Maria Dolors Serrano, Joan Perucho, Artur Quintana, Josep A. Duran Lleida i Joaquim Monclús com a secretari atorgà a aquesta novel·la el I Premi «Guillem Nicolau» de novel·la i narrativa. El premi era patrocinat per la Comissió Territorial d'aragó del II Congrés Internacional de la Llengua Catalana en col·laboració amb la Diputació General d'Aragó (Departament de Cultura i Educació), la Diputació Provincial de Terol, l'Ajuntament de Vall-de-roures, la Fundació Noesis de Calaceit i Xarxa Cultural.

Edita: Diputación General de Aragón
Departamento de Cultura y Educación

1.ª edición: septiembre 1986

Coordinación y maquetación: José Luis Acín Fanlo

I.S.B.N.: 84-505-4180-8

D.L.: Z-1.520-86

Imprime: Cometa, S. A. Zaragoza

Dedicat a la meua dona.

INDICE

Proleg	11
Capitol I. Naixença	17
Capitol II. De la seva infantesa	21
Capitol III. Els primers oficis	31
Capitol IV. Baells	47
Capitol V. Alcampell	69
Capitol VI. La Muntanya	126
Capitol VII. França	167
Capitol VIII. Barcelona	184
Final	209

PROLEG

La majoria de la gent que ens dediquem al estrafalari ofici d'escriure hem endegat la cursa fent quatre ratlles tortes i quasi bé sempre buides de contingut. Hi ha gent en canvi, que es palteja, un dia qualsevol, compra una ploma i paper. Una nit i una altra també, comença a escriure amb un xic d'il·lusió cada dia més gran. Una vegada closa l'història a comptar, tenim davant nostre una gran obra literaria, és el cas de «l'home de França», d'En Josep Antoni Chauvell. L'Home de França», salvant les distàncies, serà al llarg del temps, com ara ho son Les homilies d'Organyà, un escrit històric al qual s'haurà de fer forçosa referència per diversos moitius.

D'entrada aquesta obra que ara teniu entre les vostres mans, ha estat la guardonada amb el primer premi literari escrit en català a les contrades de la franja, però la veritable importància del llibre el constitueix l'intent conquerit de saber conjuguar amb una perfecta harmonia les varietats dialectals de la zona dins una sintaxis i una gràfica del català més pur de Pompeu. El llenguatge ple de mots i digtongacions de català antic, encara avui utilitzats a la Franja, venen a enriquir una llengua que

uneix, si mes no, a habitants de diferents comunitats autònomes, a diverses nacions i inclús a tres estats. El bon treball realitzat en aquest sentit ensorra per sempre més a tots aquells que continuen obstinats en intentar demostrar que aquí a l'Aragó el català no existeix o bé d'aquells altres que intenten capgirar la nostra parla utilitzant una grafia artificial castellanitzada.

De tota manera seria injust, malgrat la gran importància d'aquesta vessant, fer només referència al vehicle, al instrument utilitzat per narrar la biografia prou agitada d'En Martí Molins. una obra literària no és bona o dolenta per estar escrita amb una llengua o amb una altra, sinó que cal cercar la història en si, cal esbrinar el seu interès en el seu contingut.

Penso que la instauració del Primer Premi Guillem Nicolau, per la voluntat i per les esperances dipositades per la gent que hi ha treballat per fer-lo una realitat palpable, mereixia un inici amb una obra de qualitat, l'home de França supera de bon troç les perspectives traçades.

Ens trobem davant d'un text de redacció senzilla i lineal on l'acció i el sentiment humà es terriblement marcat per la vida quotidiana d'una determinada època a la zona alta de la Franja. El seu contingut i la seva estructuració és versemblant a la novel·la picaresca del segle XVI, gènere amb una gran tradició a la literatura espanyola.

Mitjançant un personatge central i quasi bé únic, l'autor aprofita les seves vivències per fer un retrat acurat del món rural a meitat del segle passat ambientat a la Llitera i a la Ribagorça. El mosso que a mesura que va aprenent les tasques del camp va canviant de casa per Sant Miquel, tal com era el costum, vivint sempre noves experiències i fent-nos recordar pobles d'aquelles

terres avui gaire bé deshabitats. La negativa dels pares a casar els seus fills amb pretendents humils, el poder polític i econòmic per lliurar als joves del servei militar, els divertiments i les joguesques dels joves de l'època, són d'altres pincellades que ens recorda una societat rural, estàtica, conservadora en les formes i en els prejudicis que es veurà trasvellsada per la mecanització. És un món ple de duresa pels pobres sense propietats, on quasi bé no hi han drets i tot són obligacions. La natura marca els cicles dels cultius i de la vida en general. El protagonista no és cap heroi, és un personatge de carn i os que descobreix, com qualsevol mortal, sentiments d'amor i d'odi, la impotència, la soletat, el sexe, o la mort dels seus que estima. Martí Molins viu una vida marcada pel destí, terriblement marcada pel destí, i quin mortal no la viu? El mateix destí sembla escopir-se de les mans de l'autor que li ha donat vida i es converteix per si sol en l'acció central de la narració. Personatge i narrador semblen perdre el control de la situació i és aleshores quan la narració esdevé més dinàmica, més rica i un ja no pot aturar-se en la lectura perquè ni el propi escriptor, que dona vida a Martí Molins, ja no sap quin nou succés capgirarà la història.

Al llarg de la vida d'En Martí Molins descobrim una societat en transformació, les primeres emigracions de la Franja, sobre tot de les noies joves cap a ciutat, a Barcelona, per anar a servir a cases benestants. Una Barcelona industrialitzada, on la indústria tèxtil en plena potència s'abasteix de la mà d'obra rural. La crisi del comerç català davant la pèrdua de les colònies d'ultramar, la guerra d'Àfrica la setmana tràgica i la naixença dels moviments obrers de caire anarquista complerten un mostreig sota un esquema simple però significatiu de la Barcelona de principis de segle.

d'enganxar a servir a Alcampell no em feu res, per pietat!.

— A veure regireu-lo—, va manar lo del trabuc. Li van desfer el mocador de fardo, lo van despullar i en trobar-li el butxacó va dir un d'aquells bandolers:

— Ací, ací hi té la bossa, però quina misèria, no duu més que quatre rals. Vinga xerral, ón tens l'or, o els diners, no ens faigues perdre la paiciència, tornà a repetir el que manava. —Ja us ho he dit, no tinc res més, sóc un pobre mosso, per pietat, no em feu mal! i deixeu-me anar en bona hora.

— Ah, no, això sí que no!, ara et quedaràs amb naltros i demà decidirem què en fem de tu, t'hem d'interrogar, no me'n fio massa del que m'has contat. Aul, fermeu-lo que no es pugui escapar i ens l'endurem al nostre amagatall; esta nit després de sopar ens contarà tot el que sap i després veurem que en fem d'ell, va ordenar el cap de colla. El pobre Martí, enmanillat amb una forta corda i amb els ulls embenats, va ser conduït a l'interior d'una cova on tenien el refugi aquella colla de delinqüents.

Els quatre lladres sopaven a la vora d'una foguera que tenien encesa dins de la cova, que era bastant gran, i ell, lo pobre Martí estava lligat de peus i mans en un racó i no gosava a tartir. Mentre sopaven, els bandolers anaven comentant què en farien d'aquell desgraciat que havia caigut en les seves mans.

— L'haguessim matat ja—, deia un; sí, deia un altre, no sé pas perquè l'hem hagut de dur cap ací, no n'hem de fer res d'esto home. —Matem— lo ara, lo que duie ja ho tenim i per cert és ben poca cosa—. Calleu! calleu somers, va dir el que manava més, —ací sóc jo qui diu lo que es fa, i si jo dic que l'haig d'interrogar és que s'ha de fer així, no vull sentir una paraula més—. En sopar l'interrogaré i després ja veurem si m'ha con-

vençut o no, hem d'assegurarnos que no tenim la guardia civil a prop de la nostra pista. Au!, ara acabem de menjar que de la resta me'n cuidaré jo.

— A veure noi, que parlarem una estoneta, tu i jo, —li va dir el que manava, i li va fer totes les preguntes del món, advertint-li que si deia una sola mentida, ell ho sabria de seguida i si això passava no camparia més enllà de la mentida. Lo pobre xicot acollonit, va anar responent a totes i cada una de les preguntes que aquell home de mal li aspecte feia.

— Bel, haig acabat, ara prendrem una decisió, li va dir al Martí, lo desgraciat tremolava com una fulla d'arbre i s'havia embrutat del tot els calçotets, de tanta por que estava passant. Aquell home alt i ferm i amb una barba negra com la nit, que li arribava a mig pit, es va alçar de la vora del xicot i sense dir-li res més se'n va anar cap a la vora de la foguera a parlar amb els seus companys.

Parlaven tant fluixet, que el Martí no podia entendre res, per més que parava l'orella no lligava més que alguna paraula solta. —Nois!, esto xicot m'ha dit la veritat—, —Com ho saps?—, va inquirir un d'aquells bandits—. —Sí va dir un altre, —Com post sabre que no t'ha enganyat? —Calleu, inútils!, somers, que no valeu ni per a cinglla ni per a albarda. Jo sé que m'ha dit la veritat i no sap res més.

Bé!, de totes maneres val més que el fem perdre, així no ens divulgarà va dir el que havia estat callat fins llavors i que pareixia el més sanguinari de tots.

No!, no el matarem i demà el deixarem marxar en bona hora, va sentenciar el cap de colla, a més, no puc matar un parent meu. Què dius, parent teu?—, van preguntar els altres. —Sí hem reesultat parents, però ell no ho sap, ni em coneix, però jo sóc cosí germà de sa mare i no mataré el fill de la Ramona.

A l'endemà, Martí, que havia estat tremolant tota la nit, va ser deslligat de les fermadures i després d'advertir-li que no se li ocorregués contar res de tot allò a ningú, va ser dut amb els ulls tapats cap a un camí tot diguent-li que corregués tant com sapigués, i que no tornés mai per allà ni en fes mai comentari.

Tan prompte com es va veure lliure va esvetar a córrer camí en avant, que de tant depressa que corria va entrempeussar amb una pedra i va caure de nassos a terra.

No es va aturar ni a veure si s'havia fet mal a la cara, només pensava en fugir com més prompte millor d'aquella serra on havia estat amb la vida penjant d'un fil.

CAPITOL V

Alcampell

En haver passat el molí de Falaguer ja es divisava tot el gran plla de terres i al fons la població d'Alcampell. Encara que ja hi havia estat una vegada, quan va baixar de Baells per ajudar a segar el que seria el nou amo, Martí Molins va tornar a quedar impressionat d'aquell gran plla que devia ser més gran que el de Castilló i que estava ple de vinya i olivers i només quedava la mica de la quadra per a terra de pa. Deuen fer moltes olives a n'esto lloc, pensava ell, i també molt vi, de ben segur que ací m'obriré camí, ja tinc pensat lo que haig de fer. Primer estaré un parell o tres d'anys de mosso i després em miraré de comprar un carro i un bon animal i em ficaré a l'ofici d'arrier, que m'han dit que a n'esto lloc hi ha molta feina de baixar olives i pinyol cap a les terres de Lleida, després em compraré un bocí de terra i una caseta i llavors podré demanar la mà de la Llúcia, això si no l'han casada els seus pares, perquè aquell home, son pare, tenia moltes ganes de treure-se-la del davant. — Maleït sigui, i tot això pensant es va trobar que arribava a l'entrada del lloc. Menys mal que aquells miserables de bandolers no li havien pres la roba que portava. Encara que els diners se'ls haguessin quedat, tanta sort de no haver-lo matat.

Alcampell era en aquella època una població amb molta gent, totes les cases eren plenes de canalla i la misèria i la necessitat eren el pa del dia a totes les famílies. Sempre hi havia qui se'n lliurava i aquest era el cas de l'amo nou d'en Martí.

La casa del senyor Anton era una de les bones del lloc, tenien molta terra, fins i tot eren amos d'un bon ramat de bestiar i tenien un gran tros a la partida de la Grossa a bastants quilòmetres de la població, però que era terme d'Alcampell.

Era una casa en la que es feia molt vi i també moltes olives, tenien una gran bodega amb tres cubes molt grans i un trull al que hi cabien set-cents o vuit-cents cànters de ví; hi havia també un bodegó on eren les quatre piles d'arena on es ficava l'oli, que sempre n'hi havia d'un any per a l'altre. Aquella gent anava més farta de vi i oli que d'aigua, la qual s'havia d'anar a buscar a una font que rajava seguit a les afores del lloc en direcció a Tamarit. D'anar a buscar l'aigua se n'encarregava una mossa que agafava un somer amb unes escaltrisses i duia quatre cànters d'aigua per al consum, perquè els animal es portaven a abeurar a la font on hi havia una mica de toll.

Era una casa molt antiga, d'aquelles que tenien escales per a donar i vendre i al corral hi havia tres parells d'animals, un d'ells format per un somer i una somera. Tenien també una paller a prop del lloc, on hi havia l'era, que hi cabia tota la palla que trillaven, així s'estalviaven de fer paller al ras. Martí es va quedar impressionat en aquella casa i va pensar a veure si el tiberi era més bo que no pas a la casa de Baells.

L'amo, el senyor Anton, era fill de Estopanyà i s'havia casat amb la pubilla de la casa, era un home alt com un xiprer i duia barba negra i espessa, anava sempre molt ben vestit amb armilla i botes de mitja cama i la

seva feina consistia en anar a vigilar els mossos en una tartaneta i un cavallet. Es deia que tenia «querida» i tot allí mateix a la població, ben segur que devia ser cert ja que era de domini públic. L'ama, la senyora Pepeta era un bocí de pa, era una dona grossa que només pensava en riure i tan se li'n donava que el seu marit tingués querida o no, ella menjar i riure. Dues filles tenia el matrimoni, l'una casada amb un noi del lloc i que estava de «venedís» a n'aquella casa i l'altra soltera, encara que ja festejava i estava a punt de casar-se.

No sembla mala gent, va pensar Martí Molins, quan va prendre possessió de la pallereta on també hi dormien l'altre mosso i un xulet, Quimet de nom. Li van dir en arribar: — No et faigues il·lusions, ací es treballa molt i també per acabar d'omplir la panxa t'has d'espavilar, però si et saps guanyar l'ama estàs salvat, que és una bona dona i sempre et ficarà ben amanida l'alforja. La primera nit que Martí jeia a la pallereta d'aquella casa va resultar plena de mals somnis, només veia aquells bandolers que l'havien assaltat i que l'anaven a matar amb una daga molt punxeguda. Es va despertar cridant: — No em mateu, no em mateu!, us ho donaré tot, però no em mateu!. Tants crits feia que va despertar l'altre mosso i el xulet i com que no van parar de preguntar-li, va haver de dir-lis lo que li havia ocorregut.

Després de contar-lis aquella pitipèria no va quedar tranquil perquè l'havien advertit que no xerrés res a ningú i es va tornar a adormir sense sabre si havia feït bé o mal en explicar tot allò als seus nous companys.

Martí Molins de seguida que es va ficar a fer feina a la nova casa va demostrar quin bon treballador que era, tant li era llaurar, com sembrar o collir olives. Totes les feines li anaven bé i com que era fort i ferm, no l'espantava el dur treball.

Quasi tenia vint anys i ven aviat pensava que faria la

feita dels quintos i l'any vinent, si no és que se'n lliurés, hauria d'anar a files per a complir-hi.

Poc a poc va començar a trobar-s'hi bé a Alcampell i encara que no fos més que un trist mosso es va fer amic de seguida de una colla de gent jove com ell. Els uns eren també criats d'alguna casa i els altres fills del poble que treballaven a les seves cases i s'aidaven de jornals que feien, o bé a segar, o cavar vinya, o birbar olivers i lo que calgués. La majoria eren molta colla a casa i els recursos eren tan escassos que la gana i la necessitat eren el pa del dia.

Martí es quedava impressionat quan a l'hivern i en la recollida de l'oliva els camins del terme eren com un rosari de gent i animals que anaven a punta de dia i tornaven a la nit. La majoria no tenien carro i anaven amb algun someret o somereta, vells com el camí del reguer, que de vegades queien dins d'una galotxa del camí, tots corrien allavons a ajudar a llevar-se el desgraciat, que potser no havia menjat en tot el dia més que fenàs de les esponges. Eren pobra gent que vivien com podien, però mentres estaven collint olives tot el terme era un cant; tot munyint les rames dels olivers, la majoria cantava amb una alegria com si no tinguessin cap problema.

Hi havia un molí als afores del poble i no molt lluny d'on estava la font de l'aigua potable. Allí duia les olives l'amo del Martí i ell era l'encarregat de baixarles amb el carro un cop ventades. Això dels molins de l'oli li agradava molt al xicot i veure com treballaven els gascons l'entusiasrava, però quan hi anava se'n recordava d'aquella vegada que fa ver cap dins del tinet i des de llavors anava amb compte de no esllissar-se o entrempeusar a la vora dels tinets. De vegades, i quan baixava les olives, se'n pujava acompanyant algun gascó que duia un bot d'oli al coll per a repartir-lo per les cases. Martí pensava que això de dur els bots al coll era ben pesat

i que ben bé ho haguessin pogut fer amb un someret, que a més de descansat, haurien aprofitat millor el viatge, però es coneix que aquell era el costum i així s'havien de fer les coses.

La campanya de l'oliva era la més llarga de totes les feines d'aquell poble, començava a mitjans de novembre o primers de desembre i no s'acabava fins a últims de març o mitjans d'abril, depenia de la collita, fos gran o bé més reduïda. Però de totes maneres durava molt de temps. Martí duia una escala de catorze o quinze escales que havia de fermar en un quimal perquè no es girés, però quasi sempre per a collir les banderes l'havia d'abandonar i lligar-se ell amb una cinglla a la corona. — Quina mania que teniu de deixar tant alts els olivers! —, deia Martí, però tothom té el mateix costum de deixar pujar els arbres igual que si vulguessin arribar al cel. — Au, vinga, cull i no et queixis —, li deia l'altre mosso i vés amb compte en no trencar cap rama, ja saps que a l'amo no li agrada, i sobretot vigila que no caiguis que et podries matar de tant alt —. Però amb això de fer-se mal, el Martí n'era especialista i encara no havia acabat de rebre la recomanació, que només va tindre temps de dir, que baixo!, que caic! —. Rames, quimals, tot s'ho enduia en la caiguda i a l'últim va quedar estès a les robes, llarg com un sant Pau.

— Ai, que s'ha matat!, van cridar les pllegadores que el van veure estirat sense coneixement. — Ai, pobret, correu, correu!, — l'altre mosso va baixar ràpid del cavall i va anar en auxili de l'infortunat Martí. No es movia i estava que semblava mort amb un mocador banyat amb aigua li van fregar la front i poc a poc va anar tornat en si. — Et pots llevar?, li va preguntar una pllegadora. Intenta de ficar-te dret, a veure si tens res trencat, li van recomanar. — Ai, ai, tot em fa mal! —, deia el desgraciat. Com va podre es va alçar, però el braç es-

querre, aquell mateix braç que havia sofert l'escaldada, no el podia moure. — Ai, que no puc moure el braç!, te l'hauràs trencat—, va dir l'altre mosso. — Au, vingal, agafaré la mula i et duré al lloc, t'hauran de portar a la senyora Delfina, la curandera, que t'hi fiqui una pilma. La curandera n'estava farta d'empilmar braços i cames i d'arreglar ossos fugits de lloc, fer esfregues i donar remeis per a tota classe de dolors reumàtics, en estes malalties n'era ben bé una eminència. Això és el que pensava tot el poble.

Així ho va fer amb lo pobre xicot després de fer-li tornar l'os al seu lloc, que li va fer tant mal que va veure els estrells. — Oi, oi, quin mall, cridava igual que un corder acabat de degollar. — Au, calla!, deia la senyora Delfina, — un noi fort com tu no es queixa ni que tingui les tripes fora. Després li va sucuar el braç amb una mena de pomada, pareguda a les que tenia la mare d'ell i en acabar li va empilmar el braç i l'hi va penjar d'un mocador de cap. — I ara no el moguis molla, que ja s'anira curant ell sol—, li va aconsellar aquella dona, — d'ací un parell de mesos et trauré la pila i segurament lo tindràs curat.

Aquella nit no va poder dormir de dolor, però en els dies següents ja no li feia tant de mal i ja es va alçar de la pallereta i va començar a voltar per la casa de l'amo.

La senyora Pepeta, l'ama, li feia caldets de sopes i també de gallina, i li deia, — Tu tranquil no t'amoïnïs, que ja et curaràs, jo t'atendré tot lo millor que pugui, Apa!, estigues quiet i no provis a fer res amb l'altre braç, que ja et vagarà de treballar quan estaràs bé.

Es un bona dona, pensava el Martí, certament la senyora Pepeta té molt bon cor i de segur que em cuidarà com si fos fill d'ella.

Lo senyor Anton era conegut al poble amb el sobre-

nom de lo Bllanc, això li venia de qué tenia de cognom Blanch i com que era foraster i encara que el nom de la casa on es va casar era també casa de l'Anton, coincidint amb el seu propi nom, tota la gent lo tenia per lo Bllanc.

Era un home molt respectat per tothom i com que no reia mai, feia una cara com si li deguessin i no li paguessin. Al poble no s'acordava d'haver-lo vist riure ningú mai del món, per això deien: — aquest home, quan ell riu, els dimonis plloren.

Quina diferència amb la seva dona, la Pepeta, tan bonifàcia, tan xerradora i sempre amb unes ganes boges de riure i cantar. Ell, era home de paraula poca i de sentència llarga. Era un home metòdic, meticulòs, s'adonava de tot, i si algú no estava al seu lloc ho notava de seguida i els mossos en tenien prou amb una mirada d'ell. Sabia, també, molta lletra menuda i per això la gent senzilla del poble, anaven a recòrrer a ell quan tenien algun problema en algun litigi o pilleit.

Lo Bllanc, es llevava d'hora, abans no eixigués el sol i una vegada vestit, es passejava pels baixos de la casa, fent una mena de tosseta, perquè els mossos que dormien a la pallereta sentiguessin la senyal de que l'hora de llevar-se era arribada. Només amb això en tenia prou per a despertar als jornalers i ells ja se'n guardaven prou bé de no oir aquell bon despertador. Llevar-se aviat, sí que ho feia, però ell després de dinar no li va faltar mai una estoneta de mesdiada, tant se val que fos hivern com estiu. Als maitins se n'anava amb la tartana a veure com treballaven els criats i es presentava a qualsevol hora. Per això ells no es podien descuidar, no els anés a agafar parats. Normalment a les tardis no hi solia anar al defora a vigilar els empletats, però també s'hi havia presentat més d'una vegada i havia agafat al-

gun d'aquells mossos badant i aixó representava per a n'aquell infeliç, el no arribar al Sant Miquel vinent.

Però la verdadera passió del senyor Anton, lo Bllanc, era la seua querida. En haver dinat es passava una estoneta pel cafè i després s'arribava a la casa de la seua amant, allí s'hi estava fins a l'hora que volia i mai, ni la dona, li van cridar a l'atenció sobre aquest particular. Tan sols una vegada, i va ser quan el pobre Martí estava amb el braç penjat del mocador de cap, que lo Bllanc va ser cridat a la mesura. Com de costum havia anat a passar la tardi a casa de la seua amiga i no se sap si va ser lo que havia menjat per a dinar, o la mateixa acaloració de la feina, el cas és que li va agarrar un ofec terrible, i que s'ofegava i que s'ofegava i no podia respirar i, —que em moro!, que em moro!. La querida no sabia que fer i tota amoïnada va haver de córrer a buscar la família perquè vingués ràpid, perquè lo senyor Anton es moira. I és clar, el van haver de traure del llit de l'amant i dur-lo cap a casa seua, embolicat amb un tapabosques i entre dues persones, com si estigués mort. D'aquella no se'n va perdre i, malgrat l'amonestació de dona i filles, al cap de poc temps ja tornava a matar les tardis amb l'amiga.

Lo Bllanc havia estat, en la seua joventut, carlí, i el seu ídol en aquella època era Cabrera, «el tigre del Maestrat», però en acabar la tercera guerra carlina, les seues simpaties es decantaven pels restauradors de la dinastia Borbònica i llavors era un fervent defensor de les idees del partit conservador i de Cànovas del Castillo. Al cafè, sempre s'entaulava la discussió entre els conservador i els lliberals i quan algun del lliberals s'exaltava, lo Bllanc treia l'estoc que duia amagat al seu ganxo i amenaçava de ferir amb ell els seus oponents. —Au!, no s'alteri senyor Anton—, li deien, —serenis i guardi l'estoc—, la qual cosa feia d'immediat, perquè era home

cabal, encara que tingués algun prompte. Era per aixó que tothom procurava de no fer-lo enfadar gaire portant-li la contraria, no anés a estar trespasat amb l'estoc del Bllanc, del qual es contava que n'havia malferit a més d'un.

Martí Molins, amb el braç trencat, poc podia fer, però havia estat visitat pel Bllanc i esto li havia dit que no hi patigués que ja treballaria quan estés bo, mentrestant que procurés de no fer esforços i que s'anés animant. Després de tot, no és tan mal home com diuen, va pensar Martí.

Com que eren al cor de l'hivern, quan ell va caure de l'oliver, els freds i els gebres no es van fer esperar i un d'aquells dies va clflarejar amb una boira tan apreta, que no s'hi veia a un pam i tot estava bllanc de gebre com si hagués nevat. A l'eixida del lloc hi havia una bassa que servia per a abeurar animals i per a una precisió si s'apretava foc. Estava amb una crosta de gel tan dur que hi feien foc al damunt i els homes del lloc hi jugaven als palitrocs. Com que el fred, la boira i el gebre no minvaven, tots els mossos feien cap a n'aquell toll a jugar als palitrocs i a contar contes de la vora del foc. S'armava un guirigai a n'aquella bassa que allò semblava un cafè, amb lo foc aquell es calentaven els ànims. —Que no, que jo haig apostat a pars!, —No, no tu ho has fet a nons!. Tot eren baralles, lo pobre barater, l'encarregat de controlar les apostes i, normalment l'amo dels palitrocs, emprenyat, amenaçava en endur-se cap a casa bitllot i tot-xos i deixar-los sense jugar, però de seguida es calmava la cosa i tornaven a començar la partida. Els més vells no es movien de la vora de la foguera i mataben el temps parlant del temps, de la collita d'olives o simplement contant històries que no se sabia mai quant en tenien de veritat. Sabeu què lis va passar a

l'orquestra dels ceguets (una orquestra en la que hi havia un parell de cecs i era anomenada així), allà en temps?, deia un. — No, no, conta, conta—, deien els altres. Doncs resulta que van anar a tocar a un lloguet de dalt de muntanya i van estar els tres dies que durava la festa aposentats en una d'aquelles cases del poble. El menjar devia ser molt fluix, perquè aquells ceguets anaven buscant menjar per tot arreu. El cas és que buscant, buscant, un ceguet va trobar un bocí de cansalada, de xolleta, en un armariet de la cuina i ni curt ni pereós lo va portar cap a l'alcova on dormien i entre tots li van donar el passaport a n'aquell suculent menjar. A l'endemà l'ama de la casa anava com boja buscant la xolleta per tot arreu. — No hauran vist pas un tros de cansalada que tenia guardat ací a l'armari?, lis va preguntar. — No, no, naltros no l'hem vist pas—, van respondre els músics.

— Tanta falta que em faria tindre'l ara—, va tornar a dir l'ama, — perquè era per a sucar les almorranes al jaio i ara mateix que es torna a queixar, m'aniria molt bé. En haver sentit això tots els de l'orquestra van fugir d'allí escopetejats i lis van entrar unes ànsies tan grans que van haver d'orxegar tot lo que tenien a l'estómac. Els amos van descobrir així què se n'havia feït de la xolleta.

Tothom es va fer un gran tip de riure i de seguida va començar un altre: — Sí, sí, sabeu lo que lis va passar una altra vegada?, resulta que van anar a tocar a un lloc i com que són tant entroïts i tot ho elufen, a la casa on s'havien allotjat, que tenia fama d'haver-hi molt or, els ceguets anaven amb la mira de trobar-lo i escorcollaven tota la casa. De sobte i a la nit, quan estaven a l'alcova, van descobrir al trebol, damunt d'ells, que hi havia un forat gros tapat amb un drap. — Ací, ací, deu ser amagat l'or—, va dir un d'ells, — potser sí!—,

va respondre un altre, — a veure, vinga, fiquen-se un damunt meu a colletes, i que estiri el drap, així baixarà l'or—. Però no va baixar ni plata ni or, ni res que se li semblés, lo que sí que va començar a surrar i a bon pas van ser bellotes, tant roll en baixava que no van podre aturar-lo, ni podre-li ficar el tap de nou. Al cap d'una estona era l'habitació tota plena de bellotas i ells mig enrunats amb elles. La feina va estar de traure'ls d'allí, la porta que no es podia obrir, degut a l'embús, i ells que no es podien quasi moure va fer que fos molt difícil de la tasca de rescat.

— Però a qui se li occurris!—, va dir l'amo de la casa. — Mira que destapar lo forat de l'algorí on guardem les bellotes per als porcs!. — Au, marxin cap a casa i no tornin més per ací—. I així va ser que els van despatxar d'un altre lloc.

Noves rialles van alegrar aquell fred maití i encara no s'havien acabat que ja estaven contant un altre acudit dels ceguets.

El mal temps anava continuant i amb ell les tertúlies dels maitins a la bassa gelada. Martí Molins va entrar en amistat amb uns nois del lloc que eren si fa o no fa de la seua edat i que ja tenien formada una colla. Eren quatre o cinc els que sempre anaven junts i no tenien pas massa bona reputació pel poble perquè es dedicaven a fer barrabassades, tantes que podien, o sabien, i com que lo Martí era eixerit i jove com ells, de seguida el van fer membre nou de la colla. Aquell hivern hauria de disfrutar molt junt amb aquells caps sense barret.

Rafel Castells era del temps del Martí Molins. Era no gaire alt, però molt quarterut i amb molta força als braços, la qual, i sempre que podia, demostrava davant els seus amics. Era molt sarrut de barba i com que l'afai-

tar-se no era una cosa habitual, duia sempre pèl a la cara, la qual cosa el feia aparentar més gran del que en realitat era. Tenia les cames corbes, es a dir, era barracut, semblava que s'hagués deixat la pell damunt els lloms d'un somer o cavall. Era el cap de colla indiscutible de tota la camarilla, lo que ell deia es feia sense piu-lar i si algú desobeïa li feia provar la força dels seus braços. Tenia molta intel·ligència, però no la feia servir més que per a tramir alguna bogeria o disbarat en la que involucrava a tots els altres. Tots, a la colla, el respectaven i admiraven, a més tenia molt bon punt amb les noies i sempre hi havia un parell o tres que es notava que estessin per ell. Això era l'enveja dels altres, perquè deien: — No sabem com s'ho fa, tan lleig com és i tant d'èxit que té amb les dones, maleït sigui!, no mos deixes res per als altres—. Era molt hàbil amb la paraula i sempre que algú els increpava, per alguna trastada soferta, ell se li enfrontava i amb el seu palinc en sabia eixir ben lliurat, això era també aprofitat pels seus companya que recorrien a n'ell si tenien problemes amb la família o amb algun veí al que haguessin molestat.

Rafel Castells va allargar la mà i la va estrènyer amb la de Martí Molins dient-li: — Ara ets un més de la colla.

Per a celebrar que tenia un nou amic i company, va dir lo Rafel: — Demà farem un ressopó a la pallerà de l'era de Quim lo llarg. — Oh, oh!, tu ja ho has dit, Rafel—, va saltar l'anomenat Quim lo llarg. — Però no hi podem anar perquè no vol pare, si se n'entera em moldrà a totxo—. — Haig dit demà ressopó a la pallerà vostra i a més tu t'encarregaràs de dur lo tall, que del pa i el vi mo'n cuidarem naltros—, va tallar Rafel Castells, — I no en vull sentir parlar més.

Quim lo llarg, anomenat així per la seua estatura, era un altre membre de la colla i era el més bonitatis de

tots, era fill d'una casa que s'ho campaven bé del poble, i encara que son pare li tenia manat que no anés amb aquells poquesvergonyes, ell, sempre estava amb ells i sempre era el que pagava els bots.

Marxant cap a casa, lo Llarg, anava rumiant com se les apanyaria per a aconseguir una mica de carn i perquè son pare no se n'adonés que agafava la cllau de la pallerà. Encara que era un pa d'ordi, lo Quim, tenia eixides molt originals i de vegades traspolvava els papers, passant de víctima a botxí. Caminant, caminant, anava pensant en com se n'eixiria ben lliurat d'aquell enrenou en que l'havia ficat lo Rafel.

A la nit següent, tots van fer cap a la pallerà de Quim lo llarg. — Que no ha vingut lo Llarg?—, va preguntar Rafel Castells, — No, encara no hi és ací—, van respondre els altres. — Me cago en l'home, tindrà collons de no vindre i deixar-nos pllantats—, va tornar a dir lo cap de colla. — Si no vé, demà quan l'agafi li trencaré les costelles—, anava dient com un boig.

— No t'amoïnis, Rafel, va dir Vicenç Mons, que era el més tranquil de la colla, — Encara és prompte, té temps de vindre—, au!, que mentrestant farem foc así a l'era sino mos quedarem glaçats. Tot just havien començat a encendre la foguera, que amb unes grands xancades es va presentar lo llarg. — Ja era hora, pensàvem que no vindries—, li van dir. — Se n'hauria guardat bé de no acudir—, va dir lo Rafel. — I a veure, què hs dut per a menjar?. Lo Llarg, que duia una taleca al coll, la va deixar a terra i sense dir paraula hi va ficar la mà a dins i va traure una gallina. — Oh, ha portat una gallina, ha portat una gallina!—, deien tots molt contents. — I d'on l'has tret, l'has furtat?—, li van preguntar. — No, no l'haig furtat més que a mare, que quan se n'adoni no sé pas com me les arreglaré, però ja en pensaré alguna. — Au, vinga!, pllomeu-la ràpid que

també haig dut una cassola i oli, alls i sal per a cuinar-la.

Una vegada cuita la gallina, se'n van entrar a la paller i mig embolicats amb la palla van començar a devorar tot lo que havien dut, que a part de la gallina, eren quatre casculls de ceba, patarota, col de pinya, coralet i olives adobades; van dur també un cànter de vi i vingal, va començar la festa.

— I, quina carn més bona, deia Rafel, que en feia de dies que no en menjava de gallina!, quina idea més bona, Llarg, et felicito!. — Au, Martí, menja que la festa és per a tu—. Martí estava encantat amb aquells bons amics i no parava de riure amb les ocurrencies d'en Vicenç Mons, que encara que era tranquil i formal, quan començava a contar històries feia pixar de riure a tothom que se l'escoltés.

Al cap d'un temps no quedava ja res de vi al cànter, ni tampoc gallina, ni pa, ni ceba, ni res: era tanta la gana que tenien que quan feien algun ressopó s'ho devoraven tot en un obrir i tancar d'ulls. En acabar ja no tenien fred i cantant i rient van començar a retirar cap a casa, quedant en veure's a l'endemà a la bassa per a jugar als palitrocs. Al dia següent, estaven tan tranquils jugant a la bassa gelada, que de sobte, van veure un que baixava corrents i cridant com un boig.

— Llarg, et pelaré, et pelaré, cabró!. Era lo Joanet, Joan Ribera. Lo Joanet era el més colèric de la colla, amb la seua cara de nen, sense pèl i finet i rosset semblava un xicarró. Era primet, no gaire alt i molt senzillet, però tenia un gènit com la pólvora i per no res s'enfadava i empenyava. Encara que a ell no li agradava que li gastessin bromes, ell, no feia més que empenyar a tothom, sobretot al Llarg i al Vincenç. Era el protegit del Rafel i era també el seu confident i li portava totes les xafarderies i ximpleries que coneixia, per això quan feia

enfadar al Llarg o al Vicenç o al qualsevol altre i estos l'acometien, ell corria a refugiar-se a l'empar del seu protector. Per ell mateix no era ningú, però al Rafel li anava molt bé tindre a aquell «gosset», això feia augmentar el seu prestigi amb els altres. Quan va arribar a l'altura dels sens companys, tant enfadat com estava i cridant: Llarg, Llarg, et pelaré!, lo Rafel lo va aturar i li va preguntar perquè volia pelar al Llarg: — Saps què ha fet esto maleït?—, — No, no, què ha fet?—.

La gallina que mos vam menjar a nit, no era de la seua casa, sino que la va furta al nostre pati, esto maití la mare l'ha trobat a faltar i també m'ha dit que era una gallina negra, igual que la que mos vam menjar a nit. Lo Rafel, en sentir això va esclafir a riure com un boig diguent: — Molt bo, Llarg, molt bo, quina ocurrencia, però que molt bo!—. Lo Joanet estava que treia foc i volia pegar al seu amic, el Llarg. Esto es va refugiar a la vora dels altres dient: — Ho haig fet perquè com que sempre se n'està mofllant de mi, em vaig voler venjar d'ell fent-li esta eixida.

— Apa!, tinguem pau, va dir lo Rafel, massa poc, Joanet, així aprendràs a tindre una mica més de respecte pels teus amics i tu Llarg, no ho tornis a fer més, perquè entre companys no ens hem de fer cap mal ni cap injúria, així que per a fer les paus us convido esta nit a beure vi a la nostra bodega d'un carretell que tenim que només és per a les festes grans.

Rafel Castells era d'una casa del lloc en la que hi havia quatre homes bons per a treballar, tres fills i son pare, sa mare i una germana, tenien una mica de terra i com, que eren molt treballadors, agafaven terra a treballar, a més tots els jornals que eixien eren presos per algú d'aquella casa que sempre estava disposada. S'ho campaven bastant bé, però el Rafel era ambiciós i no en tenia prou amb lo que tenia a casa, a més eren molts, i

a ell potser no li tocara res, però això ho pensava solucionar prompte, junt amb la seua ombra, lo Joanet.

Ja tenien planejat lo que els hauria de traure de la pobresa.

Els gebres i la boira van marxar i el temps es va templejar amb la tornada de la primavera, va restablir-se el braç trencat d'en Martí Molins, i en haver-se recuperat va tornar a emprendre les feines del camp. Ara era ja molt amic de la colla d'en Rafel i sobretot d'ell mateix, que li va agafar molta estima i el va fer el seu confident de bogeries, donat que el Joanet no era suficient intel·ligent per a ser rebedor d'algunes confiances del Rafel.

Aquella primavera va ser de verdadera disbauxa per al Martí, d'una banda li van arribar noves de què la seua estimada LLúcia, la noia de Baells, s'havia promés en matrimoni amb un noi de casa bona. Això el va canviar totalment, es va tornar deixat i no tenia interès per les coses, tan sols lo que volia era fer barrabassades amb els amics i oblidar l'amor que havia sentit i encara sentia, per aquella xicota. Lo Bllanc, l'amo, ho va notar i un dia li va dir: — Martí, vull parlar amb tu. — Què vol senyor Anton?, va contestar ell, — Bé, Martí, només et volia aconsellar una mica, crec que ho puc fer ja que per l'edat et podria ser pare i com que a tu et falta el bon consell d'un pare, m'haig atrevit a ficar-me en el seu lloc. — Mira Martí, les companyies que freqüentes no són bones per a tu. Tu, ets un bon noi, incapaç de fer-li mal a ningú, et conec bé, i has pres un camí errat. Jo no vull dir que no haigues de tindre amics, ni que no et puguis divertir, ets jove i tens tot el dret del món de fer-ho, però s'han de triar les companyies i tu has triat mals companys. Lo Rafel no et convé, és un xicot que a la llarga no acabarà bé, és molt ambiciós i per a aconseguir lo que desitja no dubtarà ni es detindrà davant de les dificultats, i amb ell hi podeu caure tots els que el

seguíu. Jo t'aprecio, ets un bon treballador, tens bon cor i això no ho pots dissimular, però si em vols creure a mi, busca't una altra mena de companyies. — Gràcies, senyor Anton—, va dir lo Martí, — li agraeixo molt que es preocupi per mí, però no pateixi, conec el Rafel i els altres i no faré cap cosa de la que me'n pugui empene-dir, però per ara són els meus amics i m'ho han demostrat i no vull pas deixar-los. De tota manera, gràcies per haver-se preocupat per mí. — Com vulguis, jo t'haig avisat, si necessites qualsevol cosa no dubtis en demanar-me-la, que si està a l'abast de la meua mà t'ajudaré de bon grat i, au, ara a treballar que la feina va endarrerida. Cada dia que passava, Martí Molins es sentia més atret per la personalitat d'en Rafel Castells i feia qualsevol cosa que ell volgués, els altres membres de la colla feien igual que ell, i així va començar una temporada d'animalades dutes a terme per tots ells, a quina més grossa.

Bé, va dir lo Rafel, esta nit anirem a empenyar el senyor Jaumet, ja tinc pensat quina broma li gastarem. En haver sopat mos troarem, a la pllaça i us ho explicaré lo que hem de fer, ah!, tu Vicenç te n'enduràs una olla amb merda de gos desfeita amb aigua i una escombreta, la resta ja ho sabreu esta nit.

A la nit tota la colla era a la pllaça impacient per sabre lo que havia planejat aquell descabeçat. — Ja sou tots ací?—, va preguntar lo Rafel, — Sí, hem vingut tots, apa vinga, dis-mos què hem de fer?—, va preguntar los Vicenç que duia l'olleta amb la merda de gos i l'escombra, amagades davall de la manta penjada del musclle. Anem a casa del senyor Jaumet, li trucarem a la porta i com que dorm al quartet de l'entrada, eixirà al finestronet, la resta ja ho veureu. Tots es van encaminar cap allí i una vegada davant de la porta, lo Rafel va explicar en què consistiria l'animalada.

Pom, pom!, van trucar a la porta, pom, pom, pom!,

senyor Jaumet!, ixqui que tenim un encàrrec per a vostè!. — Qui és, què passa?—, va dir una veu des de dins de la casa. — Tregui el cap per la finestra, que li hem de dir una cosa molt important—, van contestar. L'home tot endormiscat, es va llevar del llit, diguent-li a la seua dona, qui serà?, què voldran a n'estes hores?. Va obrir la finestreta que donava al carrer i va traure el cap per entremig dels barrots tot preguntant a què venien aquelles presses. Quan va haver tret prou lo cap, una mà el va agafar per la camisa i el va amorrar al replà de la finestra i un altre amb l'escombreta sucada de merda de gos li va refregar la cara amb ella. — Mal parits!, fills de mala mare!, cabrons!, si us agafo us mataré, aguardeu que ixqui!—, cridava com un boig lo senyor Jaumet, però tot torcant-se la cara, quan va ser al carrer no va veure a ningú i renegant i maleïnt com un carreter se'n va haver de tornar cap al llit després de tindre que llavar-se la cara.

Com que no hi havia llums pels carrers, ells, s'ha vien amagat a la cantonada i el van sentir renegar i jurar tant com sabia, sense que el senyor Jaumet els veigués a n'ells.

Es mataven a riure, van anar marxant rient com a descosits, — no mos haurà conegut pas?—, va preguntar el Vicenç, que era el més poregós de la colla, — no tinguis por va dir lo Rafel, — no mos ha pogut conèixer—. — Ho, ho, ho, quina cara que li haig fotut, tornava a dir lo Rafel, au!, anem-mo'n a dormir que avui ja mos hem divertit prou.

A partir d'aquell dia, es van dedicar a fer-ne totes les que podien. Una altra nit van esquismar-ne un altra també de pes.

A l'eixida del lloc hi havia una bassa gran que era utilitzada com a emergència d'aigua per si s'apretava foc i en ella s'hi feien, amb fang, teules, teulissos, i toves.

Bé, d'amagat i de nit fosc, es van dirigir a la bassa i uns van prendre toves i els altres fang i amb tot aquell material van fer cap a la porta d'una casa on vivien un matrimoni vell en el que el marit tenia molt gènit i mala bava, una vegada allí van tapiar la porta amb el fang i les toves i a l'endemà, que el vell va obrir la porta, es va trobar que no podia eixir al carrer. Com que era vell i ja no tenia prou força per a desfer la tapiada, va haver de cridar auxili al vaïnat perquè li traguessin tota aquella paret del portal. L'emprenyament d'aquell home no tenia límits i va agafar tal sufocació que en va estar malalt i tot. — Ja sabré qui ha estat—, ja ho sabré i llavors coneixeran el gust del meu bastó—, anava dient als veïns. Però encara que les sospites van recaure damunt d'aquella colla de trinxeraires, com que no els hi havien agafat, doncs res, a aguantar la broma tan bé com van sabre, encara que la sufocació lis va durar temps.

Martí Molins li va agafar el gust a n'aquelles bromes nocturnes, i no sabia ben bé si ho feia per oblidar-se de la Llúcia o perquè tot allò li agradava, el cas és que al poc temps era dels més atrevits de la colla i s'oferia voluntari per a fer totes aquelles feines que requeria la ximpleria de torn.

Després d'haver tapiat la porta dels vellets, van estar un temps sense fer-ne cap altra perquè no fossin descoberts, però prompte se lis en va acudir una altra de nova.

Als afores del lloc hi havia uns terrenys comunals, on s'hi anava a llençar els animals que es morien, allí eren menjats pels animals carronyers i ningú reparava ja més en aquell fossar improvisat. Lo Joanet, que tot ho elufra-va, es va enterar que una gent del poble havia llençat aquell mateix dia una someret petit que se lis havia mort i ho va comentar amb els amics dient-lis: — Heil!, se m'ha ocorregut una idea per a fer-ne una esta matei-

xa nit. — A veure, què se t'ha ocorregut?—, van preguntar els companys. — Escolteu...

Aquella nit tots estaven a punt per a fer lo que el Joanet havia proposat. Van agafar una pilomassa gran i es van encaminar cap on havien llençat el someret mort. Una vegada allí, el van ficar damunt de la pilomassa i agafant un per cada corn, i de mica en mica, el van anar traslladant a les parets del lloc. En haver arribat on anaven, que era la casa d'un burgès del poble al que no li tenien gran simpatia, van deixar el someret a terra i vigilant que no vingués ningú van començar a fer lo que seria la nova injúria. Vinga, vinga!, fiqueu-lo dret, va dir lo Joanet.

El van ficar emparat a la porta de la casa de tal manera que quan esta s'obrigués, lo someret caigués damunt del que hagués donat volta a la clau. — Vinga, amagueu-vos!—, tornà a dir Joanet, i trucant tan fort com va poder a la porta va fugir cap a la vora dels amics que s'havien amagat a prop d'allí, i que aprofitant la nit de lluna plena veien perfectament lo someret espenyent la porta. No van sentir si algú havia respost als trucs, però van veure que l'animal mort queia cap a dins de la casa degut a què havien obert la porta. Els cagaments i renecs sí que els van sentir, era el burgès que cridava igual que porc mal sopat. El pobre home se'n van anar rient tant, que lo baldragues de Quim lo llarg es va pixar als pantalons de tant que va riure, i se'n va tindre d'anar a dormir abans que els altres perquè llavors del que se'n reien era d'ell.

Tot treballant amb l'altre mosso de la casa, Martí, li anava contant lo bé que s'ho passava amb aquella colla que l'havia admès a la seua vora amb tan bona disposició. — Ves amb compte—, deia el mosso, — no te'n fiis massa del Rafel no és cosa bona i en qualsevol moment se't pot vendre o jugar al senyalet—. Esto xicot per a

aconseguir lo que vol fóra capaç de renegar de son pare—. Martí no feia cas de les advertències d'aquell home, ell, creia que Rafel Castells, apart de ser un cap trencat, tenia bon cor amb els amics i no el veia amb ànim de fer-li cap traïdoria a n'ell ni als seus companys; així que anava contant totes les coses que feia amb ells. — Mira Ramon, deia al mosso, t'acordes que al ball del carnestoltes passat hi havia una xicota que duia una disfressa que consistia en un vestit tot cosit de purets i caliquenyos?—, doncs mira quina que em vam esquismar: — vam quedar aparaulats de treure-la a ballar un cop cadascun de la colla i el que ballés amb ella, l'havia de distraure de manera que l'un dels altres es pogués apropar a la seua vora i li furtés els purets. Et pots creure que en haver acavat lo ball, aquella noia no duia cap caliquenyo penjat al vestit i no se n'havia adonat de qui els hi havia pres. Xiquet, hem fumat bon tabac un patac de dies, això no ho contis a ningú, eh!. Tranquil Martí, no diré res—. — Ah!, quin carnestoltes més divertit!, a més de la xicota dels caliquenyos, vaig ballar amb una noieteta molt bonica, oh!, potser hi vaig ballar set o vuit balls, és una xicota molt divertida, està de mossa a casa de l'Angel. — Sí, sí, ja la conec—, va dir Ramon, — tinc entès que és molt bona noia i sí que és guapa. Apa!, a veure si t'hi fas promès d'ella, que ja tens lo temps de tindre'n de xicota—. — No ho sé, no ho sé, ja veurem—, va contestar ell, — però de totes maneres haig parlat amb ella després de carnestoltes i no em fa mala raó, però n'estic una mica escaldat de les dones i no voldria precipitar-me ara, de moment lo que vull és divertir-me. L'any que vé hauré d'anar a files i no vull preocupacions importants. Com t'anava dient, aquell carnestoltes em vam fer de molt grosses, anàvem disfressats que no mos coneixia ningú i una de les vegades vam desaparèixer del ball dos més i jo, i saps què vam

fer?, doncs vam entrar al rebost d'una casa que no et diré quina és, i mo'n vam endur una tenalleta d'adobat, — fixat, era tota plena de llonganissa i mos la vam menjar tota en un parell de ressopons, quina cara devien de fer els amos en trobar-la en falta!, — Martí, em pareix que aneu massa lluny amb les vostres bromes—, va dir Ramon, — ja t'he dit abans que vaigues amb vista, perquè em fa l'efecte que a l'últim llepareu; una cosa és divertir-se i l'altra agraviar o tocar res d'algu. Sou joves i teniu el cap esbojarrat, però hi ha coses que no estan bé. — Au, vinga, home, totes les colles ho han feït abans que naltros—, va dir en Martí, — a més ja mos vagarà d'ésser formals quan mos casem—. — Aï!, és bona veritat que gent jove pa tou—, va conclur Ramon.

Lo pobre Ramon, va caure malalt al cap de poc temps, de tisi, i va haver de deixar de servir a la casa del Blanc i anar-se'n a la dels seus pares. Encara que eren molta colla no van tindre més remei que recollir-lo perquè van veure que no es faria gaire vell i un fill sempre era un fill. Amb la desgràcia del Ramon, Martí va quedar com a mosso major de la casa, però com que havia de marxar a l'any vinent a files, lo Blanc, l'amo, va veure que es quedaria sense mossos i n'hauria de llogar al menys un o dos. Lo Martí era apreciat per aquell home, que encara que no es va casar mai en ningú, sempre va apreciar als bons treballadors i, després de tot, tenia estima pel xicot.

— Martí, vull parlar amb tu—, li va dir un dia l'amo. — Vosté dirà, senyor Anton—. T'agradaria lliurar-te d'anar al servei?. — Què diu, haig sentit bé?—, va preguntar lo noi. — Sí, has sentit bé—, va contestar lo senyor. — Mira amb la desgràcia de l'altre mosso i tu que marxaries l'any vinent, haig de tornar a buscar treballadors i ara que ja et conec i et tinc estima, no voldria que te n'anessis. A més, la collita prompte estarà a punt per a

ser recollida i tu ja saps com ho vull tot al seu punt, em fas falta enguany, així és que si tu vols miraria de fer lo que pogués per a lliurar-te d'esta obligació. No et puc assegurar res, però aniré a parlar amb lo senyor Moll, (esto home era el que tenia més terra del lloc, a més tenia tanta influència, que podia fer estes coses i moltes més), li diré lo que fa el cas i espero que m'aidarà, és molt bon amic meu i em deu algun favor, així és que vinga!, si et decideixes ho farà ben aviat. El Martí es va quedar tan parat per l'oferiment del Blanc que no va saber què dir d'emocionat que estava, quan es va retornar va dir: — I tant que vull!, senyor Anton, i tan!, res m'agradaria més que quedar-me ací treballant per a vosté, si pot fer això per mi li quedaria molt agraït. — Bé, ja t'anunciaré lo que haig aconseguit, però d'això ni una paraula a ningú, eh!, no vull que ixqui d'ací. — No tingui por, senyor Anton, que pel que m'hi va farà muts i a la gabia, va replicar encara emocionat lo Martí.

Evidentment el senyor Moll era el més ric del lloc, tenia terra per tot arreu, al terme no es podia anar en lloc que no hi hagués terra d'aquella casa, ni veure dos ramats d'ovelles i que l'un no fos també d'ella. El senyor Moll disposava de bastants jornalers al seu servei i també de quatre o cinc parells d'animals de llaurança, bons carros, grans collites d'olives i vi, a més d'accions que posseïa en empreses diverses. Ell, l'amo, era home de carrera, era advocat i tenia un càrrec molt important a Madrid, d'ell es contaven anècdotes que mai ningú va ficar en dubte encara que no haguessin estat certes. Però si algú tenia un problema i era del grat d'aquella casa, no reparava en anar a demanar-li el favor pertinent. Estava poc pel poble, donat el seu alt càrrec a la capital d'Espanya i quan anava cap a Madrid es feia baixar al tren per algun mosso amb una tartaneta, es ficava en

mig de la via i el feia parar per a pujar-s'hi. Era molt respectat, no sols al poble, sinò per tota la comarca, la seua influència era coneguda per molts indrets.

Aprofitant que era a la vila, lo Bllanc, que n'era amic d'aquell personatge, va anar a fer-li una visita de cortesia i de pas a exposar-li la seua petició en favor del Martí.

— Com va això Josep?, (esto era el nom del senyor Moll),— va dir lo Bllanc, — haig sabut que havies vingut de la capital i no he perdut temps en vidre a saludar-te. — Com estan les coses per allí?, que fan els lliberals?, sempre empenyant, no?

— Ah!, benvolgut Anton, va respondre ell, — tu sempre tan atent—,bé, bé, tot va bé per allí—, anem controlant la cosa, aquests lliberals són una colla d'exaltats però els portem a ratlla. — I, tu què?, com et va amb la querida?

I així aquell parell de senyors es van anar contant tot lo que lis va interessar amb animada xerrolla. — T'haig de demanar un petit favor, Josep,— va dir al cap lo Bllanc. — Tu diràs, Anton, ja saps que als bons amics lo que convingui, necessites que t'aiden els meus mossos amb la sega?, vols potser res de diners?, digues, digues que t'escolto i si està a l'abast de la meua mà, dona-ho per feital. Bé, Josep, necessito que em lliuris de files el mosso nou que tinc, ara se me'n ha ficat un de malalt i esto ha d'anar l'any vinent al servei i com que té molt d'interès amb la feina, no voldria que em marxés de la vora. A més tinc pensat un negoci i esto noi és lo que necessito ara mateix, així és que a veure què hi pots fer.

— Home, Anton,— va contestar, — ja saps que estes coses són delicades, no és senzill de fer-ho, hauria de tocar gent molt alta, no sé, no sé, anava dient lo senyor Moll. — Vinga Josep, no t'excusis, entre naltros no mos hem d'enganyar, jo sé que tu pots fer-me esto fa-

vor i me'l faràs que ja mos coneguem i tant tu com jo, sabem què es pot fer i lo que no. — Bé, bé, Anton, no t'enfadis,— va dir ell, — és impossible discutir amb tu, ets un gat vell, dona-ho per feital, au vinga!, dis-me com es diu esto xicot que de la resta ja me'n ocuparé jo.

Quan baixava per les escales de la casa, lo senyor Moll anava dient al Bllanc: — Tranquilitat Anton, tot s'arreglarà, no tinguis quimera que el teu mosso no anirà a files. Apal, adéu i torna a fer-me un altra visita abans que torni a marxar, ja saps que la teua presència ací és molt apreciada, els companys ens hem d'aidar, no és veritat?—.

Un cop al carrer i de tornada cap a casa, lo Bllanc anava pensant: — Mira que n'és d'hipòcrita, no que es volia fer l'estret amb mi, que n'és de gran la cosa!, dubtava de poder-hi fer res i allà en temps ell mateix es va fer servir un xicot una llarga temporada i gratis, perquè el noi tenia problemes amb la justícia. I fa tres o quatre anys, un altre va servir tot un any sense cobrar res perquè havia donat mort a un home, i diu que no sabia de cert què hi podria fer, si no mos coneguéssim: ..., anava pensant.

En arribar a casa va donar la notícia al Martí que tot s'arreglaria i que segurament el lliurarien de l'obligació, de nou li va tornar a encarir discreció absoluta en esto assumpte. A partir d'aquell dia lo xicot va estar sempre més content que un all, quan es trobava amb la colla, ell, era el que proposava noves entronades, perquè pensava que havia d'aprofitar ara que hi tenia tota la colla, donat que a l'any vinent, ells estarien marcant el pas i llavors no tindria amb qui competir. Ells, els companys, van notar esto canvi en lo Martí, però no van sabre a què era degut que ara tingués tantes ganes de bojeria.

Rafel Castells, tenia projectes grans a la ment i només els sabia la seua ombra, lo Joanet, però l'espantava

la proximitat d'anar al servei militar i de moment no s'atrevia a dur-los a terme. — Encara sóc jove i quan tornaré estaré potser més preparat per al que vull fer—, pensava. Lo que tenia pensat era emprendre un negoci d'arrieria amb lo Joanet i un altre, a la seua casa l'aidarien a comprar lo necessari i ell ja tenia ataüllats i programats tots els detalls perquè en sis o set anys li donés lo suficient per a comprar bons trossos de terra i convertir-se en un propietari fort, i de pas, en un senyor respectat i admirat per tothom. Però de moment, deixaria la idea per a més tard i es dedicaria a passar el temps, que li faltava per anar a la milícia, lo millor que pogués i fer totes les rucades que li vinguessin al cap, tot pllegat encara era el director de la banda, això el feia sentir-se important i prepotent i sempre barrenava a veure quina se'n podia fer. Com que s'havien donat a furtar gallines i adobats i mai els hi havien enxampat, ells, seguien fent-ne d'aquelles rastades, fins que un dia la cosa no va eixir tal com estava preparada i d'aquella feita se'n van enrecordar molt de temps.

— Demà ressupó a la nostra bodega,— havia dit tot tibant Rafel Castells. — I què menjarem?, van preguntar els altres. — Bé ja ho tinc tot pllaneat—, va dir ell, — anirem al corral aquell de l'ensol de les tàpies on hi té tancat el volatam la senyora Joaquina, la coixa, li prendrem un parell de gallines o les que més paregui i drespré cap a la nostra bodega, que la resta ho ficaré jo—. — Home Rafel, va replicar lo Vicenç — a n'ixa dona val més que no li toquem res, que viu sola amb el seu marit paralític i no tenen recursos de cap mena. — No, no a n'eixa no—, va dir també Quim lo llarg, — anem a un altre lloc, que fer-lis esta injúria a n'esta pobra gent no estarà bé. — Jo no els conec ben bé—, va dir també Martí Molins, però si són necessitats no hi estic d'acord. Només lo Joanet, l'entroi del Joanet, va

estar a favor de la proposta d'en Rafel. — Què us passa?, teniu por?, si no se n'enterarà ningú i a més què collons, ixa dona te molt mala llengua i li estarà molt bé que li prenguem lo volatam. — Prou!, va tallar Rafel, haig dit que anirem allí a buscar lo tiberi i s'ha acabat la discussió i si algú no vol vindre no cal que vingui més a la colla—. Com que era ell qui manava i tots no gosaven mai a contradir-li, no van piular davant l'ordre d'aquell esbojarrat i van quedar conformes de la feita.

Martí Molins se'n va anar cap a casa tot repelós, no li agradava l'idea d'anar a fer mal a un necessitat, una cosa era futar algun bixet a gent de casa bona, que tot pllegat, pensava ell, prou tenien i no lis havia de vindre d'alló. A més moltes cases s'havien feït grans a l'esquena de quatre desgraciats als que lis ampraven diners i en no poder-los tornar se'ls incautaven de la terra. Però això de ofendre a gent tan humil no li feia gens de gràcia, d'altra banda li feia por el negar-s'hi a participar, perquè al capdavant eren els seus amics i no volia quedar-se sense la companyia d'ells. A la nit, quan se n'anava a dormir a la pallereta es va trovar amb lo jove de la casa, l'Esteve, i enraonant amb ell li va contar lo que pensaven fer a l'endemà. Sempre hi havia tingut molta franquesa amb lo marit de la filla gran de l'amo, esto era un home que no es ficava mai en res, és a dir, a n'aquella casa no hi pintava gran cosa, tot ho portava i feia i desfeia l'amo, lo Bllanc. L'Esteve era un bocí de carn batejada i com que tampoc fotia res i això amb ell li anava prou bé, doncs, deixava fer a son sogre, el seu mal no volia soroll. Era albardar d'ofici i la pagesia no era el seu tema, això és que no feia més que arregllar alguna albarda que s'hagués trencat i desentendre's de les demés feines del camp. A n'ell tothom li cridava, la seua dona, son sogre i la xicarrona haguda del matrimoni; només l'apreciava la senyora Pepeta, l'ama, que com que era

tan bonifàcia, li eixia a la cara quan els altres es passaven amb ell. L'Esteve no en feia cas de ningú i anava a la seua, ell, a fer la partideta al cafè, contar quatre grandeses, per altra part absurdes, amb els seus amics, i mirar de no treballar gaire, que per això s'havia casat a bona posada, pensava tot marxant com aquell que no hi toca. Però no tenia un pèl de ruc i era molt llegidor, tant se val de llibres com dels pocs diaris que arribaven al cafè, estava al corrent de tot i d'això en donava raó sempre que calgués.

El Martí li anava explicant la mala jugada que pensaven gastar a la senyora Joaquina, la coixa, quan de sobte va aparèixer l'amo de la casa que s'ho havia estat escoltant darrera de la porta del corral. Vine ací Martí,— va ordenar lo Bllanc, — i tu Esteve ves-te'n cap a dalt, haig de parlar a soles amb lo mosso. Lo jove va tocar el dos cap amunt i el senyor Anton va començar a preguntar al xicot tot allò que pensaven fer tota la seua colla. — Bé Martí, torna a repetir-me a mi lo que m'ha paregut sentir sense voldre. El noi tot amoïnà i avergonyit va fer cinc cèntims de l'acció preparada per al dia següent, tot dient-li que ell no n'era partidari d'allò, però que no sabia a quina mà girar-se donat el gènit del Rafel. — Mira Martí,— va dir l'amo, — tu no ets mal xicot, però tot això que esteu fent acabarà malament, ja t'ho vaig dir una vegada que te n'apartassis d'aquell trinxeiraire i no me n'has fait cas, ara tens l'oportunitat d'eixirte'n en bé. Mira jo et diré lo que faràs, continuava dient-li lo senyor Anton, — demà aniràs a dir a la colla que no gosin a tocar res d'aquell corral ni de cap altre i advertir-los que si no ho fan hi haurà qui lis adobarà el cuiro, i d'ací en endavant no vull qui hi tinguin més tractes amb lo Rafel Castells, si vols anar amb els altres fes-ho, però t'apartaràs d'ell o no faré res per tu, ja saps a que'm refereixo.

A l'endemà Martí Molins va reunir tota la colla i lis va contar lo que feia el cas. Ruc, més que ruc,— li va dir cridant lo Rafel, — per qué havies de contar res a ningú, clar, ets un poregós i un ximple sentimental, però tant se val lo que t'haigut dit lo Bllanc això es farà, què s'ha cregut aquell burgés?, que té tanta importància per a dir-me a mi lo que haig de fer o no fer?. La nostra família té molt bona relació amb lo senyor Moll i no s'atreviran a fer-nos res, així és que lo que es va quedar ahir es complirà esta nit,— va sentenciar tot vanitós. — Torno a advertir: — el que no vingui que no em parli mai més. — Bé, jo ja us haigut dit lo que pot passar,— va dir Martí, — repenseu-vos-ho i deixem-ho córrer que ja mos vagarà de fer ressopons i gresques.

Un altre camí no hi va haver ningú que s'oposés als desitjos del Rafel i com havien quedat, a la nit estaven tots preparats per a dur a terme el robatori de volatam.

Martí Molins també es va presentar i de nou va intentar dissuadir-los del seu pla, abans havia parlat amb l'amo i li havia dit que confiava convencer-los i que aniria aquella nit a tornar a intentar-lo. Es van ficar en camí cap al pati on la coixa tenia els animals, més endarrerit anava el Martí, encara confiant que no s'atrevirien a fer lo que havien promès. Van brincar la tàpia un parell d'ells i dos més es van quedar vigilant al carrer, però quan els de dins ja tenien lo que havien anat a buscar i estaven a la cresta de la tàpia, es van presentar set o vuit homes que sense dir paraula van començar a repartir llenya als que s'havien quedat a fora de guàrdia, els dos que estaven damunt la tàpia van soltar les gallines i en un bot van caure fora del corral, no van anar gaire lluny que van notar a les costelles unes garrotades tan fortes que els van amorrar a terra. — Ai, ai, cabrons!—, deien tot aguantant i esmunyint-se dels cops. Els de fora, lo Rafel i Quin lo llarg, també es van veure

sorpresos per la ràpida acció dels homes i ara duïen també unes bones llosastrades. Mentrestant lo Martí que s'havia quedat més enrera va dur també un parell de cllatellots i l'havien fet anar a dormir a més de pas. Lo Rafel i els altres van dur un batan tan gros que al dia següent estaven tots al llit de tan endolorits que es trobaven.

Dies després quan tot s'havia calmat i els apallissats s'havien refeït dels seus cops, es van tornar a trobar tots junts. Com de costum també hi va anar lo Martí.

En veure'l lo Rafel se li va llençar al coll i agarrant-lo ben fort lo volia ofegar. — Cabró, malparit, tot per la teua culpa!, si no haguessis dit res a ningú...

Et mataré, et mataré!, i li anava apretant el gallet tant com podia. Els altres amics van reaccionar i el van traure del coll del pobre Martí que ja no podia quasi respirar. — Deixa'l estar Rafel! —, va dir Vicenç, — deixeu-me, deixeu-me que el mataré!, cridava com un boig, — No, i ara escolta-mos a naltros, va dir lo Joanet, — jo també estava errat com tu en aquella desgraciada actuació, però reconec que vam fer mal i el que ens van fer ens estava ben merescut, lo Martí no te cap culpa, si de cas res li nas de recriminar, és l'advertència que va dur-nos de part del Bllanc.

— Té raó —, va dir també Quim lo llarg — no ho haguéssim hagut de fer. Jo també opino lo mateix —, va acabar dient lo Vicenç, a ningú ens pareixia bé i per fer-te cas a tu vam cedir; però això no tornarà a passar més, d'ací en endavant les decisions les prendrem entre tots i així veurem millor lo que es pot fer i lo que no, i no cal que d'esta feita trenquem la nostra amistat sinó que l'experiència mos haurà d'amostrar d'ací en endavant. — Tots van estar d'acord en lo que va dir lo Vicenç i encara que al Rafel no li va agradar l'haver perdut l'autoritat de la colla, va haver d'acceptar la reconciliació

amb lo Martí. Bé, bé —, va dir ell, que no volia trencar l'amistat ni la companyia dels altres, — oblidarem tot lo passat i tornarem a esser companys, perdona'm Martí, m'he deixat portar per l'emprenyament, i li va demanar excuses davant de tots. Rafel Castells era home de molt orgull i esto havia quedat tocat, però com que era més llarg que un dia sense pa va fer com que acceptava la nova situació pensant que ja tornaria les tornes.

Quan va saber que Martí Molins no aniria al servei militar, no va dir res, però va augmentar en ell les ganes de venjar-se'n del Martí, a l'últim i com que no li quedava temps perquè havia de marxar a complir amb les exigències militars, va decidir que quan tornés l'hauria d'amarregar de tal manera que se'n recordaria per sempre més.

Lo Rafel Castells, Quim lo llarg i el Joanet se'n havien anat a passar el temps obligatori de milícia, només s'havien quedat lo Martí, que l'havia lliurat lo Bllanc per mediació del ric del poble, i Vicenç que en ser fill de viu-da també se n'havia escapat de marcar el pas.

Les coses havien canviat bastant, des que van marxar els companys, l'amo d'en Martí havia comprat un carro nou i ara lo Martí només feia que d'arrier. Lo Bllanc li havia fet un tracte molt bó, ell ficava el carro i les mules i Martí Molins era el que el duia, no parant de fer viatges. Ja no era el mosso de casa de l'Anton sino que anava en societat amb ell, l'home de barba negra i espessa, lo senyor Anton, va encaminar el noi en un negoci que si bé era dur i pesat, li deixava algun diner. Com que lo Bllanc coneixia els rics de tota la comarca, no li faltava feina amb lo carro per a fer transports. Ell buscava la feina i lo Martí duia la mercaderia, baixava olives a Les Borges Blanques, o a Juneda, ordi i pinyol

d'oliva, fusta i tot lo que li eixia. En poc temps aquell xicot que no s'havia mogut de la redolada, va conèixer tots els pobles al sud d'Alcampell, Tamarit la capital de la comarca, El Torricó, Almacelles i lo que més li va agradar va ser Lleida, on feia nit en els viatges cap a les Borges i les Garrigues.

Martí Molins treballava amb una il·lusió tremenda i en vuit o deu mesos ja va podre enviar a sa mare, a Tolba, algun diner que havia estalviat. Pensava ell que si pogués durar la feina al ritme que anava, en tres o quatre anys, tindria el seu propi carro i un bon parell d'animals i llavors es ficaria pel seu compte.

A més s'havia posat a festejar amb la xicota aquella que servia a casa de l'Angel. Què bonica que era la Maria, i que n'estava de boig per ella!, cada dia que passava li agradava més, i això que no tenia gaire temps per a veure-la ja que sempre estava amb el carro baixant gènere cap a les terres de Lleida. Amb la Maria, Maria Roca, havien parlat de casament en cosa de tres o quatre anys, lo suficient per a establir-se, comprar-se una caseta i ficar-hi lo més just fins que les coses anessin millor. Volia eixir de la misèria com fos, treballaria com un negre, però l'atemoritzava l'idea d'haver de fer com els pobres vergonyants que, de nit i amb el cap enbolocat amb la manta per a no ser reconeguts, trucaven a les portes de les cases, demanant un bocí de pa o lo que lis donessin per a mantenir la nombrosa canalla que tenien, i que la majoria de les vegades no podia portar-se res a la boca.

A Lleida feia parada per la nit, tant a l'anada com a la tornada es quedava en una masia a prop de la carretera on descansaven ell i els animals. Com que hi anava seguit va agafar gran confiança amb els amos de l'hostal, que el tractaven ja com un més de la família i de vegades lis aidava a donar menjar als altres animals dels

arriers que com ell hi pernoctaven. Va fer amistat també amb un noi de Tamarit que com ell feia el port de mercaderies des d'aquell poble fins a les Borges o Juneda o qualsevol altre destí que li contractessin. Aquell xicot, Cisco, que li deien, era l'amo del carro i animals que duia. Lo Martí li deia: — Algun dia jo tindrè també un bon parell d'animals o, si pot ser, tres bèsties ben fortes i un bon carro de la meua propietat, estic estalviant molt i encara que treballo molt i no guanyo gaire, espero treballar pel meu compte a la llarga.

Era un xicot molt eixerit, el Cisco, molt de la broma, però feia una cara de desvergonyit que se li n'enrien les orelles. Era molt doner, sempre estava darrera la primera faldeta que se li fiqués a l'abast de la mà. — Haig vist avui una noia—, deia al Martí, que, escolta, quin lluc de dona!, quina xicota més guapa—!, i sempre estava així, totes les trobava boniques, a més es coneixia tots els caus on hi havia dones que per poca cosa satisfien la luxúria dels homes. — Escolta Martí, t'haig de dur una nit a un lloc que conec on mos ho passarem molt bé,— li deia sovint. — Au!, estàs «carregat d'orgues»—, li deia ell, no en vull sabre res d'esta mena de dones, jo em vull casar amb la Maria, a més festejo amb ella i no voldria agafar algun mal de dones, i després haver-me'n d'empenedir, no, no, vés tu si vols que jo no vinc. Lo Cisco insistia sempre, — Vinga Martí, que no et passarà res, home, a més tu no has estat mai amb una dona, m'equivoco?. Lo Martí certament no havia tingut relacions d'aquella mena amb cap dona i encara que en tenia ganes s'aguantava, però un d'aquells viatges que van coincidir a l'hosteria va cedir als precs del Cisco i se'n va anar amb ell cap a buscar la que hauria d'estar la seua primera experiència amorosa. Una vegada al lloc on el va dur lo xicot de Tamarit, ell li va indicar lo que havia de fer i com s'havia de comportar. Quan cadascú

va trobar la seua parella se'n van anar a la feina, primer ho va fer lo Cisco i mentrestant aguardaven, el Martí i la que havia de ser, per un moment, companya de catre d'ell, van estar xerrant de les seues vides. Ella era una dona d'uns trenta cinc anys, però n'aparentava menys, morena, d'ulls grossos i eixerits, donava l'impresió de ser la dona de qualsevol menestral de la capital i malgrat tot, havia de vendre el seu cos per a donar menjar a tres germans més petits que ella, que en quedar-se orfes de pare i mare es van resguardar a l'empar de sa germana gran. Ella, havia fait de tot, cuinera, mossa, rentadora, de tot, fins que per avatars de la vida havia escollit aquell camí.

En tocar-lis el torn d'ocupar aquell misserable catre, el Martí, de la mà d'aquella dona, va començar a pujar les poques escales que conduïen a l'alcova, les cames li tremolaven com una fulla, estava tan nerviós, que no encertava a despullarse. La dona el va ajudar tot dient-li: que la deixés fer a n'ella i que no tingués vergonya, que ho entenia molt bé.

Martí baixava les escales tot satisfait igual que si fos el primer que s'havia pixat al mar, ara era un home, pensava, tanta por i vergonya que li havia fait, però ara se sentia de debó tot un home.

Encara no havien marxat d'allí ell i el Cisco, que un home d'aspecte sinistre, els va abordar, era un home vell, o al menys ho semblava, però com que anava mig embolicat amb el tapaboques i duia un gran barret d'ala ampla que li amagava els ulls, el feia aparentar fantasmagòric. — Bons nois, bons nois!, vosaltres que sou joves, forts i valents, faríeu un gran favor a n'esto pobre vell?. — Què us passa?—, va preguntar el Cisco. — Ací a fora m'ha caigut un someret que va carregat amb dues taleques de farina, que duia a n'esta casa, com que sóc vell i no tinc ja forces, no he pogut llevar-lo de terra,

si volguéssiu ajudar-me a alçar-lo arribaria fins ací, deixaria la farina i seguiria el meu camí. — No s'amoïni, va dir lo de Tamarit. — on és el somer?, en dues sarpades l'endrecarem, vinga Martí!, anem!. Van caminar una mica acompanyats per aquell vell que els guiava i en tòrcer una cantonada fosca com una gola de llop, el vell va dir: — Ací, ací a prop m'ha caigut el someret, haig vingut a buscar ajuda ací a n'esta casa perquè estava segur de que hi havia algú, jove i decidit, a ajudar a un desvalgut com jo, ara arribem. Però quan van ser on es suposava que estaria caigut l'animal, el vell es va alçar l'ala del barret, es va estirar, ja que fins llavors havia caminat ganxat, i fent un xiulit d'avís, va traure de la feixa un ganivet de grans dimensions i encarant-lo cap a n'ells va ordenar: — Vinga incauts, treieu la bossa dels diners i asllargueu-me-la cap a mi. Vinga, vinga,!, —va amenaçar amb l'arma. Tots sorpresos els xicots no van saber què fer, quan van sentir una veu a les seues esquenes que també deia: — Au nois, ja ho heu sentit, no trigueu i feu lo que us han dit, ah!, i no intenteu cap cosa estranya perquè us punxarem com una botifarra—. Es van girar i es van adonar que darrera d'ells s'havien situat un parell d'homes més tapant l'eixida del callers.

Aquells individus no haurien dubtat en clavar-lis les dagues i els xicots van fer cas al que fins llavors havia estat un pobre vellet amb dificultats. Van ficar la mà a la feixa i van allargar les bosses als bandits, estos les van agafar amb ràbia i es van ficar a córrer tant com sabien, deixant els arriars amb una rosa a cada galta. Tot motxos i empenyats com a cucs van haver de tornar a la masia. — Com faré ara?—, deia el Martí, — com presentaré comptes a l'amo?. — M'han pres l'import del viatge, pobre de mi, que'n sóc de desgraciat!, tot per fer-te cas a tu, si m'hagués quedat a l'hostal no m'hauria passat. Ai, quan arribi a Alcampell!, ai, lo Blanc em

despatxarà! — No t'amoïnis, home —, va dir lo Cisco, reconec que haig feït mal en fer-te vindre, però ja hi trobarem una solució —. Lo Martí, només feia que dir: — M'ha estat ben empleat, soc de mi, per anar a on no hi tenia cap feina, com faré jo ara?, com faré? —. Calla!, el va tallar rabiós lo Cisco, — no plloris com un xicarró, t'haig dit que hi trobarem una eixida, deixa'm rumiar a veure que se m'acut. Mira que haig pensat! —, va dir al Martí, — explicarem als amos de la masia què mos ha passat i de segur que ells mos deixaran els diners, només cal que lis demanem la teua part, perquè lo meu, tant se val, no haig de donar comptes més que als meus pares, i ja son grans i no es cuiden de res, i quan pugui jo tornaré estos diners a n'esta gent, al cap i a la fi ha estat per la meua culpa que mos ha hagut de passar això. — No, no!, esta solució no em pareix bé —, va dir Martí Molins. No estic disposat a que t'ho carreguis tot tu. Malgrat tot ja sóc prou gran per a fer-me responsable de les meues actuacions i no vull que et carreguis tot el gipó tu sol. Ara ane-mo'n a dormir i potser demà hi trobarem remei a n'esto entrempús —.

Al dia següent, estaven com la nit anterior i a més havien de pagar la despesa a la masia i com que no tenien més que el negre de les ungles, es van haver de ficar en evidència davant l'hosteler. L'amo era un home de molt bon cor i com que de jove ell també n'havia feït de les seues, va comprendre de seguida l'angoixa dels xicots i lis va dir: — No patigueu, us ajudaré en tot allò que pugui, de l'estada ací no us en cobraré res i ara digueu-me quan era l'import dels viatges, que jo us donaré els diners i ja me'ls tornareu quan pugueu. — Donguili al Martí lo seu, que jo no vull res —, va dir lo Cisco. — A n'ell li fa més falta que a mí, perquè ha de passar comptes amb l'amo i si no ho fa el despatxaran —. Així ho va fer l'home i ell ho va acceptar amb la condició de

tornar-li fins l'últim cèntim que aquell bon home li prestava.

Quan va arribar a la villa, lo Martí va fer promesa de no tornar més per aquells callerissos mentre campés, i de no anar amb altra dona que no fos la seua, si és que es casava amb la Maria.

L'hivern havia tornat i amb ell les festes de nadal, la canalla pels carrers cantava les cançons habituals, com aquella que deia: — «Ara vé Nadal, posarem lo porc en sal, les gallines en avarques, los capons en avarcons, la somera a la pastera, lo pollí al cap del pi, toca, toca Valentí» —. A les cases arregllades mataven el porc, colles de mandongueres feien l'adobat amb grans quantitats de pataques, morcilles, girelles i tot lo que n'era tradicional de fer a la matança. Als menuts els enviaven a buscar, a la casa d'algun parent, el motlle de fer pataques, ells hi anaven corrent i tornaven cap a casa carregats amb una taleca on es supossava que hi havia el preciat motlle. Havien estat advertits que anessim amb compte de no trencar-lo, car era una peça clau en la confecció de les pateques. Quan la pobra canalla obria el sac només hi trobava ferris vells o llenya o bé pedres, amb gran desil·lússió per la seua part. Els petits s'enfadaven per haver estat enganyats, llavors lis dovanen algun dolç i tots els mals es feien fum.

L'hivern havia tornat i amb ell Rafel Castells, en haver complert la seua estada a la milícia. El Joanet havia tornat poc temps abans i en sabre de l'arribada del seu estimat amic i company, va córrer a fer-li l'obligada visita. — Que bé que tornem a ser ací! —, va dir Rafel, — tinc nous projectes, Joanet, grans projectes, per a tu i per ara mateix, creu-te que d'una vegada per totes eixirem de la pobressa i marxarem ben lluny d'ací on podem viure tranquils i com a dos senyors.

— Conta'm de què és tracta, ja saps que pots con-

fiar en mi per a tot—, va demanar impacient lo Joanet. —Ja te'n ficaré al corrent més endavant, ara no és el moment de dur-ho a terme i qualsevol indiscreció faria anar al garrut lo que tinc pensat. Ara pensem en distraure-mos, divertir-mos i fer alguna eixida, que tant de temps fent lo borinot m'ha embotat el cap i necessito treure'm tota aquella serie d'ordres, tocs de corneta i tota aquella parafernàlia ridícula i que no m'ha donat un ral de profit—, va dir Rafel Castells.

Es van trobar cara a cara, un dia qualsevol des de l'arribada d'en Rafel. Martí Molins es va quedar tallat, no sabia quin paper li faria l'altre, pensava que des de la feita de les gallines, ell li havia guardat rancor i com que encara no l'havia tret en contra seua, potser ara ho faria, i per això es va aguardar parat enmig del carrer esperant que fos lo Rafel qui donés el primer pas. Així va estar i ell li va fer una gran abraçada, com si mai no hagués passat res que hagués pogut fer mossa en aquella amistat. Van xerrar molta estona, li va contar totes les aventures de la milícia i que es feia molt content de tornar a ser allí, que d'allí en endavant es comportaria més d'un altra manera amb els amics, perquè s'havia adonat que en el passat la seua actuació cara a n'ells no va ser tan bona com el que hagués hagut de ser. Lo Martí es va quedar impressionat del canvi que aparentava haver fet aquell esbojarrat i cabirol, i en tornar a casa li va explicar al Bllanc., esto li va dir que de totes maneres no s'en fiés, que en qualsevol moment es podria girar la truita i veurés enmig d'algun embolic per la culpa d'aquell trinxerarié. Però no seré jo qui et privarà d'anar amb ell, mentrestant es comporti com un home sensat—, li va dir l'amo, —de tota manera et torno a repetir que vagis amb compte.

Les setmanes següents, i amb tota la colla, al poble van fer un gran ressopó per a celebrar-ho, tothom estava

content, o almenys ho semblava la vetllada va discòrrer entre rialles i disbauxa, els que havien tornat del servei no paraven de contar las seues aventures i els que van restar a la població també van fer relat de les seues coses. En aquest cas el Martí va explicar que tenia una promesa amb la que pensava casar-se algun dia, i el negoci de carreter que tenia a mitges amb lo Bllanc. En aquest punt—, va interrompre el Rafel, —jo també ho tenia pensat de fer això abans d'anar a files, però ara no n'estic massa convençut perquè tu ja m'has xafat l'idea. —Home, hi ha feina per a tothom—, va replicar ell, —a més lo sol ix igual per a tots i a mi m'ho va oferir lo Bllanc i no m'ho vaig pensar gaire, tenint en compte que el tracte que em fa és molt ventajós per a mi. Ara que si vols fer-nos la competència, tu, Rafel, no te n'estinguis, perquè també tens el dret d'esvidassar-te de la millor manera que coneguis oportuna.

El ressopó va ser molt animat i en haver-ne eixit, ja havien quedat entesos en anar a fer «casaments» pel poble. Era esto un costum molt estès entre els xicots i mossos, anaven per la nit recorreguent lo lloc i on lis semblava, i a qui consideressin, l'aparellaven amb qui volien. De vegades eren feits de bona fe, és a dir, que l'home al que casaven o la dona, eren solters en edat disponible per al matrimoni i potser la parella era ben bé la més idònia, però d'altres vegades eren casaments feits en forma grotesca, amb l'ànim de riure-se'n dels al·ludits i amb el conseqüent empenyament d'alguna de les parts.

Aquella nit, després d'haver begut unes pitxelles de vi en una bodega, van eixir per la vila amb l'intenció de voltar-ho tot i fer casaments per ella. Casem, casem!, a qui casarem?, anaven cridant tan fort com podien. Casem el Pere amb l'Elvira o bé, casem el senyor Font amb la senyora Maria?. Tota la nit van fer casaments

d'aquells que feien enfadar els «casats», a més d'una finestra va eixir l'esmentat o esmentada recriminant-lis la seua lleugeresa i atreviment, perquè es van ficar en tothom, entre grans rialles i sorolls, bromes, cridòria i alvalot fins que farts de riure i empenyar va acabar la sargata. A l'endemà els que els havien sentit els van felicitar per haver feït los casaments amb tant d'enginy. Que ben ensopegats que estaven!, lis deïen, — mira que casar el Blanc amb la seua querida!, quin atreviment!, o anar o casar aquell vell de l'ensol del lloc amb aquella noieta tan jove, i així tots els que s'ho havien escoltat els afalagaven d'haver-ho feït bé de debó.

Lo Blanc, va cridar el Martí i li va recriminar el haver-lo ficat en boca i casar-lo amb la seua querida. — Mira Martí, hi ha coses que no s'han de dir ni en broma, una cosa és que jo tingui una relació més o menys acceptada i l'altra fer-ne motiu d'escàndol públic, i no m'ha agradat lo que vaig sentir a nit, no vull que torni a passar més, te m'estimo de veritat i la meua societat en tu no et dona dret a ficar-te en la meua vida privada—. El xicot li va explicar que no ho havia pogut evitar i que ho sentia que s'hagués ofès, però l'idea no va ser d'ell mateix, sinó que van ser els altres companys els que van casar-lo, però que no tornaria a passar. En el fons al Martí, també li havia agradat que li fessin cançó. — Què collons!, pensava, — és que perquè tingui terres i diners no se'l pot ficar en boca, que es faci fotre i que s'aguanti, els casaments van com van i ningú hi pot ficar mesura, ni tampoc té perquè enfadar-se d'haver-se sentit esmentat, és un costum que es fa així, i així s'ha de seguir fent—.

En l'absència de Rafel Castells, una altra colla havia agafat el relleu en l'art de fer cafrades i ruqueries, es feien dir los Tonets, ningú sabia perquè aquest mot, però tothom els coneixia per esta paraula, han estat los To-

nets. Tres o quatre formaven aquella colla, més gran que la colla del Rafel, tenien molt mala lleït i les seues bromes eren molt més fortes. Dos germans, Roc i Pau, eren els qui manaven a la banda, no eren del poble, és a dir que s'havien instal·lat allí anys enrera, ells eren qui embolicaven els altres en totes les bogeries que se lis acudien i de debó que eren ben grosses. S'havien feït témer per tothom i a les nits, i al cafè, si se lis acudia de dir a n'algú: — tu vinga!, marxa cap a casa que ja fa massa temps que estàs ací—, el pobre home asenyalat, sense dir ni piu, es llevava de la cadira i enfilava cap a casa sense tartir.

De vegades s'amagaven a n'alguna cantonada i quan sentien que venia algú i en tindre'l a l'abast de la mà. Bof, Bof!, li fotien un parell de clatellots o budetades amb tota la força que podien i després li deïen a la cara: — On vas a n'estes hores?, vinga, torna-te'n cap a casa que ací hi sobres!—. També i quan lis rotava es feien pagar la consumició que s'haguessin prés al cafè pel primer desgraciat que entrava per la porta. Tenien acoquinats a la majoria i es sentien tan prepotents, que no gosava ningú a parar-lis los peus. Un home que es va voldre fer amic d'ells, per mirar d'afalagar-los, els va convidar una nit a sopar a tots pllegats. Durant el sopar es van mostrar molt agraïts amb ell, i això li va fer pensar que lis havia guanyat el cor i que no eren tan maixants com la gent deïa. En haver sopat van eixir a donar una volta i quan s'havien allunyat de la casa del convidador, el van agafar entre tots i li van pegar una pallissa de llom a coda tot dient-li que aquella era la propina que li donaven pel convit. Lo pobre home estomacat com un ruc va veure recompensada així la seua condescendència amb aquella colla d'abrutats.

Rafel Castells va dir: — Això no pot anar, no estic disposat a que Los Tonets es facin los amos del lloc,

hem de fer-hi alguna cosa per a posar-hi remei. A n'esto corral hi sobren galls, a més naltros mai no vam arribar a n'ixos extrems. En realitat lo que empenyava al Rafel era que ara fossin uns altres els que portessin la veu cantant en allò que feia ser temut i respectat per tots. Això era lo que més li fotia, que s'hagués de conformar amb lo segon lloc de protagonisme.

Els altres de la colla del Rafel volien de veritat acabar amb l'hegemonia dels Tonets, perquè consideraven que no eren més que una colla de pinxos presumits, però que no tenien res d'homes i això es demostraria ben prompte. — Te raó lo Rafel, va dir Martí Molins, hem d'acabar amb los Tonets—. — Sí, sí, van respondre els altres, hi hem de ficar remei, sino a l'últim seran los amos de tot lo poble i mos faran fer lo que ells vulguin. Tot estava ja parlat i ja sabia lo que havia de fer cadascú. Es van amagar per les rodalies del café on havien entrat los Tonets i van aguardar a que eixiguessin.

Martí Molins va acaronar lo trabuc, ben carregat de cllaus i vidres, que duia amagat davall de la manta, va tirar vista cap a l'indret on estava ficat lo Rafel Castells i fent-li una senyal va indicar que estava preparat. Rafel Castells tenia la mà ficada damunt del mànic d'un gran ganivet ben esmolat i va indicar que també estava alerta, i tots a la seua senyal es llençarien damunt dels Tonets i els farien marxar del poble, vius o morts. Lo Joanet duia també un trabuc amagat davall la manta, però li tremolaven tant les cames i les mans que li va dir Vincenç Mons, que estava a seua vora, agarrant fort un gros garrot: — Amb compte Joanet, a veure si se't dispararà això abans d'hora i ho engegaràs tot a rodar—. Quim lo llarg, estava també molt nerviós i feia jugar lo ganivet d'una mà a l'altra fins que es va tallar amb ell, menys mal que només es va fer una esgarranyada i no va cridar ni res.

La porta del café es va obrir i per ella, i fent unes grans rialles, van eixir cap al carrer los Tonets. Quan van ser tota la colla a fora, una veu que venia de les fosques, lis va dir: — Tonets us anem a matar, si no marxeu del lloc ara mateix! — Ix, si tens collons! —, van respondre ells, però l'únic que va vindre de les ombres va ser la metralla del trabuc de Rafel Castells i un cop va disparar va dir: — Vinga, nois, que ja els tenim! —, van eixir tots del seu amagatall i van córrer cap a n'ells.

La trabucada no havia tocat a ningú, però en veure els Tonets que començava a vindre gent cara a n'ells i sentir un altra trabucada xiulant per la vora, van començar a córrer tant com sabien fins que van fugir d'allí. Tan van córrer que no van parar fins que estaven fora del lloc, on no van gosar a tornar-hi ni per a recollir lo que hi havien deixat. Mai més se'ls va veure per allí i de ben segur que d'haver-ho feït algun d'ells hauria acabat pastant fang amb el nas, i la lliçó havia estat apresta per a arriscar-s'hi.

L'haver feït marxar als Tonets del poble i posar fi al seu domini, els va unfillar a tots d'orgull i com que tot-hom els va felicitar, anaven que no tocaven a terra de contents i tibats. Tres o quatre ressopons van efectuar per a celebrar l'èxit, i semblava que la colla estava molt unida i que havia canviat d'actuacions i s'havien tornat cabals i xicots de cap assentat.

Els aconeteiximents estaven a punt de canviar del tot la vida de Martí Molins i prompte es convertirien en successos dolorosos i tràgics per a ell, però ara mateix, lo xicot era l'home més feliç del món. D'una part asolia el que li tocava en l'espantada de la banda de pinxos, acollint de bon grat els afalagaments de la majoria del lloc. De l'altra banda tenia ja a mitja gola la certesa que Maria Roca seria en breu la seua muller i ja començava a buscar per la vila alguna caseta que comprar per a ins-

tal·lar-s'hi una vegada casat, a més també tenia preparat ficar-se de carreter pel seu compte i no haver de partir amb l'amo. També la millora de les seues relacions amb Rafel Castells i la tolerància que ara en feia d'elles lo Blanc, que en veure del que van estar capaços va donar la seua aprovació a l'amistat entre ells, pensat que potser sí que aquell maixant del Rafel havia canviat i no tenia ja malícia amagada. Tot, en aquells moments aparentava estar al seu favor i com aquell que no tem res es deixava portar pels acontexements segur i ferm, com si res no li pogués anar malament. Per això aquella nit van eixir tota la colla a fer cornassa a una parella de viudos que s'havien casat feia poc, ell va ser dels que van cridar més i més soroll va fer perquè baixessin al carrer els novament casats i traguessin vi i coques per a tothom. La vetllada va resultar d'allò més animada i els pobres afalagats van haver de demanar-lis que marxessin que ja n'hi havia prou de cornassa i que lis agraïen a tots el compllir, però que ja eren grans i volien retirar-se a descansar.

Maria Roca, n'estava orgullosa del seu promès i no perdia punt per a parlar-ne de l'acció del seu estimat Martí. Ella pensava que aviat estaria casada amb ell, que tindrien una caseta propia on viurien, i que mentrestant no tingués obligació de fills, podria guanyar-se algun dinar fent feines a les cases bones del lloc, també filaria llana i faria la roba per el seu marit i per a ella mateixa. Qui sap?, potser amb lo temps es comprarien un trosset de terra i després un altre i finalment haurien de viure treballant per a ells mateixos sense haver de patir les penúries que suposava treballar de criats per als rics. Estava tant contenta que treballava amb tota l'il·lusió del món i només esperava que vingués el seu promès per eixir una estona i passejar amb ell i parlar dels projectes que tenien.

Abans del tard, lo Martí va anar a casa de la Maria havia acudit en bona hora, i va pensar d'anar-la a buscar per a visitar una caseta que estava en venda a l'eixida del lloc. Ella no hagués volgut anar-hi. Què pensaria la gent?, anar sola amb ell allí, però com que en tenia també ganes de restar amb lo Martí, a l'últim va cedir. La casa no era molt gran, una entradeta petita, amb un quartet a mà dreta i al fons un corralet on hi cabien un parell d'animals. A fora una miqueta de pati donava una mica de llum i eixida a la petita vivenda. Només tenia un pis on hi havia el foc amb un rebostet a la vora i dues alcoves no gaire grans, i allò que feia de menjador era el mateix passadís entre el foc i les reduïdes habitacions. — Justeta però ja val, va dir lo Martí. — Sí, és petita, però de moment mos anirà bé—, va respondre ella. Potser algun dia mos en comprarem un altra de més gran—, va tornar a dir la Maria. Mai van sabre com va passar, però el cas és que al poc temps estaven tots dos abraçats i besant-se apassionadament. — No, no, Martí, per favor—, va dir ella, però ell va seguir despullant-la, a l'últim la Maria ja no feia cap refús i desitjava que l'estimés amb tota la passió que sentia brotar del cos del seu estimat.

Aquella tardi d'amor entre els joves es va repetir en aquells posteriors dies, fins que van haver de deixar de visitar la caseta per no alçar les sospites del veïnat.

Una tardi d'aquelles en la que el Martí tornava cap a casa de l'amo, satisfet i ple d'amor per la Maria, tant emboliat anava i capficat amb els seus pensaments que, en haver estat dins de la casa, va passar per la vora de la filla de l'amo sense veure-la. Ella el va cridar i en girar-se se la va trobar davant d'ell amb una actitud que el va desconcertar. Carmeta Blanch, estava plantada enfront d'ell. — On vas tan ràpid?—, li va preguntar. — D'on véns tan content i absort?—, i allargant la mà

va agafar la d'ell amb tendresa. Véns de veure la promesa?, —va tornar a inquirir ella. Lo Martí no sabia com respondre, estava tot tallat per l'actitud de la dona de l'Esteve. Ella es va anar apropant al xicot i agafant-lo del cllatell li va donar un bés molt fort a la boca, dient-li: — Oh, Martí!, ets un noi tan fort i guapo!, vine amb mi, no te n'empenediràs. Ell, seguia sense raccionar, sobtat per l'atreuiment d'aquella dona, filla de l'amo i casada amb lo jove de la casa. Ella anava dient: — necessito la calor d'un home de veritat—, donant-li besos pel coll. — Lo meu marit no m'omple el desig que neix en mi, sols fa que llegir i jugar a les cartes amb els amics—. Martí, Martí! saps lo que vull, no em facis pregar més.

A l'últim ell va reaccionar i d'una espenta la va allunyar del seu cos. Vagi-se'n!, i oblidi tot lo que ha passat que jo, per la meua part, ho faré així—, li va contestar, segur del que deia. — A més li'n val que no vull ferir el seu marit ni son pare, que sinó de ben segur que sabrien quina mena de dona és vosté—, va anar dient ell.

Ella, que no esperava aquesta reacció, perquè creia que encara tenia encants per a seduir a qualsevol home, es va ficar tan vermella i acalorada i empenyada pel rebuig d'aquell desgraciat de mosso que va esclatar amb tota l'ira que havia canviat en segons per la passió d'abans. Què t'has cregut, mort de gana?, despreciar-me així a mí, creus que no haig tingut oportunitats més bones que la companyia d'un mosso?—. Desgraciat, te n'empenediràs d'haver-me fait això a mí, a mí la filla del Bllanc, jo, l'hereva de casa de l'Anton—. Te n'empenediràs, anava dient, tot marxant a més de pas d'allí. El Martí, que s'havia quedat tan sorprés per l'assalt d'aquella dona, se'n va anar tot confós i preocupat cap a la pallereta, on no va podre cllucar ull, nerviós tota la nit va restar desvetllat fins a la maitinada. A l'endemà, no sabia pas què fer, si dir-ho a l'Esteve o al Bllanc, o dir-

ho a la seua promesa, la Maria, però va pensar que lo millor era callar i aguardar esdeveniments, per altra part no sabia com reaccionaria la Carmeta i quin ús en faria d'allò i quina versió en podria donar, si és que ho divulgava.

Van passar uns dies i ni ell, ni ella, van fer comentari a ningú del succés, això va tranquil·litzar el Martí que a l'últim va acabar pensant que només havia estat un mal moment en la vida de l'hereva de la casa.

Lo senyor Anton, lo Bllanc, va dir a son gendre: — Demà prepara la tartana, que mos has de baixar, a ta cunyada i a mi, a Tamarit, on hem d'anar per a fer l'ajust amb la família del noi que la festeja, ah!, arregla't bé, que hem de causar bona impressió, ja saps que la família del Jordi és una gent de bona posició i encara que la meua filla anirà de jove a n'aquella casa, no han de creure que mos xupem lo dit i estirar-me més de lo que tinc pensat donar com a dot. M'interessa casar la meua petita a n'ixa casa, perquè tenen bon patrimoni, bons animals de llaurança i podrien treballar-me la terra que tinc a la part baixa del terme, que em resulta dificultós de fer-ho perquè hi haig de ficar mitgers i abans de donar-la a altres, quedaria molt bé si els hi deixés a n'ells, això també em podria fer estalviar de donar més que menys.

Més depressa, més depressal, anava dient lo senyor Anton al seu gendre, que duia la tartana, de pujada cap al lloc. L'ajust havia estat bo per als interessos del vell i se'n tornava cap a casa amb el regust d'haver-ne eixit ben lliurat de l'encontre amb lo futur consogre de Tamarit. Però ara feia córrer l'animal perquè tenia ganes d'arribar a casa i anar a veure els amics del poble per a comunicar-lis, si és que no se n'havien assabentat, la notícia que li van transmetre estant enmig de la discussió de l'ajust: Alfons XII, el borbó de la restauració, havia mort

i això era motiu perquè hagués de córrer a canviar impressions amb els camarades conservadors.

Pel camí, lo Bllanc, anava pensat, —quina desgràcia, anar a morir-se tan bon rei, i tan jove com era, no hem tingut sort, de tota manera, penso que no pas-sarà res greu i tot seguirà tranquil.

Una vegada a la vila, va anar de seguida a la casa del senyor Moll, que llavors era a la població. — Què te'n pareix?—, va preguntar-li al Bllanc, lo ric. — Penso que ara la regència la durà la reina Maria Cristina i tant amb Cànovas com amb Sagasta, podem anar prou bé—. Això és lo que crec jo—, va dir lo Moll. — A més el fill que espera la reina potser serà baró i així la dinastia podria quedar assegurada. — Amic Bllanc!, s'esperen temps incerts, t'ho dic jo, el moviment obrer ha començata prendre notòria força en indrets d'Espanya. Té en compte que a Catalunya i a Andalusia les idees llibertàries, que han vingut de fora, han començat a calar entre les classes baixes i si la cosa s'estén i no hi ha mà dura, com és de disitjar, estos revolucionaris podrien ficar-nos en algun compromís—. — No tinguis por, va dir lo Bllanc. — Estos indesitjables no faran mai res, són una colla d'analfabets i no tenen capacitat d'organitzar-se. A més que vols que facin?, sense un ral que estan malmenjats i malvestits, no t'han de fer por, sempre seran una colla de borrecs, que fins hi tot s'odien entre ells mateixos—. — Esperem que tinguis raó, que així sigui va acabar dient lo senyor Moll.

De tornada cap a casa lo senyor Anton, es va trobar el Martí que l'estava aguantant i que volia parlar amb ell. — Haig de parlar amb vosté—, li va dir. — Tu diràs, què vols?—, va contestar l'amo. — Miri senyor Anton, jo, no és que em trobi malament ací, a la seua casa no és que tingui queixa de vosté, però haig pensat de deixar la mitgença que tenim i ficar-me pel meu compte, a

més, em vull casar aviat i ja tinc la caseta quasi ataüllada del tot. En fi, que li faig sabre perquè busqui un altre carreter i quan lo trobi jo me n'aniré. Anton Bllanc, l'amo, es va quedar d'una peça, després de sentir l'explicació de Martí Molins, no s'acabavade creure lo que havia sentit. — Què dius, que vols marxar?; com pots ser tant desagraït amb mi, després de tot lo que jo haig feït per tu i d'éstar ací on et tractem bé, passaràs a fer-me la competència a mi?, no m'ho puc creure!—, va dir lo Bllanc. — Sí, així és, no s'ho prengui a mal, hi ha feina per a tothom. Ja li haig dit que em quedaré fins que tingui llogat un nou mosso—.

— Bé, veig que no et puc convèncer, t'augmentaré la part—, va dir finalment l'amo, tornarem a fer comptes, però queda't un any o dos més—. — No, haig decidit de marxar i ho faré ara—, va acabar dient lo Martí. Lo Bllanc va marxar tot empenyat, perquè no s'esperava aquella nova. — Certament avui és un dia de desgràcies—, anava rumiant tot sol mentre pujava les escales de la casa.

Al cap de poc temps, tenia ja aparaulat un carro en bon ús i un parell d'animals que li vendria un rambler de Lleida. També tenia la feina buscada i baixaria olives cap a les Borges Blanques des d'Alcampell, Baells o Tamarit, depenia d'on les hagués comprat aquell senyor de la població aquella. A més havia donat paga i senyal per la caseta aquella que hi tenia ficat l'ull i ja tenia lloc per a instal·lar-s'hi.

Havia feït un viatge a Tolba per veure son germà i sa mare, estos li van allargar alguna cosa de diners, que encara que pocs, li havien anat molt bé per a efectuar el primer pagament. Lo parell d'animals los hi fiava el rambler, donat que era amic del comprador d'olives i esto, que ja coneixia el Martí de quan treballava per al Bllanc,

li va fer d'avalador: — Ja li pots fiar, havia dit al ramblar, — conec a n'esto noi, és molt treballador, no tinguís por que et tornarà fins l'últim cèntim. Aquell home es va refiar de la paraula del comprador i va tancar el tracte amb lo Martí.

Així és que un bon dia es va despatxar de mosso de la casa on havia estat des que havia baixat a la vila, se'n va dur les quatre coses que tenia i es va instal·lar a la caseta. De moment allí no hi havia res, les parets pelades, una marfegota li feia de llit i un ficós clavat a la paret de penja-robes. La taula era un tauleró del carro que ficat damunt unes pedres feia tan de taula, com per al servei del mateix carro. Un parell de topins i dos o tres pllats, una forquilla i una cullera eren tot l'instrumental de cuina. — Ja en comprarem més quan mos casem la Maria i jo, que serà ben aviat—, pensava ell. El foc s'alimentava de la mica de la llenya que recollia pujant de les Borges i amb un vell llum d'oli es feia clllorar per les nits. La preocupació més gran que tenia era la d'aconseguir palla i gra per els animals. — Ja puc tornar a comprar menjar, com mengen estes bèsties!, solia pensar. — Oh!, i han d'anar farts sino se m'encularan i encara hi perdré més—, rumiava tot sol. Poc temps duia treballant pel seu compte quan van decidir, ell i la Maria, casar-se en el termini d'un mes. Així ho va fer a sabre als seus amics de colla i a la seua família escampada pels pobles de la muntanya.

Rafel Castells va fer com aquell que se n'alegrava de la notícia i el va felicitar efusivanemt, però en quedar-se sol amb lo Joanet, li va dir: — Ara és l'hora de dur a terme lo que tinc projectat i, de pas, carregar el mort a n'esto ximple. Escolta bé lo que't dic Joanet, mira lo que farem, només podem eixir de la pobresa si efectuem un robatori gran. — Què dius?, va contestar nerviós Joanet, un robatori?—. — Sí tinc ataüllada una

casa d'ací de la vila on hi ha d'haver molt or i naltros hem de procurar traure-li pes a n'ixa casa. — No, no, això em fa por i no comptis amb mi—, va replicar l'altre. — Calla rucl, no veus que ho tinc tot planejat i farem caure les culpes a n'ixo desgraciat—, va contestar Rafel Castells. — Tu deixa'm fer a mi i no et preocupis de res, jo sé com hem d'actuar i una vegada tinguem l'or i la cosa s'hagi decantat en contra de Molins, deixarem passar un temps i fugirem cap a Barcelona, on viurem com a reis amb tot l'or d'ixa casa. Lo Joanet, no n'estava pas massa convençut d'acompanyar en l'acció el Rafel i li va fer mil preguntes, quina era en concret la casa, com farien per a fer veure que havia estat lo Martí, on amagarien l'or, si caldria fer mal a n'algú, i tot lo que li preocupava, però només volia ficar-hi dificultats per a veure si lo Rafel se'n desdeia i canviava d'idea, però ell, n'estava fort i ferm amb lo propòsit i res que digués lo Joanet l'impressionava, ni tan sols l'amenaça de sofrir garrot amb la qual va cridar l'atenció d'en Rafel. — I si no ix com tu dius?, si mos agafen mos veurem perduts i serem víctima, jo crec que mos hauríem de repensar i deixar-ho estar, podem fer unes altres coses, treballar, ficar un negoci. — Prou!, va tallar Rafel Castells, treballant no es fa ningú ric, com et penses que s'han feït les grans fortunes?, al cap i a la fi no farem més que lo que altres han feït abans, si no de la mateixa manera, han robat d'alguna altra forma, però al capdavant tot ve a ser igual, no tinguís tanta por, ni tants escrúpols, a més, t'acordes de l'eixida que mos va fer Martí?, doncs ara és l'hora de la venjança. Bé, si no vols acompanyar-me ho faré tot sol, però te'n guardaràs de dir res a ningú si no vols perpedir a les meues mans, —va concloure així lo Rafel. Lo Joanet, que per ell mateix no tenia capacitat per a prendre cap decisió, es va pllegar als desitjos del seu admirat company i van quedar entesos en tots els

detalls del robatori. — Així m'agrada, que siguis valent—, va dir en Castells, — i ara vés-te'n i estiguis preparat que prompte durem a terme lo feít—. Ah!, i ficant-se la mà damunt lo mànic del gros ganivet que duia a la feixa, — no sigues ensajat de dir o comentar res amb ningú, sinó ja saps lo que t'espera—. Calma, calma, va contestar tot tremolós, — pots confiar en mi i seguiré les teues instruccions al peu de la lletra.

A partir d'aquell moment van començar a preparar lo terreny i a ficar en pràctica els detalls del pla que havia elaborat minuciosament Rafel Castells. Aquella festa hi va haver un bon ball, hi eren tota la colla, Martí Molins també. Amb la seua promesa de la mà, va anar a saludar-los quan estaven parlant amb unes noies del lloc, entre les quals hi era la mossà de la casa on pensaven efectuar lo robatori.

Xerrant, Xerrant, i davant de tots, Rafel Castells va dir al Martí: — Vegeu que valent que és esto xicot, s'ha proposat d'establir-se pel seu compte i, apa, s'ha comprat carro i mules i una casa, que'n devies tindre de diners, eh pillin?—. — Si vols pagar tot lo que dec ho pots fer—, va contestar ell. — Jo no tinc un ral, home, això ho has de demanar als amos d'esta (assenyalant la mossà), ells deuen de tindre molts diners, eh, noia?. — Sí, sí que en tenen—, va replicar ingènuaument ella—, haig vist en més d'una vegada el vell contant l'or—. Prou que m'aniria bé!, va dir també Martí Molins, — amb ell pagaria els meus deutes i se m'acabarien els mals de caps—. Doncs ja ho saps, tot pllegat per a dos vellets sense família que són te'n podrien deixar prou—, va interrompre de nou Rafel Castells. — Igual ho faig—, va dir ell entre bromes i rialles.

Durante el ball, i com aquell que tan se li'n fot, Rafel Castells va ballar amb aquella mossà i li anava fent preguntes que a la noia li semblaven ingènues, però que

a n'ell li anaven al consolant per a fer-se una situació aproximada d'on guardava el vell l'or.

En acabar el ball, Rafel va acompanyar a casa aquella noia i Martí la seua promesa, després havien quedat en anar a beure vi a la bodega d'en Vicenç Mons i així ho van fer tota la colla.

La vetllada va esdevindre més aviat curta, encara que entre acudits i bromes es van divertir. Al cap de l'estona, Rafel Castells va manifestar que no es trobava gaire bé i que marxava a dormir. — Per què no m'acompanyes, Martí?—. li va preguntar, — Es clar que sí, au vinga! anem—, va contestar ell. — Nosaltres també ens n'anirem a dormir—, van dir els altres. En ser al carrer i encaminar-se cap a casa, Rafel va demanar al Martí: — Que em pots deixar la teua manta?, m'haig deixat la meua a casa i ara tinc fred—. Sí, home, sí, té, embolica-t'hi bé i ja me la tornaràs, la qüestió que no caiguis malalt. Anaven caminant, xerrant de banalitats, quan Rafel Castells va dir: — No cal que m'acompanyis més, perquè ja quasi haig arribat, com pots veure, i ja m'haig tornat gràcies a la teua manta—. — Bé, com vulguis—, va dir ell, — fins demà i que no sigui res—. — Fins demà, bona nit—, va contestar lo Rafel.

Lo Joanet aguardava amagat on havia quedat amb lo seu company, esto va arribar aviat i fent un xiulidet com senyal, li va donar a sabre que tot havia anat com ho havia previst. Va eixir de l'amagatall i es va encaminar cap a la direcció d'on venia el xiulit. — Tens la manta?, va preguntar lo Joanet en veure al còmplice. — Sí, sí, au vinga, anem per feina que és tard—, va contestar Rafel Castells. Van assegurar-se de què no hi hagués ningú pels carrers i van emprendre camí cap als darreres de la casa dels vellets ricassos. Primer va saltar la tàpia del corral lo Rafel, i quan va ser dins va convidar l'altre perquè fés lo mateix. Una vegada dins del corral van en-

trar cap a l'interior de la casa per una finestra que hi havia oberta. — Deixa oberta la porta per eixir després—, va manar Rafel. Així ho va fer lo seu company, — ara tu et quedaràs ací vigilant, jo faré el treball, no fos cas que mos veiguessin a tots dos junts, això trencaria el projecte—, va dir Rafel Castells. I ficant-se un mocador a la cara i un gorro al cap, se'n va entrar cap dins recomanant de nou al Joanet que a la més mínima l'avisés del possible perill.

— Ves amb compte i sobretot no facis mal a ningú—, va dir-li, — T'acordes bé on t'ha dit la mosca que és l'or—? — Sí, sí, no pateixis que tot anirà bé—, va acabar dient Rafel. Esto a palpons va anar penetrant dins la casa, una vegada a l'entrada i en haver trobat les escales que pujaven dalt, va començar a xafar els esglaons poc a poc, de mica, en mica, fins que va ser a dalt a l'estança. Rafel sabia ben bé que havia de despertar els vells i amenaçar-los amb el ganivet que portava donat que l'or el guardaven dins del matalàs del seu llit, com li havia dit la mosca, però no li importava, si convenia els mataria els dos i després la mosca. — Haig d'aconseguir l'or, sigui com sigui—, pensava. Quan anava a ficar la mà al pany de l'habitació del matrimoni es va obrir la porta a la seua esquena i una veu alterada va preguntar: — Qui hi ha per astí?, qui és?, és vosté senyor Valentí? (l'amo).

Rafel es va ficar nerviós i es va girar cap a la direcció d'on venia la veu que havia reconegut com la de la mosca de la casa, va precipitar-se cap allí i d'una sarpada la va agafar pel coll i amb l'altra mà li va ofegar el crit. Ella, que es va veure sorpresa, va mirar d'esmunyir-se i fent tanta força com sabia es va desfer d'aquella mà que l'agarrotava i va cridar: — Lladres, lladres!, no va tindre temps de dir res més, quan va sentir que una fredor li entrava pel costat, era el ganivet d'en Rafel, que

sense compasió va punxar un parell de cops el cos de l'infortunada mosca, la qual va fer un crit de dolor i va caure a terra malferida.

— Què passa, què passa?, les veus que venien de l'habitació demostraven que els vells s'havien despertat i corrent cap a la porta com un boig, l'amo de la casa va donar mitja volta a la clau tancant-la així del tot, mentre cridava: — Auxili, auxili!, Rafel Castells va espentejar la porta amb tota la força que tenia i en veure que no es podia obrir va deixar caure la manta a terra i va arrencar escales avall a més de pas.

— Què ha passat?, va preguntar tot tremolós lo Joanet. — Anem, ràpid, vinga, vinga, fugim, ràpid, ràpid!—, va manar-li lo Rafel encaminant-se corrent cap a la tàpia. En un bot van ser fora i emparats per les ombres de la nit es van allunyar d'allí.

La casa va quedar plena de gent en un instant, els vells van cridar el veïnat i tothom va acudir als crits d'aquell infortunat matrimoni. La mosca que havia rebut les ganivetades va ser ficada al llit i va ser socorreguda d'inmediat. — Pobreta, pobreta!, deia l'ama, — es morirà, es morirà, quanta sang!. La pobra mosca estava de veritat a les portes de la mort i amb el deliri anava dient amb la veu entretallada, — Lladres, lladr...!

Un veí, es va adonar que a terra hi havia una manta, en preguntar si era d'algú dels presents i obtindre resposta negativa, van donar en creure que era del que havia malferit la criada. — !Sí, sí, deu ser del lladre, deu ser del lladre—!, van dir tots els presents. Algú va dir, — me pareix que l'haig vista que la duia aquell xicot muntanyès que servia a casa de l'Anton, però no ho podria assegurar, lo millor és que ho anem a preguntar a n'ell mateix,— va dir un altre. — No, no, és millor que anem a casa del Blanc, allí mos ho diran de segur i així després obrarem en conseqüència.

— Es la manta d'ell—, va dir la filla del Blanc, la qual, i en haver-li explicat lo que havia passat, va dir: — No hi ha dubte és la manta d'ell i segur que ha estat ell, no és d'estranyar, esto xicot és dolent, és molt dolent. No ho havia dit mai, però un camí em va fer proporcions d'anar-me'n al llit amb ell i sempre em mirava en mal ull des de llavors, no ho havia dit mai perquè vull pensar que eren coses de joventut, però ara veig que és capaç de tot. — Clar!, s'ha empenyat fins al coll i necessitava diners—, va dir un altre dels veïns. — Es veritat—, van confirmar tots. — Au!, anem a buscar-lo i li donarem lo que es mereix.

Dos germans de la mossa apunyalada, que havien vingut corrents, en haver sentit que era Martí Molins qui es creia que era l'autor de la bestiesa, van dir: — Qui vé amb naltros?, anirem a buscar-lo i pagarà car lo que ha fait. — Jo, jo, jo.

De seguida van enllestir-se vuit o deu homes, que amb trabucs i ganivets es van dirigir cap a la seua casa. — Mirarem a veure si és allí, potser no s'ha adonat de la pèrdua de la manta i s'ha confiat—. — Vinga, vinga aneu, aneu i mateu-lo!—, els anava incitant la filla del Blanc. — No sereu homes si no li doneu mort—, lis havia dit als germans de la criada. Estos amb la sang que lis bullia i acompanyats pels altres homes, van arribar a la porta de la casa de l'infeliç Martí.

Pom, pom, pom!, uns grans trucs a la porta i unes fortes veus que deien: — Ix, ix!, lladre, assassí!, que has matat la nostra germana, ix!, si ets dins, sinó cremarem la casa—, cridaven esfereïts los excitats perseguidors.

Martí Molins es va despertar tot espantat per aquelles veus que demanaven imperioses per ell. De seguida va reconèixer la veu dels germans de la mossa i també va sentir que deien: — Has sigut tu, malparit, hem tro-

bat la teua manta allí, no et pots escapar, ni ho pots negar, ix, ix!, o apretarem foc, cridaven esbojarrats.

Ell va respondre: — No haig sigut jo!, no haig fait res, m'heu de creure,— però la porta començava a cedir i també sentia passes per la teulada. Va fer un ràpid pensament que aquella gent no en voldria sabre res de les seues explicacions i va comprendre que si s'entregava era pell. La llum es va fer al seu cervell i va veure clar la jugada d'en Rafel Castells, malparit!, va dir amb ràbia, però no hi havia temps per a reflexions i havia de fugir. Va muntar la millor mula que tenia i va eixir al galop per la porta falsa, a la que encara no havien tingut temps d'arribar-hi, gitat damunt l'animal i arreant-lo tot lo que sabia. Al poc va deixar de sentir la cridòria perdent-se en la nit.

CAPITOLL VI

La Muntanya

No sabia ja quantes hores duia cavalcant amb la mula, fins que esta va caure rebentada i no li va voldre donar una xancada més.

Havia enfilat pel camí de Baells a tot estrop, pegant amb els talons als costats de l'animal i agarrant-se fort al seu coll per a no caure, perquè no li va donar temps de guarnir-la i montava a pèl. A la seua esquena es van quedar cridant com descosits tota aquella gent que l'havia anat a treure de casa, a la maitinada i per la força. Fins i tot recordava que li van passar, xiulant pel damunt del cap, els ferris ardents d'una trabucada que algun d'aquells esvalotats per l'ànim de venjança li va tirar. També li ressonaven dins del cap les veus d'aquell gentam excitat, agafeu-lo, agafeu-lo!, no el deixeu escapar!, mateu-lo!...

Tot li semblava com un somni, no s'acabava de creure que tot allò fos real. — No pot ser, es deu tractar d'un error—, es deia per a ell mateix, — si jo no haig feït res. Llavors va pensar en lo que havia sentit que deïen: — Hem trobat la teua manta allí vora la mossa que has malferit!, és la teua manta, l'han reconeguda!, entrega't!, entrega't! que ja sabem que has estat tu!—. Quina juga-l'havien embolicat ben bé, — fills de puta!, com m'han venut!—, pensava ara, però no se n'eïxiran amb la seua, tornaré i diré la veritar, que són ells els que han comés lo dany i que la manta l'havia deixada al Rafel aquella

mateixa nit. — Sí, sí, tornaré i m'hauran de creure, m'hauran, m'han de creure—, anava dient tot sol, — però si no me'n fan cas?, com ho demostraré?, ell ho negará i no tinc testimonis, a més diran que com que necessitava diners, tan ofegat com estava, vaig recórrer a dur a cap un robatori—.

— Pobre de mi!, que faré?, que puc emprendre?. Tot això s'anava preguntant i donant-li la resposta que ell creia, quan se'n va adonar que no sabia on parava. Ja era de dia, havia aprofitat la llum de la lluna plena per a córrer amb l'animal i fins i tot no va parar quan l'alba l'havia sorprès en la fugida. No podia entrentindre's l'estarien buscant i si l'agafaven llavors no li creurien ni una paraula, no li donarien ni l'oportunitat de defendre's, havia escapat i això el faria més culpable davant els ulls de tothom.

Va donar una ullada pels voltants deixant-se estar de pensaments, es va adonar d'on estava, coneixia tots aquells terrenys, havia anat a parar més amunt de Baells i ara es trobava a prop de Sorita. Havia estat per aquells terrenys quan servia a la primera població. Va fer un pensament ràpid, no podia badar. — No puc tornar ara a Alcampell, seria fatal per a mi, haig de fugir i amagar-me al menys per un temps, després veuré que faré, potser llavors les coses s'hauran aclarit i podré tornar amb el cap ben alt i amb la seguretat que els culpables seran castigats.

La mula seria una nosa per a ell, així és que va decidir deixar-la allí, però a l'instant va canviar d'idea, i li va pegar un bon cop al llom perquè marxés trotant i s'allunyés, i en veure la direcció que prenia l'animal, ell es va fica en camí per una altra de contraria, així si trobaven la mula no encertarien a endevinar per on havia tirat ell. Era perillós caminar de dia, la gent que anés al camp el podria veure, reconèixer-lo i detenir-lo. Llavors se'n va

recordar que no molt lluny d'allí hi havia un forat a una rocalada, que ell havia descobert en una ocasió, el qual quedava dissimulat per la molta brossa que tenia davant de l'entrada, allí podria aguarde que es fes de nit i després tornaria a emprendre el camí, que no tenia decidit encara quin seria.

Quin dia més llarg!, mai recordava que se li hagués fet tant pesat aguarde la vinguda de la nit, els mil pensaments que va fer durant l'estada a la cova l'havien ficat tan nerviós i excitat que a la caiguda de la tardi estava encara indecís en lo que hauria de fer a partir d'aquella nit. Quan el dia va donar pas a les ombres la set i la gana el turmentaven; més la set, perquè no havia begut res en moltes hores, era precis que busqués algun bassó d'aquells que hi eren pel terme, per a abeurà els animals quan s'anava a treballar per aquelles terres allunyades del Lloc. Va eixir de l'amagatall i aprofitant la claror de la lluna es va encaminar cap a on sabia que n'hi havia un, i que no era pas massa lluny d'on es trobava. A l'últim va arribar al peu del bassó. — Haig tingut sort, encara hi ha aigua—, va rumiar. Però en el moment que, assedegat s'amorrava per a beure, rop!, un animal li va saltar de la vora donant-li un susto de mort, era una guineu que també havia anat a calmar la set. Martí Molins es va espantar tant que va començar a córrer com un boig, però prompte es va aturar i va pensar que no passava res i que havia de tornar perquè ja no augantava més temps sense remullar-se la gola. Mai no havia begut tan a gust i mai no havia trobat tan bona l'aigua de bassó. Una vegada va estar fart d'aigua va notar que les tripes li feien roc, roc!, i li demanaven tiberi. Tenia gana i encara que només feia un dia que no havia tastat res, els budells no paraven de raure. Ara ja tenia pensat d'anar a veure sa mare i son germà, però hauria de fer-ho de nit, no anés

a ser que vigilessin la casa, perquè quan ell arribaria de ben segur que ja estarien assabentats de l'ocorregut. —Pobra mare!, pensava,. —Aniran allí i li diran que son fill és un lladre i potser un assassí, pobra mare!, quin distust que se n'endurà!, delicada com està de salut, per això haig de veure-la per a fer-li sabre la veritat, ella no posarà en dubte les meues paraules i anirà a dir-lis que jo sóc innocent i que si m'amago és per por que no em creguin.

Amb el pensament de la seua mare li va acudir també el de la seua estimada Maria, Maria Roca, amb la que s'havia d'haver casat aquell mateix mes, ah!, pensant en ella la sang li bullia. —Què li hauran dit de mi?, quantes mentides que li han hagut de contar!. Però ella no se'ls ha escoltat, no, no, ben segur que ella em creu innocent i confiarà en que es farà llum en el cas, pobra Maria!, i pensant en ella hagués volgut tindre allí mateix en Rafel Castells i agarrar-lo fort pel coll fiús que hagués tret llengua de pam, aquell mal nascut que s'havia venjat d'ell fent-lo aparentar culpable del crim que ell va cometre, i el seu gos fidel, l'ignorant de'n Joanet, aquell mig home, si ara fos a la seua vora d'un cop el desmanegaria tot que semblaria una joguina trencada. Però no eren moments de capficarse amb pensaments, era arribada l'hora d'actuar i fer-ho amb peus de plom, tranquil·litzar-se i fer servir el cervell per a no donar cap pas en fals, així fent-ho i oblidant la gana es va allunyar del bassó i amb pas ràpid i valguent-se de la claror de la nit, va ficar rumb cap a la casa de sa mare a Tolba.

Va vorejar la serra Mont de Valls i sense decaure en el caminar se va plantar vora el lloc de Castilló del Plla. Abans d'arribar-hi va veure una plleta i se li va acudir d'entrar i munyir una ovella i al menys fartar-se de lleit, ja que tenia la tripa que s'havia quedat a copes. Primer va assegurar-se que no hi hagués ningú per allí i una ve-

gada vist que no hi havia perill, es va colar a dintre, i anant amb compte de no esvalotar el bestiar, va buscar una ovella que tingués les mamelles plenes, amorrat a n'elles lis va escórrer del tot el suc deliciós que duia fins que no en va podre més, i fent un dissimulat rot va tornar a donar aire a les seues cames. A dalt del crepó ere el poble de Purroi però ell no hi va pujar, ni pensaments de fer-ho, l'alba no tardaria en arribar i era temps de buscar un altre amagatall on podre passar el dia i a la nit sigüent tornaria a ser per a caminar i caminar.

Més amunt de Purroi va trobar un bon lloc per a tornar a esperar el fosc, era una obaga molt amagada de la vista i tenia malesa prou per a fugir de l'aguait d'algú. Un altre dia que no tenia fi, pensava ell, —Quan serà fosc?—. L'impaciència, la ràbia y la impotència feien que el temps se li fes etern, no va sentir en tot el dia més que el soroll dels mixons i les feres del camp i va estar temptant d'eixir i ficar-se en camí de nou però el va salvar la reflexió i no es va moure de l'amagatall fins que el sol se'n va anar a dormir.

Un altre cop estava caminant, allunyat dels Camins, camps travessos anava pujant, pensant que cada vegada era més a prop i que aviat podria parlar amb sa mare que prou pena devia passar llavors. Abans de l'arribada del nou dia era a prop de Calladrons, i per sort va anar-se a ensopegar amb uns horts que devien pertànyer als habitants d'aquell lloguet. Va menjar de tot lo que es podia menjar cru, cebes, alls, enciam i escarola fins que va treure la gana del cos, també va matar la set amb bones glopades d'aigua d'una badina que devia servir per a regar tot aquell hortàs. La claror anava en augment i no era qüestió de quedar-se allí on segurament farien cap uns o altres. Va trobar, caminant un bon bocí més, una cabana oberta d'aquelles que hi ha pels trossos, i no massa convençut s'hi va ficar, estava tant cansat que

només va fer que tocar el cos damunt la mica de palla que hi havia i quedar-se adormit com un tronc. Dormia tan a gust, de rebentat que estava, que ni va sentir el pastor ni els gossos ni ovelles que van pasturar una bona estona per allí fora. Tanta sort que a n'aquell home no se li va acudir de ficar el nas dins de la cabana, i ignorant que pogués haver-hi, ningú allà, es va limitar a fer la seua feina sense amoïnar-s'hi massa.

Es va despertar, ben avançada la tardi, i en no veure-s'hi va fer propòsit d'arribar aquella mateixa nit a Tolba. Tenia ja el lloc davant dels ulls i tot escuser va fer cap a la casa de sa mare. Anant amb molt de compte de no ser vist, va botar la tàpia del corral on tancava el seu germà, i abans son pare, el bestiar, i se'n va entrar dins de la casa, sense fer soroll va pujar cap a l'alcova on dormia el germà i el va despertar suau perquè no s'endugués cap espant. —Andreu, Andreu!, sóc jo Martí, —el xicot es va despertar —Eh, eh?, que passa?, qui és?—, —Calma, calma, no tingues; por, sóc jo, Martí, va dir ell amb veu fluixeta. Tu!, est tu?, que has feït?, et busquen com bojos. —Calla, calla no facis soroll, t'ho contaré tot més tard, va dir-li ell, però ara desperta a mare que no puc entreindre-m i potser serà millor que foti el camp ràpid.

— Fill meu!, fill meu!, amb llàgrimes als ulls, la mare es va llençar als braços d'en Martí pllorant i dient-li: Dis-me que no és veritat lo que mos han contat que has feït, dis-me que no has feït res de dolent, oh fill meu!, jo et conec i sé que no ets capaç de fer mal a ningú i ara han vingut els civils preguntan-nos si t'havíem vist i m'han contat una cosa horrible de tu, haig patit tant des de que m'ho han dit, avui pel maití, que he pensat morir-me.

Martí Molins, una vegada va tranquil·litzar sa mare, li va contar tot lo que havia passat, fent-li una explicació

detallada del succés que l'havia portat a fugir com un delinqüent. Sa mare li va dir que li havien dit que només a n'ell creien culpable i que si el veigués n'havia de donar part si no volia convertir-se en encausada de complicitat. També li havien dit que aquella mossa que se suposava malferida per ell, estava greu i que potser no es salvaria. Però com que coneixia son fill va creure tot lo que el Martinet li contava i abraçant-lo fort li va dir: — Et crec, et crec, t'he criat i sé que mai no faries tal cosa, però no sé pas com farem per a convèncer-los estant forts i fermes que has estat tu. — Que desgraciats som!, pobres de naltros, l'infortuni ha caigut a n'esta família.

Després de donar voltes i més voltes sobre el que farien i sobre el que no, van decidir entre els tres quin seria el camí a seguir per arribar a demostrar l'innocència de l'estimat fill de la Ramona. Ella i el seu germà anirien a Alcampell i haurien de parlar amb lo Bllanc, l'antic amo d'en Martí, li explicarien que l'havien vist i lo que lis havia contat. Ella estava segura que aquell home, encara que burgés i tibet, els creuria i a l'últim es demostraria que els culpables van ser Rafael Castells i Joanaet, que eren els que tenien la seua manta. Ell, mentrestant i com que no es podia quedar allí perquè corria perill de ser descobert, s'aniria a refugiar a Sopeira, on sa mare tenia uns parents amb els que s'entenia molt bé i com que eren molt bona gent i vivien allunyats de la població, podrien amagar-lo una temporada fins que es fés justícia i es restabligués l'honorabilitat del perseguit Martí. Va encarir també a sa mare que anés primer a veure a la seua promesa Maria Roca i que li expliqués tot de cap a peus, que li digués que estés tranquil·la, que no patigués, que ell estava bé i que tornaria aviat. — Dis-li també que l'estimo molt i que tingui confiança i no desesperi que haurà de ser la meua dona

ben aviat. Ramona Capella, sa mare, li va fer una bona explicació d'on estava situada la casa de camp dels seus parents i els camins i dreceres perquè arribés allí sense que hagués de passar per llocs concorreguts, així evitaria ser vist, la qual cosa sempre resultaria avantatjosa per a ell. Ella i son germà l'Andreu partien ràpid cap a Alcampell on anirien a veure el Bllanc i li contarien lo que era la veritat, esperant que aquell home de seny i de recte procedir els hauria d'ajudar a descobrir els reals culpables. Aquell dia va ser de molts nervis per als tres membres de la família i quan va tornar la nit, Martí Molins es va acomiadar dels seus i desitjant-li que tingués tota la precaució del món, sa mare es va quedar plorant als braços de l'Andreu.

De bon maití Ramona Capella va anar a veure una amistat del lloc perquè es fés càrrec del ramat de son fill, tres o quatre dies, fins que ells tornessin d'Alcampell. A mig maití, i pujada damunt d'un somer, el qual duia son fill pel ramal, la pobra dona va ficar camí cap al lloc d'on tan injustament havia hagut de fugir el seu estimat Martinet. Ell, per la seua part, s'havia aturat més o meys per on sa mare el va indicar i esperava amb ànsia l'hora de tornar a viatjar muntanya amunt.

Abans d'anar a Alcampell, ella i el fill petit, van passar per Natxà i per Baells per a veure les dues filles que tenia, l'una a cada lloc. Lis va contar tot lo que feia al cas, ja que elles també havien sentit a dir de la culpabilitat del seu germà i no s'ho acabaven de creure. Lis va ometre on se n'havia anat lo Martinet, així si no ho sabien, mai podrien dir amb cap indiscreció on era, d'esta manera ell tindria més seguretat mentrestant no es demostrés la seua innocència.

Era mitja tardi quan entraven dins de la població d'Alcampell. Van preguntar on vivia lo senyor Anton

Blanch i com que ningú els coneixia es van identificar com a parents llunyans d'aquell senyor.

Sóc la mare de Martí Molins i esto és lo seu germà petit, Andreuet, —va dir amb fermesa en la veu, la dona. —Què vol de mí?—, va respondre inquiet aquell home de la negra i espessa barba, —Sap que ha fait son fill?, on és?, se'l busca com autor d'un delicté, ho sap?—, va tornar a preguntar lo senyor Anton. —Sí, sé tot lo que diuen i moltes coses més i li pregaria que s'assegués i m'escoltés tot lo que haig de contar-li—. —No vull sentir res, no tinc perquè escoltar-la vaigi a la guàrdia civil si té res que contar, lo seu fill ha perdut per a mí tota la confiança que li tenia—, va dir neguitós lo Bllanc. —Jo que creia que vosté era un home recte i just, però veig que no és més que qualsevol burgés tibet i presumit com tots els que conec—, va dir la mare amb ràbia a la veu. —Bé, be, la escoltaré, però procuri dir-me veritats i clares les coses, no sóc home que toleri gemecs banals ni precs impossibles—, va contestar mig enfadat, però sorprès per la seguretat d'aquella vella.

Ramona Capella havia conclòs amb la seva exposició dels feits tal com los hi havia contat lo seu fill, afegint-hi que no era passió de mare lo que la induïa a creure aquella versió, sino la coneixença de la personalitat del Martí i la convicció de que li havia passat una desgràcia més de les moltes que li havien ocorregut, si més no, la més gran de totes.

Anton Blanch, es va quedar callat, mut i pensatiu, com si la història d'aquella dona mereixés una resposta especial, i no volia precipitar-se en emetre la seua opinió. Ell també coneixia al xicot, n'havia tingut prou proves de la seua bona fé, però els feits l'acusaven de plle a n'ell. Un silenci llarg i fred es va perllongar a l'estança i a l'últim la veu de l'home ferma i segura com quasi sempre.

— Bé, no solc ser impetuós de mena i les coses m'agraden clares—, va dir per començar, —no voldria dir que m'haig cregut de cap a peus tot lo que vosté m'ha contat, però tampoc m'atreviria a dir que no por ser certa esta versió dels feits. Rafael Castells és un xicot que no ha merescut mai el meu apreci i al meu parer podria ser ben bé l'autor material de tan llastimós episodi, d'altra part també tinc dubtes sobre el Martí, perquè tenia moltes deutes i potser al desesperar-se va recórrer al robatori com a últim recurs. De tota manera li diré lo que penso fer com a possibilitat més al meu abast per a donar llum al succés. Anirem a la justícia vosté i jo, lis contarà lo que m'ha dit a mi i jo demanaré que s'obri una investigació profunda, que s'interrogui els companys d'en Martí a fons i que es busquin tots els indicis oportuns per tal que la veritat ixqui a reluir—, anava dient lo senyor Anton, a més sóc home respectat i estic segur que acceptaran el meu oferiment. Quan va haver acabat de parlar, Ramona Capella es va alçar de la cadira on estava seient, i amb la cara vermella per la ràbia va avançar cara a n'ell dient-li: — Això és tot lo que podeu fer?, no us en doneu vergonya?, el meu fill us ha servit molt de temps amb tota la donació del seu cos jove i fort, vós li heu donat lo que heu volgut, mai vau tindre queixa d'ell. Es esta la manera que teniu d'aidar a qui se us ha portat bé?. Sou un home intel·ligent i sabeu que el que m'ha dit el meu fill és la veritat, sabeu de debó que és innocent, en canvi us renteu les mans, voleu que sigui la justícia, que ben bé sabeu cap on es decanta, qui resolgui el cas, —anava dient sense deixar parlar el Bllanc, el qual es va veure un altre cop desarmat per la contundència, d'aquella dona que anava dient: — No, no, la justícia ja té un culpable i és molt senzill no complicar-se la vida buscant-ne d'altres, no és això lo que li demano—. Què vol que faci?—, va dir més

que preguntant, afirmant, l'Anton. — Vostè té influència amb la gent del poble, lo que ha de fer és actuar pel seu compte—. Com vol dir?—, va preguntar. — Agafi a n'ixos dos criminals i arregui'ls una confessió, pensi que si és vostè qui els entrega culpables a les autoritats, guanyarà més respecte i prestigi davant tothom, i vostè sap com jo que són ells i no el meu fill, els culpables del crim. Lo Blanc es va passar la mà per la negra barba, va quedar-se callat uns instants i al darrer va dir: —Bé, faré una cosa que no hauria volgut arribar a dur a terme i li asseguro que, si d'això que tinc pensat, no en trec la veritat sobre l'innocència del seu fill, vostè i el seu petit marxaran d'ací i no tornaran mai més, a més, no ajudar una palla de terra per ajudar al Martí per més que m'ho preguessin de genolls.

Anton Blanch, va disposar que mentrestant ell duia a cap lo que tenia pensat de fer, Ramona Capella i son fill es quedarien a la seua casa sense eixir ni dir a ningú qui eren, perquè no destorbessin el pla. A partir d'aquell moment se'n va ocupar de preparar-ho tot, i ficant-se el barret i amb l'estoc a la mà, va eixir a donar una volta pel poble i posar-se en contacte amb les persones que haurien d'actuar segons els seus desigis.

Sa filla gran, la hereva, s'havia assabentat que una dona vella i un xicot havien vingut a la seua casa, i com que la nova li van donar mentrestant ella era a una altra casadel lloc, i en dir-li que tenia parents a casa que anaven de visita, va tornar allí per a veure qui eren. En ser a casa i veure que no eren cap parent ni proper ni llunyà va preguntar: —Qui son vostés?, la dona va dir: —Sóc la mare de Martí Molins i esto és el meu fill petit, l'Andreu, Ramona, tota confiada, li va explicar tot lo que havia contat a son pare i que esto li havia promés de fer alguna cosa (encara que no li havia dit lo què) per a de-

mostrar la culpabilitat de Rafel Castells i el seu íntim Joan Ribera.

Un doll de sang va pujar ràpid a la cara d'aquella hereva que de seguida va comprendre que havia d'actuar ràpid a la fi d'evitar que son pare escorcollés i tragüés conclusions en el sentit contrari al que ella volia. Tant li feia que el Martí ho hagués comés, com que no, però ell l'havia refusada i només per això havia de purgar i no estava disposada a quedar-se sense venjança. —Bé, bé, el meu pare farà tot el que calgui per descobrir la veritat, estigui tranquil i considerint-se com a la seua casa, i ara me n'haig d'anar, mos veurem a la nit a l'hora de sopar—, va dir-lis, acomiadant-se d'ells. Es va ficar una toquilla i amb pas ràpid va eixir al carrer abans no es tanqués la nit.

Joan Ribera havia estat convidat, per una colla de gent gran, a beure vi a una bodega d'un d'ells. Aquella nit, ell, tot content perquè era com un honor que li feien de podre anar allí. —Sí que és estrany—, pensava, —quina sort, a n'ixa bodega només hi van els rics—. No va fer tard i abans de l'hora citada ja hi era, perquè li havien dit que també menjarien força pernil.

Eren set o vuit homes reunits allí, tots amics, bons amics d'Anton Blanch, bevien i menjaven com llops, Joan Ribera estava encantat amb ells, això de fer companyia als de casa bona no ocorrida cada dia. —Beu, beu, Joanet, esto vi és d'un carretell molt vell—, li deien, i ell vinga beure i vinga menjar pernil. Aquella gent anava fent bromes amb ell, però de cop i volta, se'n va alçar un de molt ferm i ficant-se seriós davant d'ell li va dir: —Be, Joanet, ara mos explicaràs a tots, i detalladament, lo que va passar la nit del robatori. Ell es va ficar vermell i acalorat, però no comprenia encara si allò anava de broma o de veres i va dir: —Què vols dir?, que no ho sabeu tots?, es va trobar la manta del Martí i ell va

fuguir, és ben clar que va ser ell. El que s'havia llevat i estava pllantat davant d'ell va dir: — No saltres tenim un altra versió dels feits i tu diràs què te'n sembla d'ella— I en un no-res aquell home fort i ferm li va contar i assegurar que havien sigut ell mateix, lo Joanet i el seu company Rafel Castells, els autors materials de la salvatjada i que més valia que ho reconegués a les bones, si nó, mal ho anava a passar.

Joan Ribera, que fins llavors considerava la cosa com una broma, va veure que l'assumpte es ficava negre per a ell i de roig que estava va trencar de color., primer blanc i després groc com una cera, li tremolaven les cames, les mans i la veu.

— No és veritat, ha estat Martí Molins, nosaltres no hem fet res—, va cridar amb la veu entretallada. No va tindre temps de tornar-ho a repetir, perquè la mà d'aquell homenàs va caure com un mall damunt la seua cara, i llarg com un sant pau va caure enmig de la bodega. No era home d'aguant i en veure que anava a dur més totxo que cap somer, es va cagar als pantalons i a la segona patacada va dir exaltat: —Prou, prou!, no em pegueu més, ho diré tot, ho contaré tot com va ser, però jo no sóc culpable, va ser Rafel Castells el que va ferir la mossa, jo estava vigilant a baix, jo no volia anar-hi, no volia, és ell, que em va obligar, ell és el culpable i pllorant com una criatura es va deixar caure en un racó.

— Bé, tots ho hem sentit, repetiràs lo que mos has dit a la justícia però ara vosaltres heu de fer una cosa més—, va intervindre aquell home tan gros; — Aneu a casa de Rafel Castells i convideu-lo a vindre ací, no li digueu que hi és el seu satèl·lit, que una vegada ací tindrà el gust de donar-li un repasset a n'aquell malnascut.

Rafel Castells havia estat advertit, per la filla del Blanc, de la visita de la mare i un germà d'en Martí i del que havien contat al seu pare, també li havia dit que

lo Blanc pensava fer alguna cosa, encara que no sabia lo què. Ell no va perdre el temps i va anar a casa de Joan Ribera, allí li havien dit que era a un ressopó convidat. En sabre lo Rafel qui eren els que havien fet el convit, en va tindre prou i marxant a més de pas, anava pensant en veu alta: —Ruc, més que ruc, tots los que hi aniran son amics de l'Anton Blanch i el faran cantar, a més ell és tan poca cosa que ho dirà tot, només que li fiquin la mà damunt una vegada. Havia de prendre una determinació ràpida i esta no era altra que la d'escampar la boira. Va agafar tots els diners que tenia i a peu i sense dir res a ningú va abandonar la vila. Quan el van anar a buscar no el van trobar ni en cel ni en terra i per més que van escorcollar el lloc ningú lis va donar raó ni van veure rastre d'aquell malaït.

Joan Ribera, davant la justícia va confirmar la innocència de Martí Molins i va reconèixer la seua culpabilitat i la de Rafel Castells.

Tots els que no haurien vacil·lat en donar mort a Martí Molins anaven ara a casa de l'Anton per a expressar la seua consideració a la mare d'aquell infortunat noi. També van anar a consolar la seua promesa la qual estava que ni dormia, des que tan desgraciat succés l'havia apartada del que havia de ser en breu el seu marit.

— No patisques, que a hores d'ara Martí és en bones mans—, li havia dit sa mare, —ara que la veritat ha eixit a la llum, hem d'anar a Sopeira, donar-li la nova i que torni a baixar, llavors us casareu i oblidareu prompte esto llastimós entrempús que ha pertorbat, si més no per un temps, totes les nostres vides.

Anton Blanch, era felicitat també per tota la gent, ja que havia estat ell qui havia promogut el desenmascarament dels autèntics autors del robatori. — Només em dol, deia lo Blanc, el que s'hagi escapat Rafel Castells,

però ja caurà, es creu molt viu, però un dia o altre l'agafaran i haurà de purgar.

Martí Molins havia arribat a la casa de camp on viuen els parents de sa mare, es va donar a conèixer i va fer relat del que el duia allí.

Era un matrimoni ja gran, no van tindre fills, i com que mai havien estat gen de gastar massa, tenien bastants diners, a més d'una mica de bestiar que l'home guardava per aquells paratges. Ell era un home petitó, però sempre va estar molt fort i no li va fer espant res, per això i malgrat no tindre fills, treballava encara com un negre. La seua dona era la bondat del món i en més d'una vegada havia donat allotjament a vianants que en passar per allí s'havien vist agafats per les ombres de la nit. Era més alta que el seu marit i sempre estava roja, encara que vella conservava els encants que de ben segur havia tingut de mossa.

Coneixien la seua parenta Ramona Capella i sabien que de no ser certa la innocència del seu fill, mai l'hauria enviat a refugiar-se a la seua casa, per això no van posar inconvenient en que el noi es quedés tot lo temps que calgués fins que es demostrés la no culpabilitat d'ell en aquella trampa en que havia estat agafat. —Mira, ací dormiràs—, li va dir aquella bona dona, —mentrestant restes ací pots ajudar ton oncle o a mi si cal, i no t'amoïnïs, que si algú vé, li direm que ets un altra persona, un parent meu, fill d'una germana que tinc a Castella, ningú et coneixerà, no tinguis temor—.

Aquella nit Martí Molins no va podre dormir, els pensaments i l'angoixa van fer que estés neguitós i no va parar de donar voltes damunt de la màrfega. A l'endemà estava més calmat, i pensant que tot acabaria bé, se'n va anar a ajudar a pasturar el ramat al seu oncle. Aquell dia el va passar més animat i amb la confiança que no hi estaria gaire a n'aquella casa, a més havia en-

sopegat una bona gent que el cuidaria igual que si d'un fill es tractés. Al tard ell i el seu oncle van tornar a la masia i asseguts a la vora del foc aguardaven que la muller acabés d'enllestir el sopar.

Encara no estaven més que al inici de l'enta que uns trucs forts i ràpids a la porta de la casa els van sobresaltar. —Qui pot ser a n'estes hores de la nit?—, va dir el vell. —No obris a ningú—, va contestar la seua dona, —no són hores perquè gent de pau vagi voltant pel món—, Haig d'anar a veure qui és, que no s'hagués posat malalt algú de la família que tenim al lloc—, va tornar a dir lo pastor. —Pregunta primer qui és—, li va encomanar la seua dona, —i tu Martí amaga't ací, no convé que segons qui sigui et vegi. Una vegada ell es va retirar de la vora del foc i es va mig amagar en una habitació de la vora, l'oncle va anar a la porta tot dient: —Ja va, ja va, qui sôu, què voleu a n'estes hores?—, va preguntar, —Obriu!, va dir una veu ferrugallosa, obriu!—. —Sí, sí, però qui sou, què voleu?—, va tornar a preguntar l'amo de la casa. —Sóc l'Elies, Elies Capella lo germà de la teua dona Teresa—, va dir la veu a l'altre costat de la porta. —Tu?—, va preguntar inquiet el velle, —Sí, sóc jo, però per la mort de Déu, obriu la porta, no puc perdre temps—, va tornar a sonar fort aquella veu.

Mentrestant, Teresa, la dona del pastor, havia vingut cap a la vora del seu marit i meguitosa preguntava: —Quí és, t'ha dit qui és?—. —Diu que és ton germà Elies, que diuen es dedica a robar—, va contestar ell. —Elies, el meu germà?, Elies!, ets tu?—, va preguntar llavors la muller. —Sí ja ho haig dit al teu marit, però deixa't de preguntes i obre la porta—. —Roc, Roc!, obre, obre!, que no veus que és mon germà?—, va manar la dona al seu marit, esto en veu baixa li va dir: —No podem obrir, ja saps que segons diuen el teu ger-

mà és un lladre i un delinqüent i val més no tindre res a veure amb ell. — T'haig dit que obris, no podem deixar d'atendre'l, pot estar ferit, a més és mon germà i això és suficient—, i donat volta al tornet, ella mateixa va obrir la porta.

Allí davant lo llindar estava plantat un home alt, d'uns cinquanta anys, amb un pèl i una barba negres i llargs, brut, esgarrat i amb un braç que semblava que hi duia alguna ferida, perquè el tenia embolicat amb uns draps. L'home va donar una ullada ràpida a l'interior i en no veure res que l'inquietés va entrar sense dir paraula. Es va asseure al banc del foc i traient-se un barret gros i brut que duia, va dir: — Teresa, fés bulldre aigua que m'haig de rentar una ferida que duc al braç, vingal, no t'entretenguis—. Ella, la seua germana, se li va abraçar i li va dir: — Oh, Elies!, que en fa d'anys que no en sabem res de tu, és cert el que contenes que et dediques a robar i matar?. Elies, Elies!, em faig molt contenta de sabre que estàs viu, la pobra mare va morir sense sabre on paraves, on has estat tots estos anys?. — Bé, bé, t'ho contaré tot, però fés lo que t'haig dit, no puc aguantar més lo dolor que em fa esto braç ferit.

Mentre aguardava que l'aigua arrenqués el bull, Elies Capella es va traure la manta en la que anava embolicat, la va deixar a la seua vora, al cint es veia l'empunyadura d'una pistola, la qual també es va traure i va deixar damunt la taula, junt amb un ganivet de grans dimensions. Duia també, penjades del musclle, unes alforges que en caure a terra van fer un «croc» fort, com si estessin carregades de ferri. Es va arromengar el braç dret i va traure els draps que l'embolicaven, deixant a la vista un tall gros i sagnós produït potser per alguna bursada de ganivet.

Teresa Capella li va llavar la ferida, li va ficar una mena de pomada i lo va tornar a embenar amb retalls

d'un llençol vell. Li va preparar un caldet de sopes i li va rentar cara i mans, que de brutes que estaven no deixaven ni distingir la pell.

Una vegada curat i retornat pel caldet, va començar a contar per damunt damunt com era que hagués feït cap allí i com havia estat ferit. — No us molestaré gaire—, va dir, —sóc perseguit per la justícia, haig estat ferit en un mal moment, haig pogut arribar ací sense que em veiés ningú, demà tornaré a emprendre el meu camí i no us molestaré més, però haureu de guardar silenci de la meua visita sinó us podríeu veure compromesos i no ho voldria pas. Teresa Capella en un ràpid pensament va adonar-se que ja ho estaven prou de compromesos, perquè tenien amagat a un altre escapat de la justícia.

Martí Molins que darrera la porta s'havia escoltat tota la conversa, però no havia vist l'home que ara estava allí assegut a la vora del foc, s'havia adonat que es tractava d'un germà de la seua tia, i per tant cosí germà de sa mare, va decidir-se a eixir, —Mal anirà que sigui per a pitjor—, va pensar, i obrint la porta va entrar a la cuina.

L'home de la barba negra i llarga en sentir que s'obria la porta, va fer un moviment brusc i ràpid, i en un obrir i tancar d'ulls tenia les mans a la pistola apuntant en la direcció del soroll.

Martí Molins que tenia davant seua a quell home sinistre es va quedar glaçat, no per la pistola que l'apuntava, amb no gaire bones intencions, sino perquè allí, enfront seu, era aquell bandoler que l'havia agafat feia cinc o sis anys, quan baixava a servir a Alcampell. —Qui és esto xicot?, què hi fa ací?—, va preguntar alterat, Elies. —Contesta, noi, qui ets?—, va tornar a demanar. Teresa capella es va afanyar i va dir: —Es un parent nostre, fill d'una cosina teua i meua, està ací passant uns dies—, va afegir la dona. —De quina cosina?—, va inquirir ell,

—és fill de la Ramona, la que viu a Tolba, aquella a la que tu tenies tanta estima. En sentir això Elies Capella se'n va recordar d'aquell noi al que anys abans havia retingut a la cova on es va refugiar junt amb els seus companys, a primera vista no l'havia conegut, a més llavors era molt més jove i ara era tot un home alt i ferm.

—Em coneixes?—, va preguntar, —Sí, l'haig reconegut a l'instant—, va dir Martí, —i ara comprenc perquè no em van donar mort en aquella ocasió. —Sí, te'n vas lliurar per ser fill de la Ramona, però ara, si no m'agrada la resposta que donaràs al que et preguntaré, porser no tindràs tanta sort—, va dir Elies Capella.

— No te'n dones vergonya, amenaçar un parent teu així i davant meu?, —va intervindre sa germana. —Has de saber que ell també té problemes amb la justícia i està ací amagat, encara que ell és innocent del dany que li imputen, no com tu que deus tenir la consciència carregada de remordiments per les ofenses i crims que deus d'haver comés. —Les meues culpes les assumeixo jo mateix, ja saps tu perquè estic portant esta vida—, va respondre impetuós l'Elies, però ara digues-me a què és deguda la teua presència ací, i no intentis d'ensayar-me, és la segona vegada que em trobo amb tu i no porta sort trobar-se dues vegades. La primera vegada que et vaig ensopegar no va resultar gens de bé per a la meua colla., perquè al poc de deixar-te anar ens vam veure sorpresos per la justícia i vaig perdre dos dels meus companys que van ser empresonats i morts al garrot. Així és que ara en voldria eixir ben lliurat d'esto nou encontre amb tu. Vinga!, comença la teua història que t'escolto—, va manar mentre bevia un trago de vi calent.

Martí Molins tremolós per la presència d'aquell parent seu d'aspecte i actituds tan sinistres, va començar

el seu relat entretallant-se de tant en tant, Quan va acabar de contar els feits que l'havien dut a n'aquella casa, les cames li feien figa i va demanar permís per asseure's en un banquet que tenia al costat. Elies Capella no va dir res de moment, es va quedar absort en els seus pensaments que no eren altres que les imatges passades, crues i fantasmals que li recordaven com havia començat la seua pròpia aventura. Després d'un llarg silenci va dir: —La mala sort i la desgràcia han caigut en esta família, estàs ben arreglat noi, no t'esperis pietat ni compassió de ningú, els que estem marcats pel destí a ser errants i desdenyats dels homes, no hi podem fer res per canviar-lo, és com una premonició, com un auguri dolent que mos conduís irremissiblement a haver de lluitar dia a dia, minut a minut per la nostra supervivència. Sé molt bé com et sents i la confiança que encara deus tindre en què la teua innocència serà demostrada, però no et facis il·lusions, la justícia necessita víctimes i culpables per a confirmar i perpetuar la seua pròpia existència i una vegada les té, ha complert la seua missió tu ets ara la seua víctima, innocent o no, això és igual algú ha de pagar i sembla ser que ho tens tot a la tena contra per a eixir-ne ben lliurat. Conec la història, sempre és la mateixa; amb diferents personatges, però sempre igual, víctimes i botxins, perseguits i perseguidors i desgraciats d'aquells que són al costat dolent. Te'n podria contar d'estes històries, són ben bé reals, jo mateix l'haig soferta en la meua propia pell, i ja veus on haig anat a parar i en què m'haig convertit. Fes-me'n cas, marxa lluny d'ací on no et conegui ningú, canvia de país, de nom, de casa, però no pensis que la llum es faci sobre el teu cas, tinc cinquanta anys i en duc més de quinze fugint i amagant-me dels homes i no haig vist mai que quan es té un mixò de la mà se'l deixi volar per a agafar-ne un altre.

Martí havia escoltat, al que havia resultat casí de sa mare, amb molta atenció, però no volia acceptar esta visió amarga i pessimista que li donava aquell home, mogut per qui sap quins ressentiments, per això una vegada aquell bandoler havia acabat de parlar va saltar ràpid: — No, no puc acceptar que no tingui eixida, la veritat ha de relluir si no ara, demà, o despús demà potser, però necessito creure que tot s'aclarirà, haig d'aferrar-me a l'idea que a hores d'ara potser ja s'ha demostrat que no he tingut res a veure amb lo feut que m'ha condüt a marxar de nit com un criminal, que m'ha obligat a amagar-me com una fera salvatge, no, no, restaré ací fins que pugui tornar amb la cara ben alta, de veritat només n'hi ha una i esta eixirà. La justícia veurà i reconeixerà la meua manca de culpa i tot haurà de ser com un mal somni que hauré d'oblidar lo més aviat possible. Vosté parle amb amargor a les paraules, amb odi, amb rancor i és per això que pensa que sempre ha de passar igual, no conec què l'ha dut a n'esta situació, però sí que crec que no ha tingut perseverància, que no ha tingut prou paciència i es va abandonar al derrotisme i a la confusió agafant així l'eixida fàcil, la violència, la intimidació per la força i el maltractar i ofendre a quants ha volgut, com si ells haguessin de purgar la seua mateixa impotència.

Elies Capella se'l va mirar, va fer un gest amb la boca com d'ironia, va pujar un altre cop la pitxella de vi calent als seus llavis i bevent una bona glopada li va dir: —Bé, sigui com tu vulguis, jo t'haig dit com ho veig i com ho penso, si et quedes, només tu en sofriràs les conseqüències. La germana d'ell, que havia estat muda durant l'acarament d'ambdós perseguits, va increpar al seu germà l'haver intimidat el xicot i a l'últim va dir a tots: —Au, vinga!, ja n'hi ha prou esta nit, a l'endemà tu Elies fugiràs d'ací i seguiràs el teu camí, nosaltres, no podem fer res més per tu, ho comprens, no?—. —Sí, sí,

no tinguis por Teresa, mé'n faig càrrec, a més no em puc quedar, haig vingut perquè s'ha escunçat que era a prop d'ací, i a l'estar ferit no he sabut deixar de vindre, però no em quedaré, ja teniu prou mals de cap amb esto xicot. Bé Martí, que tinguis sort—, li va dir acomiant-se d'ell, —Eixiré abans de l'alba, no cal que us mogueu—, i tapantse amb la manta que duia es va recolzar a la vora del foc.

Martí no dormia, pensava en tot lo que li havia dit aquell fugitiu, —I si tingués raó?, pensava, —no, no pot passar-me res, tot s'aclarirà—, s'anava dient a n'ell mateix, però no podia dormir i es va llevar sense fer soroll i se'n va eixir cap a fora. Quan va sentir la frescor de la nit a les galtes, li va semblar que es treia tot lo foc interior, l'angoixa que l'embargava, i seient al pedrís de la porta va deixar portar els seus pensaments cap als éssers que s'estimava.

Estava absort amb aquells bons records quan va sentir al lluny soroll de xafades de cavalls o mules i sobresaltant-se es va ficar a l'aguait mirant d'especular a què era degut que en aquelles hores de la nit sentigués aquella fressa. No hi havia gaire lluna, però de sobte els sorolls van parar i no es sentia res, però es divisaven unes ombres furtives que s'apropaven cauteloses en direcció a la casa. Encara que no ho distingia clar va semblar-li veure relluir l'uniforme de la guardia civil al menys en un parell o tres de les ombres que cada cop eren menys lluny.

Va entrar esfereït dins la casa i ràpid com una centella es va dirigir cap on dormia Elies capella. —La guàrdia civil!, que ve la guardia civil i altra gent!—, va dir-li tocant-lo i fent-lo despertar. —Què dius noi?, què dius?—, va contestar ell sobresaltat. —Sí, sí, estava assegut al pedrís de la porta quan haig vist relluir els uniformes d'aquella gent, vénen cap ací i no trigaran gaire

en arribar! L'home brut i desarregllat es va llevar ràpid d'on dormia i va dir: —Hem de fugir, vinga afanya't!—. Martí Molins es va quedar parat sense sabre a quina mà girar-se, no sabia què fer, en un ràpid pensament va valorar les dues alternatives, però no veia quina era la millor a escollir: quedar-se o fugir com un vulgar lladre i de linqüent. La veu de l'oncle llunyà el va tornar a la realitat: —Vinga, vinga no et pots quedar, ets un fugitiu i amb això n'hi ha prou—, i estirant-lo del braç el va conduir cap a la porta posterior de la casa per emprendre la fugida.

A les veus que donaven es va despertar la germana de l'Elies i va eixir de la seua cambra amb gran espant. —Què passa?, va preguntar. —Vénen per mi—, va dir son germà, —Digues-lis que no m'has vist, que no en saps res de mi, eixirem per la porta del darrera—. —També ell?, va preguntar assenyalant el Martí. —Sí, no es pot quedar, tindria molta feina per a convencer a ningú, però vinga, vinga anem ràpid—, va tornar a dir presurós aquell fugitiu i agafant les alforges que duia hi va ficar mà en elles i va allargar cap a sa germana unes doblletes d'or, esta les va refusar. —A sabre a qui les vas robar—, va dir amb disgust, i sense gastar més romanços ell, i de la seua mà, com un estaquirot, el Martí, van eixir corrents de la casa per la porta contrària d'on venien els perseguïdors.

Uns trucs ràpids a la porta van avisar els vells que havien arribat els que buscaven l'Elies. —Qui és?, què voleu a n'estes hores?, va respondre al cap d'un moment la dona. —Abran, abran a la justícia—, va dir la veu a l'altre costat de la porta, fent més seguits i forts els trucs. —Ja va, ja va. Allí davant la porta oberta eren plantats una colla d'homes armats fins les dents, entre ells hi havia guàrdies civils que de seguida van dir: —Tenemos fundada sospecha que albergan aquí un de-

lincente—. —Qué diu?, va preguntar amb sorpresa ella, —Será mejor que se aparte del quicio de la puerta i no obstaculice la acción de la justicia—, va dir un altre. —Un delinqüent?, pobres de naltros, però si ací només estem el meu marit i jo—, va respondre la vella, i apartant-la de l'ensol de la casa, aquella gent va entrar en tromba ficant-se tot seguit a escorcollar-ho tot.

Quan van haver acabat de regirar per tota la casa, les quadres i els voltants, van tornar cap allí i es van encarar a l'amo: —¿Seguro que no ha estado aquí Elias Capella, a la sazón hermano de su mujer?, tenemos noticia que fue visto en esta dirección esta misma tarde y lo lógico es que se hubiese detenido o refugiado en la casa de su hermana—. L'home tot nerviós i intranquil, va jurar i rejurar que allí no hi havia ningú i que feia anys que no en sabien res d'aquell maleït de son cunyat, que ells eren gent de pau, amants de la justícia i la veritat i que podien mirar i regirar fins a l'últim racó de la seua humil casa. —No mienta!, va dir-li tot donant-li un cop fort amb la mà, un d'aquells guàrdies. —El ha estado aquí y ahora mismo nos va a decir dónde se esconde—, va tornar a inquirir tot alçant el fusell en actitud amenaçadora, —no saber res, no hem vist a ningú, pobres de naltros, si l'haguessim vist ho diríem, sabem que no és més que un assassí i un lladre i de ser ací ho hauríem divulgat—, va gemecar el vell alçant-se de terra on havia anat a parar. Quan anava a rebre un cop de culata, la mà d'un veí del poble que els acompanyava va aturar el cop tot dient a n'aquell civil: —Déjelo no lo pegue, no debe saber nada, quizás él se enfiló hacia aquí, pero siguió su camino sin detenerse. Aquella gent van allunyar-se d'allí, no sense haver advertit al matrimoni del risc que corrien d'aidar a un reclamant de la justícia, i de l'obligació que tienen de comunicar-ho a n'esta si arribaven a veure'l o sabre d'ell.

Aprofitant l'avantatge de què per sort havien gaudit, i la nit, Elies Capella i el Martí s'allunyaven d'aquells indrets a més de pas. —corre, corre!, li insistia aquell al xicot, no t'entreguis que poden seguir-nos les passes. Ell, anava corrent tant com sabia, però se'n veia una per a seguir aquell home, que encara que ja gran, tenia tant d'aguant que podia amb la seua joventut.

A l'últim es van aturar, cansats, rebentats d'haver corregut tant i es van asseure a escoltar si es sentia algun soroll que denotés la persecució. En no sentir més que els clàssics rumors de la nit, Elies Capella li va dir: —No tinguis por xicot, no crec que nos hagin perseguit, ma germana i el cunyat hauran pogut enganyar-los, son hàbils i astuts estos vells, els conec bé. Martí estava allí assegut i no deia res, tan sols pensava i pensava, no encertava a veure si havia fait bé o malament en fugir i, a l'últim angoixat i desesperat, va arrencar a plorar com un xicarró, tant quan sabia. El bandit se'l mirava amb gest preocupat, però no va dir res, va deixar que el xicot es desfogués així i que plorés tot el que volgués, perquè de vegades els pllossos li havien servit també a n'ell mateix per a aliviar grans tensions acumulades.

Quan ja minvava el plany es va asseure a la seua vora i assegurant-se un altra vegada de què no hi hagués perill per a ambdós, li va ficar carinyosament una mà al coll i va començar: —Et contaré una història que ja fa temps que va succeir—, i templant la veu va dir:

Hi havia fa temps, en un lloc d'esta llarga i embolicada muntanya, un noi del teu temps més o menys que tenia molta il·lusió en el pervindre, treballador, responsable, ambiciós, que alegre i servicial feia tot el que li manaven on servia.

Aquell noi creia llavors que tot era prou just i que la gent també era prou bona i honrada, tenia la convicció ferma que el món estava ben fait de la manera com es-

tava, que els rics eren rics perquè s'ho mereixien i els pobres, pobres perquè lis havia tocat en destí de ser-ho. Bé aquell infeliç xicot, treballava per un amo que havia dispostat en ell la seua confiança perquè mai l'havia contariat en els sus desitjos. Però un mal dia va gosar de cridar l'atenció d'aquell senyor perquè estava pegant a un xulet que tenia, sense motiu suficient per a fer-ho. Aquell home, poderós per la rodalia no va dir-li res en aquell moment i va aturar-se amb el càstig que infligia a n'aquell infortunat. A partir de llavors, aquell xicot treballador i complidor va ser mirat amb mal ull per l'amo, que esperava trobar un motiu per a venjar-se d'aquell que s'havia atrevit a alçar-li la veu. Un dia va desaparèixer una quantitat de diners d'on l'amo els tenia guardats, de seguida aquell home va dir que havia estat aquell obrer que temps abans l'havia increpat per la seua mala acció. Els altres treballadors el van agafar i davant d'ell i per les seues ordres van pegar i pegar tant com sabien a n'aquell xicot dient-li que confesés que era l'autor del furt, però ell no parava de dir que no en sabia res de tot allò que l'acusaven i cada vegada que deia que no havia estat ell qui va prendre els diners els cops eren més forts. A l'últim el van deixar per impossible, estomacat com un gos i ferit per tantes patacades. Van estar molt malats, però era fort i se n'anava recuperant i quan es va sabre qui havia estat el que havia furtat els diners de l'amo, va resultar que l'autor del robatori era un fill d'aquell senyor que entrampat per deutes de joc, i no tenint valor per a dir-ho a son pare, s'havia apropiat d'amagat, de la quantitat.

L'amo va anar a veure al que havia manat estomacar, el qual ja estava quasi refait del tot, va fer com si li demanés perdó, encara era plle d'orgull i amb la discussió que allí es va entaular, en recriminar-li el noi lo que li havia fait, va voler copejar amb el bastó al xicot,

aquest es va apartar, i encès per la vanitat i prepotència d'aquell home, li va pegar un cop tan fort davall de la barba amb tanta força que el va alçar d'arrels, fent-lo caure d'esquena amb tan mala fortuna que al caure es va copejar tan fort al cap que va quedar mort a l'instant. No va podre donar explicacions perquè de sobte va entrar un altre criat que, en veure mort l'amo, va començar a cridar: —L'ha matat, l'ha matat, assassí, assassí!

Aquell desgraciat xicot va ficar les cames en moviment, i no es va aguardar que ningú cregués la veritat, i en poca estona va desaparèixer d'aquell lloc que tan fust havia estat per a ell.

Martí Molins que havia parat de plorar i havia escoltat la història va preguntar: —Què sé'n va fer d'aquell xicot?—. Alçant-se de terra i ficant-se de nou en marxa Elies Capella va contestar: —El tens a la teua vora.

I ara, véns amb mi o vols quedar-te ací assegut esperant?, va preguntar-li amb veu ronca. Ell es va alçar, i pensant que no tenia elecció, va ficar-se a caminar darrera les passes d'Elies Capella. Van caminar tota la resta de la nit un darrera l'altre sense obrir més la boca cap dels dos. Els pensaments de tota mena donaven voltes pel cap del Martí, pensava en què seria d'ell, que la vida el tractava molt malament i l'havia conduït a n'aquella situació desesperada, se sentia com una fera perseguida a la que tothom vol donar mort. Però encara no havia de perdre l'esperança, fugiria amb aquell home amargat i fora de la llei, tanmateix pensava deixar-lo tan aïat com pogués i intentaria de sabre noves d'Alcampell, segur que potser tot estaria arreglat i podria tornar.

A la maitinada ja s'havien allunyat lo suficientment de la casa on van estar sorpresos i podiem aturar-se a descansar. Elies Capella coneixia tota la muntanya pam a pam, es sabia tots els indrets del Pirineu i Prepirineu

d'una punta a l'altra, eren molts anys de rodar per la zona. Fins i tot coneixia, i hi havia estat a temporades, tota la Catalunya Francesa, on s'hi refugiava quan les coses se li ficaven negres per Espanya. Havien arribat a un molí de gra, abandonat feia anys. L'edifici mig derruït i semiamagat per la malesa, presentava un aspecte fantasmal i sinistre, molt apropiat per a refugi d'un personatge de les característiques d'Elies Capella. Ell va indicar al xicot per on s'entrava dins, perquè la brossa dificultava l'accés a primera vista. S'ho coneixia molt bé, no era la primera vegada que s'havia hagut d'amagar allí. —Ací passarem el dia i descansarem—, va dir-li al noi. Ell va preguntar, —i cap on anirem després?, què farem, sempre fugir?—, l'home li va dir: —Mira noi, si vols creure'm a mi has de desaparèixer d'estes rodalies, igual que jo, corren hores dolentes per a naltros. Et diré lo que haig planejat, D'ací anirem fins a la Pobla de Segur on haig de veure precis a una persona a la que li haig de passar uns comptes, després pujarem fins a la Seu d'Urgell i d'allí entrarem a França per Andorra fins que arribem a prop de Perpinyà. Allí mos aturarem una temporada. No tinguis por que estarem bé a França, sóc conegut com una altra persona i tinc l'apreci i estima de molta gent, hi he estat moltes vegades i conec la forma d'entrar i eixir amb els ulls tancats. Ací, a n'estes alforges, hi porto prou per a viure sense preocupacions molt de temps, però ara té, i allargant-li una mica de xolleta li va dir: —Menja alguna cosa, que ací també hi duia una mica de tiberi.

Després d'haver descansat lo suficient per a tornar a emprendre camí, van deixar lo refugi i es van orientar cap a la Pobla de Segur. Pels camins, carrerons, serres, senderons que passaven no hi transitava ningú. Elies sabia molt bé per on havien de caminar per a no ser vistos. mentre durava la marxa, ell li anava contant al xicot

històries de la seua vida, els encontres que havia tingut amb la justícia i fins i tot els robatoris que va dur a terme. —Mira, veus estes alforges?, són plenes d'or, de doblletes d'or, són el fruit de la darrera expropiació (així era com ell definia els robatoris) que vaig realitzar abans d'anar a parar a la casa de ma germana. Va ser en un lloc no molt llunyà d'allí, i de resultes d'allò duc el braç ferit sense comptar la mort del meu company en l'acció, Serafí. Vam estar sorpresos, una vegada teníem l'or, per gent d'aquell poble, els qual mos van disparar ferint-me a mí i matant el que m'acompanyava. Però com t'haig dit, ací n'hi ha prou per a viure bé una colla de dies. Martí l'increpava per dur aquella mena de vida, però en el fons començava a apreciar-lo i admirar-lo. Ell es justificava dient que només robava a cases i masies de rics i que a sabre com ho havien guanyat ells. Per tant creia just que si un dia un burgués havia estat lo causant de la seua desgràcia, els que també ho eren podiem ben bé reparar amb el seu or aquella injustícia. Caminaven tan de nit com de dia, amb precaució de què al mínim soroll s'havien d'amagar ràpid, no valia a badar i si veien algú també procuraven d'evitar-lo.

El menjar l'aconseguien com podiem, d'algun hort, d'alguna casa de pagès que lis venien alguna cosa amb l'astúcia de dir que eren vianants que anaven a visitar parents en algun lloc veí. Així fent van apropar-se a la població de La Pobla de Segur. Quan es divisava ja el lloc, Martí li va preguntar: —A qui heu de veure ací? és potser algú que us deu favors?. Ell tot neguitós i ansiós va dir: —Mira, tu t'aguardaràs on jo et diré, no penso trigar molt, i sobre el que preguntes et diré que de vegades hi ha homes que per quatre rals miserables vendrien son pare si es donés el cas, és un d'estos el que haig d'anar a visitar i tinc un compte pendent i no m'agrada deixar incomplerts els deutes.

Martí Molins aguardava on li va recomanar, però allò se li feia llarg, ja feia molt de temps que hi era i mentrestant anava recordant lo que li havia contat Elies Capella d'aquell al que li havia d'ajustar els comptes. —Té raó, deia per a ell mateix, si el mata tindra tota la raó del mon, aquest home és un maleït que el va denunciar per una mica de diners, així faré jo algun dia amb Rafel Castells, m'agradaria trobar-lo i de segur que ho faré, per a fer-li purgar tot lo mal que m'ha fait—, anava dient-se a n'ell mateix, quan va sentir unes passes que venien ràpides cap a on ell estava. Es va alertar i es va ficar en guàrdia i al poc va reconèixer l'oncle llunyà que venia a tot estrop en aquella direcció. —Anem, anem ràpids, marxem d'ací, va dir-li, sense aturar-se, l'Elies. Ell es va ficar darrera sense perdre el pas, no va preguntar res, ni tampoc l'altre va dir paraula i quan ja feia molt que corrien i caminaven va gosar a preguntar: —Com ha anat?, l'heu trobat?. Ell es va aturar tot xafegós i quan volia anar a parlar es va desplomar de patac a terra. Martí Molins tot preocupat el va auxiliar i alçant-lo, el va recolzar a la soca d'un arbre tot remullant-li la cara amb l'aigua d'un regueró que per allí corria. L'home va tornar en sí poc a poc, llavors Martí es va adonar que li rajava sang d'un costat i nerviós va preguntar: —Esteu ferit?, deixeu-me veure que teniu, va pregar, tot volent apartar la roba d'on eixia la sang. L'home es va llevar brusc i, tot dient-li, —no és res, no és res—, va encarrir-li que tornessin a emprendre la marxa.

Ell, com sempre, caminava darrera l'altre, que era qui guiava en el camí i al cap d'un parell de dies. Elies Capella que havia dut fins llavors una mà al costat ferit es va aturar i tot suat i amb la veu entretallada va dir al noi. —Martí, Martí, darrera esta serra que veus ací davant, hi ha una casa on hem de fer-hi cap, conec molt

als seus amos i allí estarem segurs, i tot dient això es va despllomar com si hagués acabat de viure.

Amb aquell home al coll, rebentat, xafegós i suat, Martí Molins va arribar a la casa aquella que li havia indicat, va trucar i no va poder esperar que vingués algú a obrir perquè ell i la seua càrrega van donar de nassos a terra.

Quan es va despertar no sabia on era, es va veure dins d'un catre i li semblava que havia dormit un any, va veure una dona ja gran que era a la seua vora, i obrint més els ulls va mirar pel seu voltant. Era una habitació d'un perxí, una golfa, que devia servir per a tindre endreços, a la seua vora i en un altre catre hi jeia Elies Capella com si estigués mort, perquè no es movia ni feia senyals de vida. Quan va poder parlar va preguntar: —On soc?, qui sou vos?, s'ha mort l'Elies?—. —Calma, calma, esteu en bones mans—, va dir aquella dona, —ara beu-te això i dorm que estàs molt fluix. Però ell, que no havia tingut altra cosa que un cansament enorme d'haver dut a les costelles aquell pes tan gran, es va incorporar i arrimant-se on estava gitat el seu company, va tornar a preguntar: —Es mort?—, —No, no, encara no, va contestar altra vegada aquella dona, —estava malferit, però és un home molt fort, no puc assegurar que se'n salvi però de moment encara és viu.

A l'hora de sopar va conèixer la resta de la família, l'amo de la casa, una filla d'uns dinou o vint anys i un fill d'uns dinou o vint anys i un fill d'uns deu o onze. Mentre sopaven aquella família van contar-li d'on venia la coneixença d'aquell home errant i quant lis havia ajudat en nombroses ocasions, també li van contar episodis de la seua vida que van dur a pensar al xicot com era possible que un home de tant bon cor s'hagués convertit en un lladre i un fugitiu. Naltros, sabem bé qui és, el que fa i quina ha estat la seua vida, però tinguís per se-

gur que mai li pagarem tot lo que ha fait per esta casa i esta família, és per això que ací pot estar ben protegit, és un lloc on no hi ve ningú, és allunyat de viles i camins principals i naltros no tenim ni veïns ni parents que puguin vindre, així és que ell i tu us-podeu quedar tot el temps que vulgueu, suposant que l'Elies visqui per a contar-ho—, va dir-li l'amo d'aquella casa.

Ell tot confiat per la bondat d'aquella gent va relatar-lis la seua aventura amb tal èmfasi que la filla d'aquell matrimoni no va poder d'evitar les llàgrimes.

En veure-la plorar, Martí Molins va dur el seu pensament cap als que s'estimava i que ara estarien patint en no sabre'n res d'ell.

Andreu Molins, el germà, havia arribat amb la bona nova a la casa dels parents de sa mare a Sopeira, amb la confiança que son germà seria allí i se'n baixaria amb ell cap avall per tornar net de culpa a Alcampell on l'esperava ansiosa la seua promesa. Aquell xicot no s'acabava de creure lo que li contaven els parents. —No pot ser, no és possible—, deia tot trasbalsat, —i ara, on deu estar?, com el trobarem? per a fer-li sabre que s'ha agafat al culpable del robatori, encara que l'altre lladre va fugir, al menys un va confessar i ara es sap de la seua innocència, quina desgràcia més grand!, anava dient aquell xicot, —Com li diré jo ara a la mare?, se'n morirà de pena quan sàpiga que el seu fill ha hagut de fugir amb un lladre de veritat. Aquella pobra gent, lo Roc i la Teresa, no sabien com consolar-lo, ells també ho van sentir molt i per donar-li esperances li van dir: —No t'amones Andreu, que ell tornarà, no n'estava convençut d'anar amb mon germà, però en aquella situació era millor fugir com ho va fer, però tu no tinguís por que ell tornarà i ben promte.

Ramona Capella, esperava impacient la tornada dels seus fills o al manys la notícia duta per algú que el fill gran estava bé, i n'era sabedor que s'havia demostrat la seua innocència en el cas, però quan van trucar a la porta i a l'obrir només hi era l'Andreuet, es va quedar muda de sorpresa. —Mare, mare, ha passat una cosa terrible—, va explicar-li son fill, i en haver contat a sa mare la mala hora que havia tingut lo Martí, aquella pobra dona es va desmaïar i va perdre el coneixement.

Els dies següents només feia que plorar, sense que el fill la pogués consolar, ella també coneixia la història d'aquell cosí germà seu i sabia que era un lladre i un perseguit i com que era una taca a la família mai n'havia parlat als seus fills, però ara li deia al petit: —Pobre Martinet!, està ben servit d'haver fugit amb l'Elies, lo durà per mal camí, es convertirà en un lladre, pobre!, ara que podia anar a tot arreu lliure de tota culpa, pobre fill meu!.

Andreu, Andreu, has de tornar a Alcampell, ho has de fer sabre a la seua promesa i al senyor Anton Blanch, que és lo qui més mos pot ajudar a trobar-lo, ell coneix a molta gent i té influència amb la justícia, segur que farà tot lo que podrà per a sabre d'ell.

Així ho va fer lo noi i en arribar a Alcampell, va comunicar la mala notícia a Maria Roca, la desgraciada Maria que ja havia sofert la imbecilitat de la gent, quan era considerada companya d'un lladre i un assassí i se li va obrir el cel quan va sabre de la innocència d'ell, va dur-se'n tan gran disgust que va estar tot el dia com fora de la realitat. Ella que tant havia cregut en ell i tant que havia aguardat el moment de tirar-se-li als braços, ella que l'estimava de debó i s'hauria casat ja amb ell, de no ser per l'infortuni. Ella, que comptava les hores que passaven i cada vegada veia més proper el seu retorn de Sopeira. Ella ara era una persona enfonsada, tan

amargada, deprimida i frustrada es trobava que ni les llàgrimes li venien als ulls per a consolar-la.

Anton Blancha també se'n va dur gran sorpresa i va pensar que el destí li havia tornat a jugar brut a n'aquell xicot. De tota manera va prometre a l'Andreu que remouria totes les seues influències, parenteles, amics i coneguts, i fins i tot la justícia per a trobar Martí Molins i arrencar-lo de les mans d'aquell bandoler. Així ho va fer i va oferir també acollida a la seua casa a la que hagués estat muller de Martí Molins esta va agrair-li l'oferta, però no va voldre moure's de la casa on servia dient-li també que tenia esperances de podre estar prompte amb lo seu estimat.

Aquella dona havia curat la ferida que l'Elies Capella duia al costat, no era la primera vegada que ho feia, però esta vegada aquell trep feia mal aspecte i havia fugit bastant de sang per ell. Lo Martí li va preguntar que li'n pareixia i ella amb tota la franquesa li va dir: —No puc assegurar res, està molt dèbil i la sang perduda fa que el seu estat em faci preocupar. De totes maneres és un home molt fort i l'haig vist en altres ocasions recuperar-se de grans ferides. Però hem de donar temps al temps i esperar tres o quatre dies per a veure com evoluciona. mentrestant li prego que no marxi d'ací—, va demanar aquella dona al xicot, —naltros l'atendrem lo millor que poguem i ací estarà segur. —Sí, si, però jo haig de marxar, sóc innocent i si em quedo retardaré més la tornada, a més potser ma mare i el meu germà han aconseguit que es sabés la veritat i deuen estar patint en no sabre de mi—. — Si us plau li prego que no l'abandoni ara, esperis almenys vuit o deu dies, en esto temps potser haurà millorat i llavors podrà anar-se'n en bona hora, va tornar a demanar-li la mestressa. Ell a l'últim va sentir en quedar-se, — però només deu o dotze dies,

després hauré de marxar tant si l'Elies és viu com si és mort—.

Elies Capella va recuperar la consciència al cap de tres dies i llavors va poder prendre un caldet, però de seguida es va adonar de la seua gravetat i va comprendre que estava a prop de la mort. Tanmateix encara la parca no havia guanyat la partida i ell tenia moltes ganes de viure, ara que tenia les alforges plenes d'or i que s'havia venjat d'aquell delator de la Pobla de Segur i encara que li va donar mort a l'atre, en la lluita el contrincent li va poder donar aquella ganivetada al costat per on volia escapar-se-li la vida.

Els dies següents van passar tensos, Elies Capella es debatia entre la vida i la mort, semblava mentida que fort que era, la febre se'l menjava, però ell es resistia a què la mort se l'endugués. Martí Molins no va marxar als deu dies com havia dit, va vordre aguarde a veure en què parava la situació del rodamóns. Als quinze dies la febre li va baixar i va començar una lenta millora, era cert, aquell home havia vençut un cop més la mort. Ell es va asseure a la vora del catre on jeia i li va dir: — Bé, sembla que d'esta n'eixireu, aneu millor i esteu en bones mans és hora que m'en vagi per avall. L'home de la llarga barba, se'l va mirar i li va dir: — com tu vulguis, però si t'aguardessis a què jo estés en condicions de viatjar, cosa d'un parell de mesos, potser menys, t'acompanyaria a la vila de Sort on conec d'algú que podria fer-te arribar sense dificultats a Tolba, on d'alla podries anar directament a la casa de ta mare. Pensa que potser les coses no s'han aclarit encara i si hi anessis ara, podries posa en perill la teua sort i la de la teua família. A més aquell conegut meu de sort, en facilitaria a mi el pas a França, donat que encara estaré dèbil hauré de menester ajuda per arribar-hi, pensa — t'ho bé i decidíeis lo que

millor t'aparegui—, va dir a l'últim Elies Capella. Aquella nit la va passar donat-li voltes a les dues alternatives que se li presentaven. — I si té raó esto home?, potser sí que m'hauria d'aguardar i no precipitar-me, o, és millor que marxi ara?, va fer mil pensaments i a l'últim va decidir de quedar-se fins que l'Elies poqués caminar i viatjar a Sort d'ón no eren molt lluny. — Esto home té una cosa que m'atrau—, havia pensat, — a més té molta intuició i sort, val més que li'n faci cas i accepti la seua proposta.

Demà marxarem—, va dir-li el parent de sa mare. — Però si encara esteu fluix—, va contestar-li ell, — no més fa un més i mig des que vau ser ferit, no esteu prou recuperat encara. — Haig dit que demà marxarem i així ho farem—, va replicar-li, — hem d'aprofitar el temps, és un época bona perquè Salvador Pons (que així es deia lo de Sort), pugui durnos sense problemes a mí a França i a tu fer-te arribar a Tolba. Així és que enllestex-te que demà i abans de l'alba, emprendrem camí. Es van tallar els cabells, afaitar la barba, ell sempre que s'afaitava i quan passava la navalla pel davall de la barbeta, en ensopegar el senyal i la cicatriu que hi duia, s'acordava d'aquella penada que havia sofert de petit. També es van ficar roba neta i arreglada per tal de no fer mal aspecte i no alçar sospites si es trobaven amb algú.

A la matinada següent es van acomiadar d'aquella família que tan bé els va acollir. Elies Capella lis va donar unes doblletes d'or i desitjant-se sort per a tots van abandonar la casa.

Pel camí li anava contant al Martí que a França tenia una dona que l'aguardava, era a Perpinyà i era viuda amb una filla. Ell se l'estimava, havia viscut amb ella moments molt agradables i ara pensava quedar-s'hi per sempre i assentar-se així en un lloc fixo, duia prou a

les alforges per a iniciar un negoci i n'estava fart de la vida que havia dut fins llavors. Vine-te'n amb mi li va oferir —coneixeràs a la Carmeta i a sa filla que me l'estimo com si fossa son pare. Fa tant de temps que no les veig. Ella, la noia, deu de ser tota una mossa i si no ha perdut la guapesa que tenia de petita serà ja una dona de molt bon veure, ha!, la meua petita margarida, que en tinc de ganes de tornar-la a tindre als braços! Aul, anima't i vine-te'n amb mi, allí podràs emprendre una nova vida i oblidar esta terra que tan injustament t'ha tractat—, va tornar-li a oferir, —No, no, merci—, va dir ell,—també hi ha algú que deu patir per mi i a la que estimo molt, haig de tornar, per a bé o per a mal haig de tornar, allí és tota la meua vida i el meu futur, va tornar a dir recordant en el seu pensament Maria Roca. Però el destí estava a punt de jugar-li una altra mala passada i d'haver sabut lo que li aguardava no hagués continuat el camí que els duia a la vila de Sort.

Anaven caminant tranquils i confiats, s'havien trobat amb gent, però ningú va recelar d'ells i això els va confiar i els va fer descuidar la precaució.

En una corba del camí que transitaven es van ensopegar amb una parella de guàrdies civils que montaven en dos cavalls, es van quedar petrificats, però de repent Elies Capella el va tocar del braç fent-li un gest perquè estigués tranquil, van saludar els guàrdies amb un moviment del cap i van seguir caminant sense aturar-se, però quan no havien donat més que unes passes més enllà de la parella, una veu a les seues esquenes lis va dir: —Altol, aguarden un momento, quédense donde están—. Elies Capella, no estava diposat a tindre cap col·loqui amb aquella gent i ficant la mà per davall de la manta va agarrar la culata de la pistola i girant-se ràpid va efectuar un tret. Un d'aquells guàrdies va caure rodó a terra tocat a bon lloc per la bala disparada pel

bandoler. L'altre civil va baixar com un llamp del cavall i es va llençar darrera d'unes roques a la vora del camí, salvant-se de l'altre tret que ja havia efectuat l'Elies Capella, que en veure que no l'havia tocat va espentejar fort al Martí i els dos es van ficar a córrer deixant el camí. El guàrdia que s'havia ficat darrera els rocs tenia el seu fusell engaltat i va fer foc als fugitius. Elies Capella, va caure malferit a terra i lo Martí en una ràpida acció el va arrossegar darrera unes pedres tot salvant-se de l'altre tret del guàrdia civil. —Estic llest—, va dir-li el lladre, —marxa, marxa ràpid jo l'entretindré mentre sigui viu. Ell no sabia què fer, estava molt excitat i va agafar la pistola de les mans d'ell fent foc cap a on s'amagava el civil. —Vés, vés, marxa—, va tornar a dir a dures penes l'Elies, no pots fer res per mi, sóc pell, i donant-li les alforges va podre dir-li encara: —Pren això jo ja no ho necessitaré, marxa, ves a França, ves a veure la Carmeta, dis-li que jo he mort, i fent-li un gest amb la mà el va acomiadar. Ell va comprendre que no podia fer res per aquell home i agafant les alforges va dir-li adéu.

Martí Molins estava corrent i escapant-se un altre camí, corria i corria fugint d'on la mala fortuna li havia tornat a tallar la vida. Quan li va parèixer que no el seguia aquell guàrdia civil que havia deixat darrera, l'hauria aturat Elies Capella mentre li devia quedar una unça de vida?—. Va deixar-se caure en unes brosses de tan cansat que estava, es va quedar quiet molta estona. La ràbia que tenia va fer que no vingués cap llàgrima als seus ulls, només aquella ràbia intensa que s'anava transformant en odi lo lliurava de la total desesperació. Mentrestant va estar amagat a la malesa va recordar el nom de l'home que l'Elies coneixia a Sort i va fer memòria d'on li havia dit que vivia. A partir de llavors havia d'anar amb molta precaució podrien estar buscant-lo, aquell

de la justícia n'hauria donat part i a hores d'ara hi devia d'haver molts que haguessin eixit a la caça de l'home.

Seguint les indicacions del lladre mort va anar orientant-se en la direcció del lloc, anava amb pas ràpid sense aturar-se, només amb l'idea d'arribar i podre marxar d'aquell país que'l perseguia i no li volia donar treva. El seu cor era ara plle de rancor, d'odi, —no m'agafaran—, anava dient-se, —volen la meua pell, però no lis donaré esto gust—, està vist que el meu destí és fugir i fugir com un gos rabiós a qui tothom vol donar mort, jo no haig volgut mai ser dolent, però es coneix que esta és la meua estrella—, i pensant tot això notava com se li enduria el cor i oblidava sentimentalismes i nostàlgies, només l'importava sobreviure al preu que fos.

Va sentir veus i sorolls que s'apropaven, li va donar temps per amagar-se en un forat d'aquelles rocalades que transitava, al poc la gent eren allí. No els veia, però sentia el que deien, anaven buscant algú i pel que va oir donaven les característiques d'ell mateix, una mena de fred li va recórrer tota l'esquena i fins l'alè li va quedar glaçat, però aquella gent no va ficar el nas en aquell forat i al temps ja no va sentir cap veu ni cap soroll, va eixir d'allí i va tornar a caminar amb cautela.

A l'últim va divisar un lloc que segons lo que Elies Capella li n'havia contat devia ésser Sort, va aguardar-se que fos fosc i quan les ombres ho envoltaven tot es va anar apropant a la població amb tota la precaució de què era capaç. Es va dirigir cap a on recordava que devia ser la casa de Salvador Pons, l'home que segons l'Elies els podria dur a França sense complicacions. Ara era davant d'una casa que corresponia a les descripcions del seu company mort i on havia d'anar.

—Qui és?—, va preguntar la veu, —sóc un amic, obriu, obriu—, va contestar ell.

—Contesteu, qui sou, què voleu?—, va tornar a demanar la veu, —vinc de part d'Elies Capella, obriu per la mort de Déu—, va tornar a dir impacient ell.

Un home, ja vell i d'aspecte estrany, va obrir la porta i li va dir: —vinga, vinga! ràpid, ràpid, entreu. I una vegada ell era dins, lo vell va mirar que no hi hagués ningú pels voltants i se'n va entrar cap a dins tancant i barrant la porta.

Aquell home l'inquietejava, li va fer moltes preguntes: —qui era?, de què coneixia Elies Capella, de què fugia, d'on era i més i més preguntes, tantes que a l'últim va pensar que no fos en mans d'un confident de la llei, aquell vell d'aspecte estrofolari. Quan va haver acabat de fer-li preguntes va dir-li: —Bé, bé veurem que es pot fer, suposo que voldràs fugir a França—, —No n'estic massa segur—, va dir ell, però donat les circumstàncies no em queda altra eixida. —No et preocupis noi, ets en bones mans, però això et costarà diners, tens amb que pagar?, anava a dir que no però va reparar en les alforges de l'Elies, que fins llavors havia dut penjades del musclle i va dir tot seguit: —Sí, sí, esteu segur que pagaré lo que demaneu. Això és lo que farem, va dir-li aquell personatge i li va fer cinc cèntims del que tenia previst, —i pensa qu ho faig en atenció a la memòria d'Elies, sentiré de debo la seua mort.

Martí Molins es solsia a l'amagatall on l'havia manat ficar lo vell, no comprenia perquè s'hi havia d'estar tant de temps. Encara no puc eixir d'ací?—, preguntava —No, no és moment encara, calma, que estés cosés s'han de fer poc a poc—, el va tranquil·litzar Salvador Pons, —dintre de quatre o cinc dies ho tindrè tot a punt i podràs eixir d'ací i arribar amb bé al lloc que t'indicaré més endavant.

Allí tancat, com si fos a la presó, va comprendre lo

que es deu sentir quan s'està privat de llibertat per sempre més, i esta sola idea li va donar força per aguantar lo que convingués, el cas era no anar-hi a parar mai a llocs així o potser pitjor, ser conduït al garrot on un home que no coneixeria li trencaria el coll en un tres i no res.

Abans de la nit, Salvador Pons el va anar a veure i li va dir: —Prepara't que això és a punt, a mitja nit vindran a buscar-te i hauràs de seguir les instruccions al peu de la lletra, perquè tot vagi bé. Li va explicar on tenia d'anar una vegada a França, perquè hi aniria directament no passaria per Andorra, lo vell havia canviat l'itinerari per raons de seguretat. Una vegada Martí Molins estava assabentat de tres o quatre contactes a l'altre costat dels Pirineus i la forma de trobarlos, va donar a n'aquell vell un bon grapat de doblletes d'or i agraïnt-li lo que feia per ell, es va disposar a fugir d'Espanya i dels records que el turmentaven.

CAPITOL VII

França

A les tardes i un cop enllestides les feines del dia, s'asseia en una cadira a la porta de la casa i recordava, tornava a recordar, sempre els mateixos pensaments.

Les imatges passades donaven voltes pel seu cap, com va entrar a França!, de Sort a la Seu d'Urgell, d'allí a Puigcerdà i després l'alta Cerdanya on va aturar-se.

Havia passat amagat dins d'un carro de palla, una vegada el van ficar com si fos un pastor en una ramada de bestiar. També es va haver d'amagar de mirades perilloses tres o quatre cops, fins que va trucar a aquella casa de Perpinyà. Ho estava veient de nou com si fos llavors mateix que ocorria. La veu en francès va respondre des de dins de la casa, ell tot amoïnats va contestar: —Sóc un amic, vinc de part d'Elies Capella, obriu!—. Una dona de mitjana edat estava plantada allí a la porta i ara en català li preguntava: —qui sou?, on és l'Elies?, li ha passat res greu?—, —deixeu-me entrar que us ho contaré tot—, va dir ell. Quan era dins la casa i anava a començar a donar explicacions a aquella dona que esperava impacient, va eixir una xicota de dins d'una estança. Què passa mare?—, va preguntar, —ara ho sa-

brem, aquest home ve de part de l'Elies, seieu i comenceu—, va pregar de nou la dona, però ell s'havia quedat embaboquit observant a aquella noia que pel que es veia era la filla, aquella xicota de la que li havia parlat el lladre mort. Mai havia vist una cara tan bonica, ni un cos tan ben fet i proporcionat. Era una noia d'uns vint anys, alta, rossa, amb una cabellera que li queia per l'esquena com un torrent d'or. Tenia la cara blanca i fina com si fos feta de cera i uns ulls blaus i grossos que ara miraven inquiets. Anava molt ben vestida, senzillament, però que aquell vestit ficat al seu cos semblava molt més valuós. Martí Molins no deia res, només mirava aquella preciositat que tenia davant els ulls, en un ràpid pensament se li va entrefer que aquella noia l'haurien hagut de fer a mà, sinó, no era possible de poder-se fer millor.

La veu intranquil·la de la dona el va tornar a la realitat, — Li passa res?. Es troba bé?. — Eh?, Oh!, Sí, sí—, va respondre ell, — i ara ha de saber que Elies Capella ha mort, o almenys vaig deixar-lo quan era prop d'acabar amb el poc que li quedava de vida. Aquella dona es va abraonar a son filla i juntes les dues van començar a plorar amb tant sentiment que fins i tot en Martí es va emocionar i plorava també.

En haver-se tranquil·litzat, Martí Molins va començar a contar, començant a una punta i acabant a l'altra. I, senyores, aquesta és la història de la meua coneixença d'Elies Capella i el que us he contat m'ha dut a venir a parar ací.

La història es repeteix—, va dir la dona gran, — Elies Capella va ser el que ens va dur la nova de la mort del meu marit, Miquel, i ara vós ens feu saber la d'ell.

Quina desgràcia la d'aquesta casa!—, va dir tornat a començar a plorar. — No ploreu—, va dir Martí, — jo no tinc lloc on anar i si m'ho autoritzeu us faré companyia

un temps. — Us ho agrairé molt de debó, però no sé si sabeu encara com ens diem, heu contat tot de vós i res sabeu d'aquesta humil família. Llavors la dona va començar a relatar la història de les seves penes.

Sóc Maria Pals i aquesta és la meua filla Margarida, jo sóc filla d'ací, però el meu marit era de la part de Girona, es deia Miquel Canals i era contrabandista, bé ho havia estat en la seva joventut, però en casar-se amb mi, va comprar terres ací al poble i es va establir cultivant la vinya. Però no era fent de pagès on ell trobava la pau, era inquiet, decidit i havia passat molts anys fent contraban i com que les terres no donaven prou per a viure, un bon dia va tornar a començar a dedicar-se al que va ser el seu ofici en la joventut.

L'atzar el va fer conèixer Elies Capella, que anava fugint de la justícia espanyola un cas paregut al vostre, no sé si en sabeu la història, — sí, sí, la hi he sentida contar, va dir ell, — però, si us plau, continueu— El cas és que el meu marit i l'Elies es van associar i durant dos o tres anys van continuar amb el negoci del contraban, coneixien molt bé els passos fronterers i no tenien problemes per a dur-ho a terme. Entretant Elies Capella es quedava ací a aquesta casa i l'amistat que va néixer era tan gran com mai hagi tinguda ningú.

Però un dia, el que va trucar a la porta no va ser el meu marit, sino Elies Capella, que anava ferit, en Miquel va quedar mort en un enfrontament amb la guàrdia de frontera i ell va poder arribar fins ací. Llavors ell va tornar a marxar a Espanya, però va tornar al cap d'un temps. Així ho va fer durant set o vuit anys i l'amistat que un dia va néixer entre nosaltres va esdevenir-se amor, jo estimava de debò l'Elies i l'última vegada que va tornar cap al seu país va assegurar-me que seria l'última, que al retorn es quedaria definitivament i es casa-

ria amb mi, però el destí ha fet que tornés a passar com llavors i mai més l'hauré de tornar a veure.

Pensant això Martí Molins, va sentir la veu de Margarida Canals, la seva esposa que el cridava, — vine a sopar que ja és la taula parada—. — Ja vaig, ja vaig—, va respondre, però es va quedar uns instants perquè de nou li venien a la ment records i més records. Pensava en com l'havien acollit a aquella casa, com si d'un fill es tractés; aquelles dones van fer molt per ell, el van instal·lar bé i al cap d'un temps van començar a buscar influències per a normalitzar la seva situació a França. Mare i filla eran brodadores i feien treballs per a gent rica d'allí o d'indrets més llunyans, la feina no els faltava, per tan bé que deixaven els brodats i per això coneixien gent de posicions elevades que van fer que ell tingués una nova identitat, i una nova vida. Ara era conegut i responia al nom de Pau Ferrer, era respectat per tots i gaudia d'una bona posició social.

La seva dona va tornar a cridar perquè vingués a sopar i ell deixant els pensaments es va dirigir cap allí. Sopant va tornar a eixir el tema de sempre: — Margarida, hauria d'anar a Espanya, tinc necessitat de fer-ho, allí són les meves arrels i ara hi aniria com un home lliure—. Què hi vols fer allí?—, va contestar ella. Què hi tens?—. Aquell home del teu poble, que et vas trobar per casualitat fa uns anys, et va dir que la teva mare havia mort i el teu germà se'n havia anat a treballar a Barcelona, — no estàs prou bé ací?—, — a més, jo no tinc gaire salut i des de que falta la mare només te tinc a tu i saps que no voldria quedar-me sola ni tan sols un dia. — Bé, bé—, va dir ell, — no t'amoïnis que no et deixaré, però podríem viatjar-hi els dos, amb el tren, no tindries problemes—, va tornar a pregar ell. — No, no insisteixis, no estic jo per fer viatges, ho saps mol bé, la meua salut demana repòs i tranquil·litat, amés, què hi fa-

ria jo per allí?. No va insistir, sabia que ella no acceptaria mai, però ell tenia el remordiment a dins, com si hagués deixat alguna cosa per acabar allí i un altre cop va donar solta als pensaments que el van dur a la conversa que havia tingut feia uns anys amb aquell home de Tolba que circumstancialment va donar en passar per allí.

Era un dia de mercat i ell hi havia anat com de costum, a més de les vinyes que tenia, tractava també en bestiar i era cita obligada d'anar a tots els mercats que es feien allí i a les rodalies. Estava tot fent un tracte, quan li va semblar de reconèixer un home que comprava un formatge en una parada. Va apropar-se cap allí i tocant-lo de l'esquena li va dir: — dispenseu, senyor, no sou pas Josep Alins, de Tolba?—. — Sí, sí, el mateix sóc, però no us conec a vós, qui sou?. Martí Molins tot emocionat per haber trobat algú conegut, li va dir amb èmfasi: — sóc el fill de la Ramona Capella, la que viu al vostre mateix carrer. — Tu?, — tu ets Martí Molins?—, va preguntar sobtat aquell home. El mateix, però ara em diuen Pau Ferrer, però conteu-me, que fa la meua mare?, i el meu germà?. — Ai noi, la teua mare va morir l'any passat i el teu germà es va vendre el ramat i va marxar a treballar cap a Barcelona o Terrassa, no me'n recordo ben bé d'on van dir que anava.

Martí es va quedar glaçat, la seva mare, la seva estimada mare era morta i ell sense haver pogut acompanyar-la en els últims instants.

Però, conteu, conteu, senyor Josep, com va estar la seva mort?—. Aquell home va continuar, — la veritat és que feia anys que s'ho duia, des de que tu vas desaparèixer, aquella dona no va fer res més de bo, el saber que eres innocent del robatori que t'acusaven i no poder arribar a encertar que se n'havia fet de tu, la va afligir

molt, i es va anar fonent, fins que a l'últim no en quedava més que la pell i l'os. Però, és que es va arribar a saber que jo no en vaig tenir la culpa?—, va preguntar anelant ell. — Sí, sí, al poc de escapar-te, els autors o potser un, no recordo bé, va confessar, quedant així lliure al teu nom de cap mena d'acusació. La teva mare ho solia contar sovint, de fet des de llavors no tenia altra conversa, sempre deia pobre Martil, on deu parar?, que n'haurà estat d'ell? deu ser mort, haurà mort per alguna conrada, no li ha pogut anar bé si va fugir amb el meu cosí, el lladre, com van dir-me que ho va fer.

Oh!, pobre de mi, fa temps que se sap de la meua innocència i jo sense assabentar-me'n, va gemecar Martil. — No sabeu si havia rebut alguna carta meua?, vaig enviar-ne moltes, però mai vaig obtenir resposta—. — No, no sé res, mai la teva mare no en va fer menció—, va contestar l'home de Tolba. — Escolteu, senyor Josep, no sabeu pas que fa la noia d'Alcampell amb la que estava a punt de casar-m'hi quan l'infortuni, va preguntar ansiós, recordo haver-li sentit a dir a la teva mare que al poc de marxar tu, va desaparèixer d'aquell poble i penso que va dir que se n'havia anat a servir a Sabadell o Terrassa, o potser a Barcelona, no n'estic segur.

Tornant a la realitat va pensar que tenia raó la seva dona, que hi havia de fer a Espanya?, la seva mare morta, el seu gemà a Barcelona i la dona que va estimar tant, qui sap on era?, a més ara tenia i gaudia de l'amor de Margarida, que encara que no havia pogut donar-li fills, perquè se van malhaurar abans de néixer, era llavors tot el que més estimava del món. Pensava també que, què fer hi tenia a un país que l'havia tractat tan malament?. Restaria allí cuidant dels seus negocis amb la vinya i el bestiar i de la seva dona, que requeria totes les atencions, perquè no gastava salut i en qualsevol dia podria deixar-lo per sempre més.

A les nits i quan se n'anava a dormir somiava coses estranyes, malsons, es despertava cridant fins que tornava a la realitat i la seva estimada el tranquil·litava. Ah!, quant que la volia!, recordava com s'havia impressionat en veure-la per primera vegada i quan que el va ajudar a refer la seva vida. Ell, un home fugitiu, analfabet i sense cultura, recordava que havia estat ella la que li havia ensenyat les primeres lletres. Va aprendre a parlar i a escriure en francès, si que li va costar, però a l'últim i amb el seu ajut ho va aconseguir. Era meravellós, poder obrir un llibre i esbrinar totes aquelles boniques històries que allí s'hi tancaven. També escriure i poder signar amb el nom que ara era el legal: PAU FERRER, sí, havia perdut una identitat, però n'havia guanyat una altra. Recordava com al principi d'estar allí tot li feia por i de tothom recelava. Aquelles dones li van buscar una feina de mosso en una casa de pagès: però al poc van perdre els escrúpols i amb les dobles d'or de l'Elies van comprar terres per a ell i les dones i es va establir allí cuidant la vinya, les coses li havien anat millor que no pensava i en el transcurs del temps i treballant molt, era amo d'una de les millors plantacions de ceps de tot per allí, a més va emprendre també negocis amb el bestiar, comprant i venent i posseïa llavors el ramat més nombrós de la comarca. Per això, què més podia desitjar?, tot el que la vida li havia negat abans ho havia trobat fora del seu país, lluny de les arrels, però a l'últim tenia molt del que va somiar de jove, una casa, una dona, propietats, ser respectat fins i tot envejat. Que més es podia demanar?. Quan sortia fugitiu d'Espanya, com un maleit, tenia el futur molt negre, però ara s'havien tornat les tornes i era al cim o potser a prop d'ell; tanmateix no trobava la pau ni la felicitat complerta, li mancaven coses que haurien arrodonit la seva tranquil·litat. D'una part, els sempre presents desitjos de venjança en la persona de Rafel

Castells, ah!, si el pogués tindre a l'abast de la mà, li estrenyeria el gargantxó, fins que tragués per la boca un bon pam de llengua, tant de mal que li va fer aquell maleit!, que se n'hauria fet d'ell?, potser la seva vida s'havia esdevingut la d'un vulgar malfactor, molt lluny de les motivacions que el van dur al recordat Elies Capella, a estar sempre al marge de la llei. Potser a hores d'ara estaria pastant fang amb el nas, a consecució d'algun enfrontament amb la justícia, o potser aniria vagant de conrada en conrada fent mal a qualsevol que tingués la mala sort d'escunçar-se'l. Qui ho sabia?, però de tota manera l'incertesa sobre ell el feia sentir-se malament cada vegada que recordava tot el que havia suposat per a ell mateix haver-lo conegut. Hi havia alguna cosa que també restava satisfacció a la seva nova vida de bon burgès, i era la manca d'un fill, fills que tiressin endavant l'obra començada per ell. Allò el treia de si, cada vegada que volia emprendre qualsevol negoci nou, de bones perspectives, es quedava tallat i pensat que mort ell i la seva Margarida, ningú no podria continuar la tasca empresa. Per al seu caràcter, l'absència de fills era com una gran frustració que intentava sublimar animant-se a ell mateix i abocant-se en les feines que tenia. Treballava molt, no se n'anava al llit fins que no ho tenia tot enllestit, els comptes, el treball del dia vinent i tot el que estava per resoldre, la seva dona li deia: — però, perquè treballes tant?, què et falta?, no t'has d'esforçar tant que per a tu i per a mi ja en tenim prou, no ens n'ha de faltar. Au!, deixa aquest comptes i vine a dormir que no puc adormir-me si tu no ets al meu costat. Ell, obeiint, ho feia, no volia contrariar la Margarida, encara que el seu caràcter possessiu, en extrem, l'hagués travat de vegades i ara quan a ella li mancava la salut, aquest vici possessiu s'havia augmentat i ratllava el ridícul, però no gosava a plantejar-li aquesta mania seva, al contrari, l'es-

timava tant que la cuidava i mimava potser massa i tot.

Una altra cosa que sempre l'havia tingut intrigat era no haver tingut resposta a cap de les cartes que va remetre a Espanya, que estrany?, es preguntava de vegades.

Quan vaig arribar aquí i al poc d'estar-hi, vaig pregar a la Margarida que escrivís a la meua mare i també al senyor Anton d'Alcampell. Ella sabia escriure en castellà, és una dona molt culta, no com jo que en ficar un peu a França no sabia ni llegir, ni escriure, ni en castellà, ni en català, ni en francès, ni en cap altra llengua coneguda. Per això li pregava a la Margarida que fes unes ratlles als que estimava a l'altra banda dels Pirineus. Ella ho feia de grat i també es cuidava de dur les cartes a correus, però mai vaig tenir resposta de ningú, que estrany?, vaig pensar que les dirigides a la meua mare o a la Maria no van ser contestades perquè cap de les dues no sabia d'escriure ni llegir, però algú ho podia fer per elles?. Tampoc el senyor Anton Blanch va contestar-me, això si que ell en sabia d'aquestes coses.

Com que mai vaig tenir la satisfacció de rebre cap nova, a l'últim ho vaig deixar estar de pregar-li a la Margarida que ho intentés de nou, però sempre tinc la sensació que alguna cosa no va estar feta del tot prou bé, i, si hagués estat la mateixa Margarida la que mai no hagués enviat les cartes?. Oh!, però no, no pot ser, en aquella època, no teniem ni pensaments de casar-nos, ni tan sols que mai pogués ocórrer, almenys per la meua part. Aquesta idea que hagués estat ella la que m'hagués tallat per sempre els llaços que m'unien a la meua terra, no m'ha abandonat mai i fins ara he tingut el pressentiment que va ser ella la causant.

En el transcurs del temps vaig oblidar les meves arrels i vaig estimar aquesta gent i aquesta terra com la meua de veritat, però ara que quasi es pot dir que estic

comptant els dies que em resten per a quedar sol, aquesta obsessió per les cartes es torna a fer present en la meua ment.

Aquell dia de mercat a la vila, havia conegut un senyor de Barcelona que era allí per negocis, junt amb un parell de ramblers van anar a dinar a la fonda.

L'àpat era d'allò mes entretingut, parlaven de tot un poc i el dinar resultava prou atractiu. Una de les cambreres que l'atenia estava embarassada i a conseqüència del pes que duia anava lenta i pesada, el devia de tenir avançat aquell embaràs, de tan poc a poc que es movia. — Aquesta noia em recorda una criada que vaig tenir ja fa anys a la meua casa—, va dir l'home de Barcelona, i tot sense pensar aquell senyor va començar: —quin cas el d'aquella noia, la vaig prendre al meu servei tot i sabent que havia de ser mare, me la van recomanar uns parents d'ella, a la vegada amics meus, el bo del cas és que aquesta minyona va marxar del poble quan es va saber prenyada—. I què té d'estrany?—, va preguntar un d'els presents, — doncs, que el pare del que duia al ventre, va haver de fugir del poble, sense saber de l'embaràs de la que llavors era la seva promesa—, continuava el foraster—, — es coneix que algú que no el volia bé el va embolicar en un robatori o alguna cosa paregu-da; el cas és que aquell noi va haver de marxar, sino li haurien carregat el mort, i mai més no se'n va saber d'ell.

Martí Molins es va quedar glaçat, fins i tot el que menjava se li va parar a la gola i amenaçava en ofegar-lo, a l'últim va tossir fort i es va alliverar de la trava. Un cabdal de records li venien a tota pressa al pensament, seria aquella minyona la seva promesa? Maria Roca?, o potser era una coincidència amb el seu propi cas?. Quan es va refer de l'entrepús va preguntar neguitós: — i per curiositat, com es deia aquella minyona?. — No re-

cordo ben bé ara mateix—, va dir el de Barcelona, — però crec que es deia Maria—, i pensant millor va dir a l'últim, — sí, sí, Maria, Maria Roca era el seu nom; per cert que després d'haver tingut la criatura va anar-se'n de la meua casa i mai més no l'he vista.

Martí Molins, àlies Pau Ferrer es va quedar blanc, després groc i a l'últim va caure desmaiàt a terra. Què li passa, què té?. Senyor Pau?, senyor Pau?, van demanar els altres tot esfereïts, — correm, correm, treiem-lo al carrer que li doni l'aire. — S'ha impressionat molt aquest home, potser no es trobava bé?, va dir el convidat de fora. A l'últim va retornar-se i se'n va entrar cap a dins, tot procurant que no se li notés massa l'excitació i el nerviosisme que l'embargava, — no ha estat res, no es preocupin—, va dir amb la veu trèmola, — ha estat un mareig, ja ha passat, potser la calor?, però de debó que ja em trobo recuperat, i asseint-se de nou a la taula amb els altres, va continuar la conversa i el dinar. Feia esforços per a contenir l'emoció. No podia aturar els pensaments: Maria Roca, Barcelona, un fill, un fill d'ell, tenia un fill!, havia d'evitar ficar-se en evidència, un d'els que menjaven amb ell, n'estava assabentat que era espanyol i que havia arribat a França en circumstàncies mai no sabudes, per això devia obrar amb cautela i no fer totes les preguntes que hauria volgut fer-li a l'home de Barcelona. Que'n sabia del fill de la Maria?, on era?, com es deia?, no sabia pas on havia pogut anar a parar la mare i tantes i tantes preguntes que li hauria volgut fer, era el moment de pensar alguna cosa, se les havia d'esquismar per a quedar-se sol amb aquell foraster i ara pensava la manera de fer-ho.

Teniu molta pressa?, va preguntar a la fi de l'àpat al senyor de Barcelona. — Home, tinc un parell d'assump-tes que no es poden demorar, perquè ho dieu?. — Tin-dria molt de gust en ensenyar-vos els meus cellers i en

donar-vos a tastar alguns dels meus millors vins—, va contestar ell. Ah!, m'agradaria molt, però veig que se'm farà impossible, — de cap manera, va dir ell, — vindreu als cellers que posseeixo, segur que no n'heu vist de tan grans i fins a la vostra partida estaré encantat en tenir-vos com a hoste meu.

— Està bé, està bé, suposo que trobaré una mica de temps, va contestar afalagat l'home.

Tot passejant i ensenyant-li els cellers i els vidats, Martí Molins procurant de no demostrar massa interès en el cas, se les va enginyar per a dur la conversa cap a la història de la criada que l'home havia contat durant el dinar. Així es va poder assabentar que la Maria va deixar aquella casa una vegada tinguda la criatura, ella va anar-se'n a servir a una altra família de Barcelona i que del part havia nascut un nen al que li havien posat Martí, en record del que la dona reconeixia com a pare. L'home també va matisar que mai més no n'havia sabut res d'aquella noia a la que la vida va dur a veure's privada d'un pare per al seu fill.

Martí Molins va acomiadar-se d'aquell senyor i es va quedar tot sol enmig de les vinyes, anava caminant per entre les rengues com si estés fora del món, va perdre la noció del temps i la sensació que tenia era de felicitat i angoixa ensems. Era pare d'un xicot que llavors, i fent una mica els comptes, devia tenir vora els vint anys, tot un home, pensava ell. — Com deu de ser?, se'm deu assemblar?, deu viure bé?, un torrent de preguntes i càbales inundaven el seu cap, no s'ho podia creure, devia haver-ho somiat. Però no, les paraules d'aquell home van estar prou clares, i no hi havia dubte, tenia un fill que potser no sabia que tenia el pare viu.

Se'n va anar cap a casa tot pensat també en Maria Roca, quan haurà hagut de patir!, s'haurà casat?, quina vida ha dut fins ara?—. Va arribar a casa embargat per

l'emoció, volia dir a la seva dona tot el que li va contar el senyor foraster, tenia necessitat de fer-ho, que ella compartís tota la alegria que ell duia dins, però no es va atrevir a fer-ho, alguna cosa el va tallar, com s'ho prendria ella?, tan delicada com estava, no era cas que amb una nova així li pogués agreujar la malaltia. La volia tant que no seria capaç de ficar-li cap preocupació que fos de bon estalviar, per això va decidir de fer muts i a la gàbia, i quedar-se ell amb la pena i el goig, potser algun dia li diria, però de moment no creia que fos oportú.

D'allí en endavant una sola idea el turmentava, havia d'anar a Barcelona, preguntar, indagar, especular, pel seu fill i la mare, però com sempre es frenava per l'amor que sentia per la Margarida.

Els negocis van fer que aquell dia es trobés en aquella població, després d'haver tancat el tracte, el van convidar a dinar i després de l'àpat anirien a veure l'execució d'un malfactor, que havia estat agafat després d'haver robat i mort l'amo d'una casa de les rodalies. A ell aquestes coses li feien entrar tremolins a l'esquena, potser perquè ell mateix hauria pogut ser en alguna època la víctima.

Va refusar l'invitació, tot al·legant que ell no era persona que aguantés de veure aquestes bestieses, però el senyor amb qui havia fet tracte, es va ficar fort i ferm en que hi havia d'assistir i veure la fi del condemnat. — Hem de donar exemple, nosaltres, homes de bé, hem de ser tots allí, perquè vegin que no ens amaguem de veure com es castiga als criminals, hem de donar suport a la justícia, del contrari aviat estarien en perill les nostres hisendes i vides. Ell, a l'últim va accedir tot repelós.

Tota la gent de la vila, s'havia congregat al lloc on s'hauria de dur a terme l'execució, era com una festa, la gent s'anava apilcant per a poder tenir el lloc més adient i no perdre's punt de la pròxima mort, la canalla

voltava, reia, corria esvalotada, com si el que anés a veure fos el millor espectacle del món, venedors d'andròmines pul·lulaven per tot arreu oferint als reunits tota mena de ximpleries. Tothom estava alegre i somrient, tots menys Martí Molins que de bona gana se n'hagués anat ben lluny d'allí i a qui tota aquella fantasmada li feia regirar les entranyes.

A l'últim els botxins van treure els cavalls i els van enllestir per a la feina. Clams, crits i rialles van omplir la fosca tarda que amenaçava ploure en qualsevol moment, semblava que fins i tot el temps acompanyava aquell ritual de sang i de mort. El pres era conduït entre dos homes, quasi el duïen arrossegant-lo per terra, no feia esforços per a resistir-se, però d'enfonsat que devia estar es deixava caure i el duïen com un pes mort.

Al poc era lligat pels peus i per les mans als quatre cavalls que l'haurien de desfer instants després. Martí Molins no havia volgut mirar-hi per no veure la cara que faria aquell infeliç, però quan els cavalls van ser arreats pels cops que els donaven damunt els lloms, i en sentir els crits desgarrats de l'infortunat, va girar la vista cap allí i es va quedar fred, com si la sang se li hagués glaçat a les venes, no podia reaccionar, no gosava a parlar ni a moure ni un pèl del seu cos. Allí, enmig dels quatre animals que, foguejats per les xurriaques, estiraven tant com podien, era l'home que ell mateix hauria volgut fer perdre, allí començava a desquartitzar-se Rafel Castells.

La tarda va esdevenir aigua, al poc plovia a botàs i barrals, i la multitud que ja havia vist tot el que havia de veure, va fugir en desbandada, només ell, que encara no havia pogut reaccionar, era plantat enmig de l'esplanada, mirant amb els ulls desorbitats com els cavalls marxaven, cadascun pel seu costat arrossegant el que havien pogut arrencar del cos de Rafel Castells.

No va reaccionar fins que es va trobar a la casa de l'home que l'havia dut a contemplar la macabrada, no sabia com va arribar allí, però ara es trobava despul·lat i embolicat en una manta i amb els peus dins d'un cossi d'aigua calenta.

Al retorn cap a casa no sabia certament el que sentia, havia volgut aquella mort anys i anys, hauria estat capaç de ser ell mateix el que hagués posat fi a la vida d'aquell miserable, però ara sentia molta tristor, una mena d'angoixa li cremava l'entranya. Davant els ulls es repetien les dantesques imatges de l'home que s'anava trencant com si d'un ninot de palla s'hagués tractat. Quina fi més horrible! pensava ara, amb el temps tot l'odi que va sentir pel qui li va trencar la vida, s'havia calmat i ara no podia més que sentir llàstima per la sort de Rafel Castells.

Allò sí que ho va fer a saber a la seva estimada esposa, com que ella no ho havia presenciat, fins i tot va dir que era el que es mereixia per haver dut una trajectòria criminal.

Ara tenia una altra cosa menys per la que preocupar-se. D'alguna manera el destí el va fer estar present en la mort del seu enemic i el compte que havia estat pendent tants anys, era saldat.

La salut de Margarida Canals, esposa de Pau Ferrer, abans Martí Molins, s'anava deteriorant dia a dia, i un matí no es va llevar del llit fins que va abandonar definitivament aquest món. La seva estada al llit va ser llarga, molt llarga i penosa per a ella, perquè patia freqüentment, i també penosa per al Martí, que es veia obligat a ser molta estona a la seva vora, encara que va contractar una minyona que la cuidava sense deixar-la. Però el caràcter possessiu que sempre havia tingut ella, feia que Martí Molins es veiés obligat a romandre al seu costat tant com podia.

Et curaràs, aviat estaràs millor, i podràs eixir al pati i gaudir del sol de la primavera—, li deia ell per a tranquil·litzar-la. — No, no veuré més el carrer, ni les vinyes ni tan sols la resta de la casa—, contestava la Margarida. — Saps molt bé que només deixaré aquest llit perquè em poseu a la caixa—, seguia dient amb llàgrimes als ulls. Per això ell no trobava mai el moment de fer-li saber de l'existència d'un fill seu a Barcelona. Tant va deixar córrer aquest assumpte que a l'últim va pendre la decisió de no dir-li mai. Li hauria agradat de marxar, de viatjar a aquella capital on no havia estat, hagués gaudit del seu fill i també de la seva mare, que potser estaria casada i en tindria d'altres, fins i tot, què importava?, el fill seu tindria un pare reconegut i quin dret tenia ell d'interferir en les seves vides?. No, no era possible de fer-ho, la seva vida a Espanya va acabar quan va passar la frontera.

Van passar quatre eterns anys, en què Margarida Canals va sofrir les conseqüències de la malaltia. Quasi al final no quedava res de la que anys abans havia estat la dona més bella de tot per allí. S'havia fos com una candela, els que tal vegada van ser els ulls més bonics del món, quedaven enfonsats dins les conques i mancaven del llustre d'abans. La llarga cabellera rossa com l'or que va cridar l'atenció de tots els que la van arribar a contemplar, havia deixat d'existir, ara tenia poc cabell, curt i blanc com la neu i la carn havia fugit de la vora de l'os de tal manera que la pell semblava apegada al que només era un esquelet.

Martí Molins se la quedava mirant hores de les hores, pensant en què pot arribar-se a convertir una persona. Ella, la dona que el va captivar només veure-la, era ara una caricatura grotesca d'ésser humà. Els últims moments van ser crus, el dolor la consumia, tenia encara tot el coneixement i es veia la mort a prop. Va cridar el

seu marit, — vine ací, a la meua vora, la vida se m'escapa i vull tenir-te al meu costat en els instants finals!. Ell amb llàgrimes als ulls ho va fer agafant-la de la mà. Martí, Martí, ara que vaig a morir vull que sàpigues una cosa que t'he ocultat sempre i no haig de deixar aquest món sense sincerar-me amb tu. Recordes aquelles cartes que vaig escriure't per als que estimaves a Espanya?, mai, no les vaig tirar a la bústia, ho vaig fer perquè t'oblidessis de tot el que vas deixar potser a l'altre costat dels Pirineus. Jo et volia per a mi, em vaig enamorar de tu el primer dia que vas arribar a aquesta casa i el meu propòsit va ser fer-te el meu marit, podràs perdonar-me, estimat?—. Ell va respondre: — no ho sabia, però t'haig de dir que ho vaig sospitar ja fa molt de temps i mai no va ser la meua intenció de tirar't-ho en cara. Sí, sí que puc perdonar-te, perquè no tinc res que perdonar, vaig arribar ací com un fugit i he trobat la pau i la felicitat a la teua vora. Però jo també tinc una cosa de què penedir-me i que des de fa anys no he tingut valor de dir-te. Vaig saber per boca d'un comerciant de Barcelona que la dona que, degut a les adverses circumstàncies va quedar fora de la meua vida, va ser mare d'un fill que duu la sang que corre per les meves venes. En primeres tenia molts desitjos de saber d'ell, de veure'l, en fi, de trobar-me en sang de la propia sang, però ja fa temps que vaig desistir i per a mi sols importes tu. Així és que disculpa'm tu a mi per no ser prou valent i tancar a la meua ment aquesta nova de la que vaig assabentar-me.

Ella va plorar i amb èmfasi, a l'últim va encarir-li que era la seva voluntat que busqués el seu fill i la dona que va haver d'abandonar. — Martí, Martí et prego que facis el que et demano una vegada jo no sigui en vida, vés allí, busca'ls els dos i refés la teua vida que encara et queden molts anys de gaudir les ventures que t'han estat negades. El va mirar als ulls i fent un rogall va acabar.

CAPITOL VIII

Barcelona

Uns mesos havien passat des de que Margarida l'abandonés per sempre més. Va sentir tant la seva mort que fins llavors no havia recordat l'imperatiu últim de la seva esposa. Ara, assegut al pati de la casa ho recordava perfectament: —Martí, Martí ves a Espanya, busca les teves arrels!. Sí, era arribada l'hora de viatjar, d'escorcollar i de trobar Maria Roca i el seu fill. Tenia por d'enfrontar-se a una possible crua realitat, però havia de complir amb un deure i no podia ocultar la seva propia il·lusió. Va ficar-se bé al cap que no els importaria si ells tenien una vida grata, una família, un nom, una dignitat i un pervindre. No, tant sols els observaria de lluny, com un espia, els contemplaria en la seva felicitat sense que s'adonessin que ell era present, així veient-los plens de vida i esperança en ella, tindria també el seu profit la pau i la tranquil·litat. De tota manera era precis que ho fes i en saber d'ells obraria en conseqüència. Va donar ordres al seu administrador que tingués tot al corrent i

que no descuidés absolutament res, li va fer saber que faria un llarg viatge i que no sabia el temps que seria fora fora i acomiadant-se va començar els preparatius del proper viatge.

Estava a prop de complir cinquanta anys i en feia vint-i-quatre que era fora d'Espanya, quasi la meitat de la seva vida l'havia passada al país veí, on va conèixer moltes vegades la felicitat. Però una vegada era denou al país d'origen va sentir com que tornava on eren les arrels.

No coneixia res de tot el que veia i en el viatge pensava, com serà Barcelona?. Diuen que és una capital molt gran i molt bonica i que és plena de gent treballadora, amb molta indústria. Estava inquiet per arribar-hi, com si anés a trobar-se la millor ciutat del món on devien estar el seu fill i la seva mare, potser el seu germà Andreu?. Com faria per trobar-los?, va pensar que hauria pogut fer-se escriure una carta a Tolba per a preguntar l'adreça del seu germà, però a l'últim va decidir d'anar-hi ell i indagar i escorcollar per tot arreu fins a trobar-los a tots.

A més a l'ajuntament d'aquella població devien tenir alguna referència dels que s'estimava. A més duia també l'adreça del senyor Eugeni Reixal, l'home de Barcelona que havia tingut al seu servei a Maria Roca. Aquell home li va deixar anotat el seu domicili dient-li que es faria molt content de rebre'l a la seva casa si en alguna ocasió visitava Barcelona. Havien passat uns anys des de que el va conèixer, però almenys veuria un conegut en aquella gran ciutat.

Una vegada a la capital, va quedar impressionat, que gran que era tot allò! i quanta gent que anava amb pas ràpid, segurament als llocs de treball respectius, persones que anaven i venien sense aturar-se. Era ben bé un

formiguer. Després de molt preguntar era davant de la casa on devia viure l'home que va conèixer anys enrera.

Abans havia buscat una fonda on poder deixar l'equipatge que duia i tenir d'aquesta manera un lloc on emparar-se. Va trucar a la porta amb evident nerviosisme. Una minyona uniformada va eixir a obrir. Què desitgeu?, —va preguntar la noia, es aquesta la casa del senyor Eugeni Reixal?—, —Sí, sí, de part de qui?—, va tornar a preguntar la minyona. Sóc en Pau Ferrer, de Perpinyà, dieu-li que ens vam conèixer allí on ell va anar fa anys en viatge de negocis—. El senyor Eugeni Reixal va eixir desseguida. Però, sou vós, senyor Pau?, no heu canviat res, quina sorpresa!, però passeu, passeu, sou a la vostra casa—, i el va fer entrar cap a dins. Després d'haver xerrat de tantes i tantes coses, Martí Molins, aleshores Pau Ferrer, va fer un incís i prenent ànim va començar a relatar a aquell senyor el veritable motiu de la seva presència en aquella casa i a la ciutat de Barcelona. El senyor Eugeni Reixal escoltava amb gran atenció tot el que l'home de França anava contant, no el va interrompre, tot el que sentia per boca d'aquell visitant era d'allò més interessant i potser mai no havia escoltat res paregut. Ell, va contar tota la història de la seva vida amb pèls i senyals, ficant èmfasi en aquelles vivències que més l'havien marcat. Al cap de bastant d'estona ell va donar per acabat el relat. Van quedar els dos homes en silenci, com si cap dels dos volgués ser el primer de trencar-lo de nou. Per fi Eugeni Reixal va dir: —Bé, bé, senyor Pau, o us he de dir senyor Martí Molins?—, —No, no cal—, va contestar ell, —deixeu com és ara en Pau Ferrer, serà més adient. —Bé, bé us haig de confessar que ha estat tot una revelació el que m'heu contat, potser no havia escoltat mai enlloc cosa pareguda. Però us he de dir que en mi hi teniu un amic i us ajudaré en tot el que pugui perquè trobeu els vostres. Podeu comptar

que ho escorcollarem tot, conec molta gent i us asseguro que no estalviaré esforços fins que els trobem a tots—, va acabar dient Eugeni Reixal, —De moment, ja podeu quedar-vos aquí a casa meua, sereu el meu convidat tot el temps que calgui, enviaré un criat perquè dugui cap aquí el vostre equipatge i ara no us amoïneu, això ho prendrem amb calma, tant de temps que heu estat fora, que no vindrà ara de quatre dies, oi?. Apa, anem que us ensenyaré aquesta meravellosa ciutat i demà començarem a buscar, ho farem anant a visitar la família on va anar a servir la Maria quan es va acomiadar d'aquí.

Aquella nit no va poder dormir gaire, estava confós, tot el que havia vist l'havia impressionat força i l'oferiment d'ajuda per part del senyor Eugeni Reixal l'havia commogut i ara el neguit i l'impaciència no el deixaven dormir.

A l'endemà i mentre es dirigien a la casa on va anar a servir Maria Roca, el senyor Eugeni Reixal li anava dient.— Caram, caram!, encara no me'n puc avenir de la vostra història, mira que ser el pare del fill d'aquella minyona nostra, i tot el que us ha passat, haureu patit molt!, aquestes coses no li haurien de passar a ningú. Us admiro per la fermesa que heu tingut i per la vostra perseverància i il·lusió per la vida. Mireu, jo no sóc cap covard i també m'ha tocat de lluitar i n'he vistes i passades de tots els colors, però a la vostra vora sento la sensació que per a mi tot han estat roses i flors comparat amb l'aventura que ha esdevingut la vida vostra i que encara no ha acabat, però tingueu fe que trobareu el que busqueu, en teniu dret i us ho mereixeu.

La recerca, no va donar el fruit esperat, perquè allí en aquella casa tampoc hi servia la Maria Roca. Però aquella gent els van orientar dient-los que va canviar de feina al cap de quatre anys d'haver servit per ells. —Va anar a treballar per un altra família, la mestressa de la

qual era del seu poble i es coneix que tenien amistat ambdues famílies. Com que ella tenia el fill ja grandet va creure que servint per aquella gent coneguda l'infant estaria més ben atès—. A l'últim i després de ficar-los en antecedents de tot el que sabien, els van oferir l'adreça de la casa on Maria Roca havia anat a servir.

Anem progressant, senyor Pau, oh perdó, senyor Martí—, va dir Eugeni Reixal, —penseu que són molts anys els que han passat i en aquest temps ella i el seu fill hauran voltat buscant sempre algun lloc més adient per a tots dos. —Sí, sí, teniu raó—, va dir ell,— no cal que em doni per vençut, ara penso també en el que m'han dit aquesta gent, de que mentres va ser a la seva casa va romandre soltera, potser no s'ha arribat a casar mai?—Qui sap?, va respondre el senyor Reixal, —si fos així encara estaria a temps de concloure el que no vau poder fer aleshores. Per cert, no us he dit el nom que li va ficar al nascut, quina memòria la meval, doncs, sabeu, el vostre fill es deia Martí coms vós, encara que el cognom no va poder ser el mateix, donat que no era casada amb vós. Així és que el noi es diu Martí Roca, recordo que ella no el va batejar al·legant que al no estar la família complerta no calia gastar tants romanços però el petit es va inscriure amb aquest nom. Martí Molins va pensar que ella el devia estimar molt i va voler d'aquesta manera que el fill d'ambdós dugués almenys el mon d'ell mateix, que tot plegat era el pare.

A l'endemà van anar a la nova adreça que tenien, però ell no va voler entrar, com que la mestressa li havia dit que era d'Alcampell, va preferir restar al carrer per a no ficar mals entesos. Així tot sol el senyor Eugeni Reixal es va encarar cap allí.

A l'eixida, l'home venia somrient, un cop a l'altura de Martí Molins, va dir-li: —aquesta vegada hem tingut més sort—, conteu, conteu—, va dir ell intrigat. —Bé,

bé, aquesta bona gent m'han explicat que la Maria Roca i son fill van estar en aquesta casa fins que ell tenia l'edat de dotze anys, llavors ell va entrar a treballar a una fàbrica de teixits d'aprenent i ella ho va fer també un any més tard. M'han assegurat que possiblement són encara allí treballant, almenys el seu fill ja que de la dona no n'han sabut res més i tranquil·litzeu-vos que he sabut que no s'ha casat encara la dona que sempre vau estimar. Tinc ací l'adreça de la fàbrica on de ben segur haurem de trobar-hi a un o l'altre. Voleu que hi anem ara mateix?. Ell estava emocionat i va dir: —No, no millor que ho deixem per demà, no sé pas quin paper faria ara, demà estaré en condicions més adients i decidiré com obrar segons vegi la cosa.

A l'endemà Martí Molins, va pregar al seu anfitrió que no l'acompanyés, preferia d'anar-hi tot sol i enfrontar-se amb la situació per ell mateix, no sabia com reaccionarien, ni el que es trobaria i si no resultava tan bé com era de desitjar, estaria millor sol, així es podria desfogar sense saber-se vist.

Martí Molins es va ficar el seu millor vestit i sense pressa es va fer conduir a l'adreça que duia. No gosava entrar a preguntar, alguna cosa el fermava a terra, fins i tot sentia com tremolins per les cames. A l'últim va decidir-se a entrar: —Bon dia—, va dir cortesament, —voldria saber si teniu empleats aquí la senyora maria Roca i el seu fill Martí Roca, sóc un conegut d'ells i fa molt de temps que no els he vist, em farieu un gran favor si me'n donessiu raó.

L'empleat va alçar la mirada per damunt de les ulleres i se'l va quedar mirant: què voldria aquell senyor tan ben vestit?—, va pensar, per fi va obrir la boca i va dir: —la maria Roca ja no treballa aquí, un dia el seu fill va dir-nos que la seva mare no tornaria a treballar perquè estava malalta i no l'hem vista mai més—, —i el seu

fill, és aquí?—, va preguntar inquiet per la resposta d'aquell oficinista. —Oh, sí, sí, ara està treballant, no el podeu molestar, haureu d'esperar que plegui. Fa molt de temps que no l'he vist i potser no el reconeixeria, que podríeu indicar-me qui és, des de lluny, sense importunar-lo?—, va demanar neguitós, Martí Molins. L'empleat se'l va quedar mirant, com si no encertés a endevinar què voldria aquell home amb tan misteri i es va quedar quiet i mut, com fent-se el desentès. Ell, va tornar a preguntar si era possible que li ensenyés on era, però aquesta vegada ho va fer tot allargant un bitllet a l'oficinista, aquest el va prendre ràpid i li va dir: —veniu amb mí, però no us hi apropieu, no està permès de destorbar els obrers en la feina—, no patiu, tant sols el vull veure—, va dir ell.

L'estava contemplant des de lluny, amb la mirada fixa, quina emoció que sentia!, li va semblar de tenir mil formigues a les cames, allí al seu davant, era el seu fill. Alt, com ell, moreno, amb un cabell espès i negre, ben paregut, amb les faccions molt marcades, que a ell li van recordar les seves pròpies a la seva edat. Es va quedar mut, s'estava veient a n'ell mateix vint-i-quatre anys enrera. Se'l va contemplar molta estona, sese dir ni paraula, la qual cosa va fer extranyar més a l'empleat que a l'últim va dir: —Bé, senyor, ja l'heu vist, no podeu quedar-vos més aquí, aviat plegaran i podreu parlar amb ell—. —Deixeu-me uns instants més, us ho prego, i va tornar a sucra a l'oficinista amb un altre bitllet. Tota la seva vida a Alcampell va passar en minuts pel seu cap, tot admirant a n'aquell jove que treballava amb destresa i força a les mans. Se'n va eixir cap al carrer i va esperar que el torn acabés. Mentrestant anava cavil·lant com ho faria per a presentar-se davant del seu fill, va pensar mil maneres i cap no li agradava, ho havia de fer bé, no podia arribar i moldre, podria ser pitjor, havia de trobar

l'oportunitat i la forma més adient perquè el noi se'l prenguésser seriosament i no pensés que era algun ximple que volia gastar una broma pesada.

Plantat a l'entrada de la fàbrica tèxtil i mentre esperava que eixís el torn, va decidir que de moment no li diria res i el seguiria cap on anés, potser així el duria on era la recordada Maria. Els obrers eren al carrer, van emprendre la marxa en totes les direccions. Martí Roca ho va fer junt amb dos més, que al veure d'ell devien ser dos companys o amics. Anaven xerrant molt animats, enrrera i a prudencial distància, l'home del barret els anava seguint molt discretament. Es van aturar al davant de la porta d'una casa i tots tres van entrar cap a dins. Ell també es va aturar i esperava l'eixida dels joves, però com que trigaven, va gosar entrar, ja s'espavil·laria segons el que hi hagués dins. Hi havia un altre jove que representava el porter o el que controlava l'entrada a la sala. Què desitgeu?, va preguntar-li tot tallant-li el pas, —oh!, disculpeu—, va dir ell, —haig de parlar amb un jove que acaba d'entrar fa una estona i com que triga en eixir m'he aventurat a entrar. —A qui voleu veure?, va tornar a preguntar aquell xicot, que feia pinta de ser un obrer, —bé, doncs, volia parlar amb Martí Roca, sóc un parent d'ell, que està de pas a Barcelona i m'han dit qu'el trobaria aquí, l'he vist entrar i pensava esperar, però no tinc pas massa temps i per això sóc aquí—, va contestar. Aquell xicot se'l va mirar de dalt avall, qui sap què pensaria?, anava massa ben vestit per a aquell ambient, a l'últim el va deixar passar, recomanat-li que no digués res i que esperés que s'acabés la reunió, li va fer notar que ell vigilaria des de la porta, així, que es quedés quiet al final de la sala, sense fer soroll, ah!, i que es tregués el barret, no anés a cridar l'atenció.

era una sala gran, al fons i havia una taula posada en lloc més alt i unes cadires, rera de les que hi seien set o vuit homes, entre ells Martí Roca, la sala era plena de gent, asseguts i drets, tots estaven atents al que anaven dient els que eren vora la taula. D'un en un es llevaven i anaven parlant als altres. Tot el que sentia ell, era la primer vegada que ho havia sentit en llavis de ningú. Paraules com solidaritat, ajuda mútua, anticapitalisme, revolució obrera, etc..... Tots els que parlaven tenien molta facilitat de paraula i els altres ficaven l'èmfasi en allò que recalrava l'orador de torn. Per fi al que li tocava parlar era Matí Roca que va començar dient: —Companys!, ara més que mai hem d'estar units, l'hora en que els obres conqueriran la terra, les fàbriques i tots els béns burgesos, no és gaire lluny. La bandera de la llibertat onejarà prompte entre totes les masses proletàries, i serem nosaltres, els anarquistes, els que haurem de guiar les passes de la revolució que canviarà el món—.

La situació s'agreuja, l'atur es cada dia més gran, qui sap si demà molts de nosaltres el sofrirem?. Els salaris són tan baixos que no cobreixen ni les més elementals necessitats. La jornada laboral encara no és la desitjada per nosaltres. Volem vuit hores per a treballar, vuit per a dormir i descansar i vuit per a esbargiment. La patronal es cada dia més ofegadora de les nostres reivindicacions, el clergat i la burgesia volen tenir-nos fermats davall les seves regles antiobreres i els militars, tradicionals servidors dels anteriors, promouen guerres a terres llunyanes i amanen en cridar els reservistes per a lluitar per les seves causes perdudes. Companys!, només tenim una alternativa, la vaga general!

tots els que escoltaven atents es val alçar amb crits d'euforia, sí, sí, la vaga general. Martí Roca va continuar al seu discurs, fent alçar els seus companys molts cops del seu seient.

Martí Molins, havia estat atent al que deia el seu fill, més interessat per ell mateix que pel que deia, que encara que molt ben dit, no acabava de comprendre massa bé.

Al final de l'acte es va armar un guirigall i tots els assistents xerraven entre ells, tot alçant-se dels seients i dirigint-se cap a l'eixida. Ell, plantat on es va quedar a l'entrar feia les seves reflexions sobre el que havia vist. Recordava el que li havia explicat Eugeni Reixal referent al creixent moviment obrer que cada dia tenia més importància a la ciutat. Els obrers estan exaltats, s'agrupen en organitzacions per a tenir més força contra nosaltres, els bons industrials i comerciants que prou fem en donar-los feina—, havia dit el senyor Reixal. —No sé pas què volen?-, la indústria va malament des que les últimes colònies van obtenir la independència, els mercats que abans teníem allí són tancats i tenim força dificultats per col·locar les mercaderies. Què es pensen aquesta gent?, que només ells tenen problemes. Ah!, senyor Martí, això acabarà malament, teniu-ho per ben segur, si el govern no talla pel dret, tota aquesta bogeria, aviat no podrem ni eixir al carrer tota la gent honrada que treballem i donem treball.

Si, era evident que el seu fill pertanyia a una d'aquelles organitzacions obreres que segons l'Eugeni Reixal el que volien al capdevall era prendre'ls a ells els béns i les propietats. El no ho entenia massa bé tot això, però l'empenta d'aquella joventut en la majoria, no deixava d'agradar-li, una altra cosa era si tindrien raó en el que deien. Tan capficat s'havia quedat amb aquestes cavil·lacions que no es va adonar quan Martí Roca va passar pel seu costat, junt amb dos companys més.

En tornar a la realitat, no el va veure a la sala, va eixir corrents cap el carrer i per sort encara era allí plantat xerrant apassionadament amb els altres. Sense pensar-

ho més. el va abordar. —Perdoni jove, és vosté Martí Roca?—, va preguntar, —Sí, sí, jo sóc, què voleu?, va contestar el noi. Voldria parlar un moment amb vosté a soles, si us plau, és important. Martí Roca tot sorprès va dir: —Està bé—, i es va allunyar una mica dels altres tot dient-los que no se n'anessin que vindria amb ells. S'havien apartat unes pases i sense perdre temps Martí Roca va tornar a preguntar: —Bé, què voleu?, qui sou?—. —Soc Martí Molins, el teu pare!—, va dir ell quasi sense poder dominar l'emoció; Martí Roca es va quedar d'una peça, quiet, callat, davant de l'home que li acabava de confessar que era el seu pare. Pel seu cap van desfilar gran quantitat d'imatges, la seva infància, la seva mare, els canvis de lloc, també paraules, moltes paraules que de nou ressonaven al seu interior. Les mateixes paraules que tantes vegades va sentir a la boca de la seva mare anys enrera: —Pobre Martinet, no has pogut conèixer el teu pare!, on deu ser?, segurament mort, pobre fill meu!, tan feliços que hauríem estat tots tres junts i l'infortuni me'l va allunyar per sempre més. Sí, ell s'havia criat sempre sentit les mateixes paraules, sempre la mateixa història.

Va cansar-se de pregar a la seva mare que oblidés, que mai més anomenés aquell nom, que busqués un marit, que refés la seva vida, però que no es torturés ni l'amargués a ell amb aquella quimera. Recordava que tot va ser inútil, ella s'aferrava a l'idea que un dia ell tornaria, mai va acceptar que pogués ser mort o desaparegut. De vegades solia dir, potser aquesta primavera vindrà el teu pare, pobre Martí, el que deu estar patint!. Fins que aquesta obsessió va acabar per fer-li perdre la raó i es passava tot el dia repetint el nom del seu estimat i dient que prompte tornaria, que era de viatge, que era lluny. A l'últim la situació es va fer insuportable i va haver-la de recloure en un manicomi. I ara tenia da-

vant seu a un home que de sobte li deia que era el seu pare.

Martí Molins no havia volgut ser el primer en trencar aquell silenci etern, però es va decidir i va afegir: —Especís que m'escoltis, és una història molt llarga la que haig de contar-te. He vingut de França fa uns dies i des de llavors no he parat de buscar-te a tu i la teva mare. No espero que et llencis als meus braços, però et prego que m'escoltis i que m'acompanyis vora ta mare. Jo també estic sofrint, però, si us plau, digues alguna cosa!. El noi se l'estava mirant fixament, com si el repassés de dalt avall, per fi va dir: —Hem viscut molts anys, l'un sense pare, l'altre sense marit, hem après a sobreviure tots dos sols, ens hem estimat amb amor de mare i fill hem patit molt, ara ja tot s'ha acabat, no hi ha remei, no és possible viure el que no ha estat viscut. Ho sento, mai no us he conegut i així vull que sigui essent, aneu-vos-en per on heu vingut que de mi i de la meva mare n'heu perdut els drets—, I girant mitja volta es va disposar a reunir-se amb els companys. —Espera, va dir Martí Molins agafant-lo pel braç. —Tinc el dret que em donis almenys l'oportunitat de contar-te el que ha estat fins ara la meva vida, després d'haver-me escoltat jutja tu mateix, i si llavors no em vols veure més, seràs complagut, però m'hauràs d'escoltar i conduir-me a la teva mare. —No, no hi ha lloc per als fantasmes, , deixeu les coses tal com són, no sento emoció, ni sentiments, sols tinc present el que hem hagut de passar i és prou eloqüent perquè us demana que seguiu el vostre camí. Martí Molins es va sentir ferit tant com mai no ho hagués estat, no volia resignar-se a deixar així les coses i va insistir.

Quan el noi s'allunyava li va dir alçant la veu. —Tu ets l'home que acabo d'escoltar fa poc?, tu ets el que parlava de solidaritat, d'ajuda mútua, de comprensió i de

justícia?, en mi vols aplicar el que els que criticaves us fan a vosaltres.

Escolta bé el que t'haig de dir, m'hauràs de veure aquí cada dia d'ara en endavant, fins que m'escoltis, he sofert molt, he tingut molta paciència i resignació en aquesta vida, no m'espanta rebaixar-me. Ho sents?, seré aquí demà o davant la porta de la fàbrica on treballes i t'asseguro que m'hauràs d'oir.

No li va respondre, se'n va anar amb els companys, tot pensatiu, potser afectat per les últimes paraules d'aquell home, que era el seu pare.

Els que l'esperaven van inquirir, qui era, què volia aquest home?. Ell va respondre, no res, no res, s'ha confós de persona.— Però qui és?, van tornar a preguntar, —és, és..... un home de França.

S'en va tornar cap a la casa del senyor Eugeni Reixal, desmoralitzar, era un cop molt dur, el seu fill, el fill que tantes ganes tenia de conèixer l'havia rebutjat, sense donar-li ni l'oportunitat d'explicar-se, estava enfonsat. En haver arribat el senyor Reixal li va preguntar: —cam ha anat?, ell, li va explicar tot el que va succeir amb la tristor i la desesperació evident. Eugeni Reixal, el va animar a perseverar i més en saber que el jove Martí Roca era un d'aquells exaltats obrers i que militava en una d'aquelles organitzacions. Heu de tornar-hi, heu de fer que us escolti, és necessari, a més l'heu d'apartar del camí que ha emprès i que només el durà a la desgracia. Ell no pensava pas en això, només tornava a veure's refusat per un noi orgullós, potser més que no ho era ell mateix en la seva joventut, però no es deixaria guanyar per la mà, era prou obstinat i no tenia por d'haver esperat fins que pogués rompre la crosta de gel que envoltava el cor del seu fill.

Al dia següent estava plantat a la porta de la fàbrica, com si fés guàrdia: A l'eixida dels obrers, entre ells

Martí Roca, l'home es va ficar darrera del noi i els companys fins que de nou va tornar a fer cap al local on es reunien. ell es va quedar com abans, fent guàrdia. A l'eixida Martí Roca se'n va adonar que seguia allí plantat, també els seus companys que van preguntar-li: qui és aquell home?, oh!, ningú, ningú, un home de França—, va tornar a dir ell.

La situació es va repetir un dia, un altre dia, bé a la porta de la fàbrica, o a la del lloc de reunions, sempre era a la porta l'home de França. Martí Roca, que els primers dies va pensar que ja se'n cansaria, al cap d'un temps va començar a ficar-se nerviós y més per les preguntes dels companys que cada cop eren més y més freqüents. Fins i tot la seva, companya Rosa, que anava amb ell a les trobades obreres, va començar a fer preguntes, —escolta Martí, aquell home ens segueix a tot arreu, qui és?, què vol?, sempre donava la mateixa resposta, —és un home vingut de França que va confós i em deu creure un altra persona.

Martí Molins confiava que a l'últim el seu fill es veuria forçat a escoltar-lo i pacientment es limitava a observar-lo de lluny i seguir-lo de la fàbrica al sindicat, o d'allí fins a tres o quatre cantonades més, després se n'anava i no el seguí a més, no volia fer-ho fins que arribés on visqués, havia de ser ell el qui li dugués, després d'haver-li trencat la dura cuirassa amb què es volia envoltar.

Al final va ser rosa, la companya de Martí, la que va voler acabar amb aquella situació grotesca i va demanar al xicot que li expliqués qui era i què volia aquell home de França. Ell va cedir davant l'amenaça de la noia de trencar relacions si no ho feia. Ella ho sabia tot referent al seu estimat, tanmateix l'anunci que l'home que els seguia era el seu pare, la va deixar parada, però reaccionant va obligar al noi que donés l'oportunitat que li demanava el que es manifestava com a pare d'ell.

Tots tres, pare i fill i la noia, es van asseure en un banc del carrer i per fi, Martí Roca li va dir: —Bé, us escoltaré, però no puc prometre res, ni tant sols que us pugui dir on és la meua mare. Ara, Martí Molins havia trencat el gel i entreveia que l'orgull i el rancor d'aquel xicot començaven a minvar.

Una altra vegada Martí Molins es trobava relatant la peripècia de la seva vida, però en aquest cas tenia una significació especial, el que ho escoltava era el seu propi fill i la noia que ben bé podria esdevenir en noia seva. intentava d'explicar ho de la manera més adient, buscant rompre la barrera que el xicot havia plantat entre ambdós. Va ser tota una revelació i al final va afegir-hi: —Bé, si després de tot no em consideres digne de tu, pots obrar segons la teua consciència, però no m'impeideixis de veure la dona que t'ha donat la vida.

La primera en reaccionar va ser Rosa, la noia estava, visiblement emocionada i es va encarar al seu promés. — Martí no pots ignorar per més temps que aquí és el teu pare, l'has d'acceptar, pensa que no ha estat gens fàcil per a ell i que com tu ha patit els avatars de la vida, sense haver estat el provocador de les seves desgràcies. Et prego per la teua mare i per mi mateixa que el reconeguis i el condueixis a la vora de la dona que en veritat encara estima.

Martí Roca que havia estat callat, costum molt freqüent en ell, donat que era home avesat a escoltar primer; va dir: —haig de reconèixer que anava errat en el judici que n'havia fet de vós, però segueixo sense sentir-me atret a estimar-vos amb amor de fill, no puc ni tant sols donar-vos una forta abraçada, com seria d'esperar, ho compreneu?. — Si t'entenc molt bé—, va dir ell, —sé que no és senzilla per a tu, aquesta situació, però t'he demanat una oportunitat i comences a donarme— la, gràcies!. Llavors Martí Roca, va fer-li saber que la se-

va mare, la dona desitjada de Martí Molins, era fora de l'ús de la raó i que l'havia perdut tot repetint el seu nom, va fer també una referència al que els havia tocat de viure als dos junts, fins i tot es va remuntar al temps en què era al ventre de la seva mare. Ella, —va dir—, va haver de marxar d'Alcampell, tot i sabent de la vostra innocència, la seva família no volia acceptar-ho, ni tampoc el seu embarç, per això se'n va venir a servir a Barcelona, deixant dit on venia, per si tornaveu. Sabia ben bé que no seria fàcil però era una dona valenta i va preferir viure la seva pròpia circumstància sense coaccions. He dit que no puc estimar-vos per ara, però no m'oposaré a què la veieu en la seva desgràcia.

Pobra Maria!, —va dir Martí Molins—, la mala ventura va caure molt prompte sobre tots nosaltres i encara no ha acabat, si es plau, porteu-me a la seva vora.

Estava asseguda en una cadira al pati del manicomi, aprofitant el sol de la primavera. Estava desconeguda, ella, la noia jove, de galtes vermelles, que va ser el gran amor de la seva vida, no va fer ni menció quan els tres se li van apropar. Però quan el seu fill li va donar un petó i va dir-li: —mare, el pare es aquí, ha tornat, veieu!, va alçar la vista i va semblar com si s'agués esgarriat, donat li tot seguit un atac de nervis que va obligar a dur-la cap a dins i lligar-la for al llit.

Mai van saber si l'havia reconegut o va estar producte de la folia que afectava aquell cos, una altra hora fort i valent. Martí Molins anava cada dia a veurela, es quedava al seu costat agafant-li la mà i contant-li coses, totes les que se li ocorrien, la seva vida i tot el que li semblava que pogués contar, ella feia sempre el mateix pla, no reaccionava a res, la mirada fixa i desorbitada en las llunyania. De vegades s'alçava bruscament de llit i cridava, cridava tant com sabia, paraules sense sentit i

de sobte es tornava a quedar callada, muda, amb aquella mirada que gelava la sang.

Martí Molins va escriure a França donant instruccions al seu administrador perquè fés i desfés, ja que ell trigaria en tornar, havia trobat el que quedava de les seves arrels i no volia, per ara, deslligar-se'n. Duia ja bastants dies a Barcelona i encara no havia pogut buscar el seu germà Andreu, que sabia que treballava allí o la ciutat de Sabadell. Però de moment el que li importava més era restar a la vora de la que no va poder ser la seva dona. No camparà gaire—, va dir los al seu fill i a la Rosa, —per això vull ser al seu costat en els últims moments. Suposo que no t'hi oposaràs?, va preguntar al xicot. Ell va accedir, era el menys que podia fer. Així, Martí Molins, dit també aleshores Pau Ferrer, es va traslladar a una pensió vora del manicomi on era reclosa Maria Roca. Un dia d'aquells en que anava cap allí, com de costum, es va adonar que el seguia un home, al principi no en va fer cas, però a mesura que anava caminant va començar a inquietar-se, havia d'afrontar allò i resoldre-ho ràpid, va pensar, va girar sobre les passes i es va encarar cap al home que el seguia. Què voleu?, perquè em seguiu?, qui sou?, va fer les preguntes amb serietat i ficant-se alertat. L'home es va quedar plantat al davant d'ell i no es va moure i tímidament va dir: —Oh!, dispenheu, però us seguia perquè m'havia paregut reconèixer un antic amic de joventut, potser m'he confós—, va tornar a dir, —Qui sou?, dieu-me qui sou d'una vegada?. Sóc Vicenç Mons, i vós us assembleu molt a un xicot que treballava al meu poble i que es deia Martí Molins. Ell en sentir això, va sentir com se li humitejaven els ulls i sense dir res, se'l va abraçar fort, reprimint les llàgrimes. Van estar molt de temps xerrant i contant-se les vides respectives, ah! com se'n recordaven dels temps passats, quina alegria que tenien d'haver-se tornat a trobar,

però amés va coincidir que Vicenç Mons treballava a Sabadell i precisament coneixia el seu germà i sabia on vivia. Allò el va omplir de goig, per fi podria saber on era l'Andreu i per fi podria trobar-lo sense trigar. Van anar junts a veure Maria Roca, ja que Vicenç no sabia res d'ella ni l'havia vista més des que va marxar d'Alcampell. Allí veient el deplorable estat de la dona, es van emocionar tant que ploraven com dues canalles.

Martí Molins va dir al seu antic company que fiqués en avís al seu germà i que l'aniria a veure d'allí un parell de dies. Es van acomiadar després d'haver dinat junts, quedant en tornar-se a veure aviat.

Martí Molins havia intentat ser tan amable com fos possible amb el seu fill, per tal d'aconseguir tant sols un xic d'estimació per part d'aquell noi orgullós. Aquell dia el va anar a veure ple de satisfacció d'haver sabut del seu germà, va pensar de convidar el noi i acompanyar-lo a veure'l, així el coneixeria. Martí Molins va començar: —Mira fill, haig de parlar amb tu, amb tota la franquesa del món, jo sóc quasi un vell, ho he viscut tot i res no espero de la vida, l'atzar m'ha conduït per camins insospitats per a mí, els quals mai no vaig pensar en recórrer, però les circumstàncies avui són així i ni tu ni jo les podem canviar. Disposo d'un bon patrimoni a França, suficient per a que a una família; no li falti de res, per això vull fer-te el següent oferiment, escolta bé el que et vaig a dir. La teva mare no durarà gaire, s'està acabant, tu voldràs formar una família amb la Rosa, la qual jo aprecio i començo a estimar de debó. Avui teniu ambdós un lloc de treball que pel que he pogut observar és molt probable que el perdeu, quedant-vos sense feina i al carrer per molt de temps. El que vull donar-te és tot el que jo posseeixo, perquè tu i la teva pròpia família pugueu viure treballant per a vosaltres mateixos, d'aquesta manera, tu mateix series el teu popi patró i no caldria que

lluïtessis contra amos prepotents..Martí, vine te'n a viure a França, amb mí, allí seràs un home de profit i tindràs un pervindre. Jo he perdut el meu nom originari, però n'he guanyat un de nou i he arribat a la conclusió que els noms no són res. Què més hi fa de dir-te Molins o Ferrer o qualsevol altre mot?. El que compta de veres és ser fidel als nostres, tant si són coneguts com a martins o com a Joans. Martí, viene amb mí i accepta el que t'ofereixo, a més de la meua estimació de pare, que necessita també de l'amor i el calor de la seva sang.

Martí Roca havia escoltat amb atenció i quan el seu pare va acabar va dir: — Em sembla que parlem un llenguatge diferent vostè i jo. Jo sóc un obrer que té plena consciència de ser-ho i del que realment és aquest món. He obert els ulls i he vist massa coses per les que lluitar. No, no puc acceptar, tinc un compromís voluntàriament adquirit amb els meus companys, amb els que viuen i treballen com jo, sotmesos a la tirania d'aquest capitalisme salvatge, que creix i es lucra amb l'esforç de la classe oprimida i proletària. Sé d'un món nou on no hi hagi ni pobres ni rics, ni amos ni criats, ni pàtries, ni reis ni exèrcit, ni diners i ni tan sols ni pares ni fills. Aquest món no es llunyà i serem nosaltres els treballadors, els que avui patim la prepotència dels que ho tenen tot, els que l'hem de crear.

Per això no puc; acceptar, restaré ací gaudint el sucre amarg que ens ofereix aquesta injusta situació actual, esperaré com el gat a la rata, l'oportunitat d'ofegar per sempre més la bèsia negra del capitalisme. No és senzill, però amb la unió de tota la classe treballadora durem a terme el nostre somni quotidià: Torneu a França!, fins i tot pertanyeu ja al costat de l'opressió.

Martí Molins se'l va quedar mirant mentres parlava, l'havia estat observant detalladament, s'assembla a la seva mare—, havia pensat, la mateixa boca, els matei-

xos pòmuls, però els ulls són meus, té els mateixos ulls que jo, no és tant alt, però té caixa i les mans gruixudes com les meves i quina força interior, igual que la que tenia jo al seu temps, és obstinat, lluitarà pel que creu fins al final i l'admirava per això. Va deixar de contemplar-lo i va respondre amb fúria: —Ests un il·lús, penses canviar el món?, no ho aconseguiràs, estàs molt segur de l'unió dels treballadors, però ja te'n desenganyaràs, a tot arreu hi ha homes falsos que traicionen si convé l'amic més amic per dur a terme els seus propòsits, penses que són millor que els altres que voleu combatre i us toqueu per l'extrem. Es bonic el que dius, molt bonic, però jo no puc creure en utopies, sóc massa gran i he viscut prou per a saber que no hi ha miracles i el que tu demanes és quasi bé això. Lamento en el cor que refusis el que t'ofereixo, m'hauria agradat tenir-te al meu costat com a fill i com a amic, hauria volgut acabar els meus dies a la vora de la meua pròpia família, però està vist que això està negat en aquest món per a mí. He nascut per a ser un desarrelat i estic abocat a ser-ho fins que tingui una unça de vida. Bé, només em resta que desitjar-te sort, tota la que m'ha mancat a mi i a la teua mare. Si algun dia canviés de parer saps on pots trobar-me, sempre estarà la porta oberta per a tu i per als teus. Restaré aquí fins que visqui la teua mare, després me'n tornaré a ser el que fa anys que vinc essent, un simple i vulgar home de França.

Havia anat a Sabadell a buscar a l'Andreu, el seu germà, el va trobar, i era a casa d'ell, on va conèixer la seva família i es van contar tantes i tantes coses viscu- des en tants i tants anys de separació forçosa.

Era en aquella casa quan va esclatar la revolta.

El govern havia demanat els reservistes per a re.pe-

lir l'agresió causada pels marroquins a les obres del ferrocarril de Melilla, això junt amb l'atur creixent cada dia, provocat per la recessió econòmica que atravessava la indústria. Les engalipades radicals i anticlericals dutes a terme per la demagogia lerrouxista, les proclames revolucionàries dels anarquistes i socialistes, van donar pas aquell dia del més de juliol a la vaga general.

El comitè de vaga format per anarquistes, socialistes i obrers lerrouxistes, va promoure la insurrecció. Els carrers anaven plens de gom a gom pels vaguistes que alçaven barricades i volien tallar les comunicacions ferroviàries.

Martí Molins i el seu germà van eixir al carrer i en assabentar-se de la situació, aquest va dir: — Andreu!, haig de tornar a Barcelona com més aviat millor, el meu fill corre perill, això no pot acabar bé i ell de ben segur que deu estar afegit al comitè de vaga. No, no marxis—, va dir l'Andreu, — val més que et quedis ací, les coses no estan per a imprudències i ara que t'he trobat no voldria que t'ocorregués res dolent. Haig de tornar—, va dir ell, — no comprens que tinc el meu fill allí, haig d'intentar fer-lo recapacitar i si no és possible fer-lo desistir, vull ser al seu costat passi el que passi. L'Andreu va replicar-li, no siguis boig i quedat ací, que no veus que ell no et necessita. No vol que interfereixis el curs de la seva vida, d'alguna manera segueix creient que tu tens la culpa de la desgràcia de la seva mare i per això mai no apreciarà res que vingués de la teva part.

Creu-me a mí i quedat, ha de ser ton fill mateix el que recapaciti i s'adoni que buscant la família en la humanitat està perdent el seu pare.

Es inútil, sempre he estat fidel als meus, encara que m'hagin rebutjat, així es que tornaré a Barcelona ara mateix. Adéu Andreu, prompte tornaré a veure't—, i dient això va marxar de la casa.

La tornada a Barcelona no li va resultar senzilla, masses de vaguistas s'aprestaven a tallar les comunicacions i impedièn el normal trànsit de viatgers i mercaderies. Va arribar com va poder a Barcelona, la ciutat era un caos total, els vaguistes havien començat la cremada d'esglésies, convents, escoles religioses, i tot el que quedava relacionat d'alguna manera amb l'església catòlica. Les barricades eren nombroses pels carrers i els amotinats es feien forts allí enfrontantse a la guàrdia civil, guàrdia de seguretat, guàrdia municipal i fins i tot a l'exercit, dut als carrers per a sufocar la insurrecció.

Barcelona vivia un clima de terror quotidià, Martí Molins es va passar tres dies buscant com un boig, va preguntar, escorcollar barricades, grups i grups de sublevats, tot ho regirava i a tothom feia la mateixa pregunta: — Coneixen Martí Roca o la seva promesa Rosa?, de vegades va trobar algú que en sabia d'ells i l'indicava per on més o menys se suposava que eren, però en arribar allí l'orientaven cap a un altre lloc i quan arribava allí tampoc els trobava.

Va fer un incís en la recerca del seu fill i la promesa d'aquest i es va encaminar cap al manicomi, no fos cas que l'haguessin emprés també amb aquella institució. Va fer cap a l'edifici, tot acalorat, neguitós, però es va adonar que allí no hi havia arribat la inútil venjança de les masses. Maria Roca es trobava excitadíssima, semblava que comprengués que alguna cosa ocorria, que el seu fill era en perill i ella no estava a la seva vora, cridava, gemecava esfereïda, l'angoixa no la deixava viure, deia paraules sense sentit. Ell va quedar-se al seu costat intentant desesperadament d'aliviar-la en el que eren definitivament els últims moments de la vida d'aquella dona. A la caiguda de la tarda, i fent el darrer crit, tant fort que es degué d'oïr al carrer, va acabar la seva existència.

Aquell home destrossat, plorós i sense rumb, va marxar d'aquell lloc d'angúnia i de mort, amb la ja pobre esperança de poder trobar al fill que devia ser enmig d'aquella bogeria, més gran que la que abandonava ara.

Va tornar a vagar pels carrers plens de fum i de runes, va sentir els trets que venien de tot arreu, es va mesclar amb la gent que corria espaordida fins que un dolor agut provocat per una bala perduda, que va anar a clavar-se al seu cos el va desplomar i va caure a terra sense coneixement.

Es va despertar i no va reconèixer el lloc on es trobava, va mirar al seu voltant, hi havia més llits i més gent en ells, no se sentia sorolls, ni crits, ni trets, ni fums. Tot era en calma, el cap li pesava com una llosa i tan a penes podia obrir els ulls. Es va mirar a si mateix i es va trobar embenat de tot el pit. Llavors va recordar el dolor que havia tingut, després no podia fer venir a la ment res més.

La infermera va acudir, el va veure despert i va dir-li: Ah!, el senyor francès ha tornat a la vida, benvingut al món dels vius, no es mogui, està dèbil, ha perdut molta sang i necessita repòs—. On sóc?, què hi faig aquí?, què ha passat?—, va preguntar amb veu fluixa. —No us mogueu, esteu tranquil, esteu en bones mans—, va contestar la infermera, —ja ha passat tot, ara descanseu que demà estareu millor i llavors podreu parlar.

Al cap d'uns dies anava més recuperat de la ferida i es va poder llevar d'aquell llit. Va assabentar-se de tot el que va passar des que havia perdut la noció del temps. La vaga havia estat sufocada i la llei i l'ordre tornava a imperar a la ciutat, el foc també havia estat sufocat, quasi una vuitantena d'edificis religiosos havien estat

cremats. Va saber també que a Sabadell, on era el seu germà Andreu, van quedar tallades les comunicacions i els vaguistes van tenir en el seu poder la població uns dies, però ara tot havia tornat al seu estat originari, els morts havien estat enterrats i els ferits, com ell, s'anaven recuperant. Però el seu fill?, que n'hauria estat del seu fill?. Va preguntar si entre els morts hi havia algú que es digués Martí Roca, van informar-se'n i van dir-li que no, que aquell nom no corresponia a cap dels morts, almenys que allí se sabés, va quedar més tranquil i va enviar avis al seu germà Andreu.

Martí Molins i el seu germà van fer un repàs a tot el que havia succeït i, més que a les causes o motius que van provocar la revolta, a la situació personal en la qual es trobava llavors i ara, Martí Molins.

Andreu!, en curar-me me'n aniré d'ací, tornare a França, a la meva casa, el meu lloc és allí. He volgut retrobar-me amb el passat, he buscat les meves arrels i només he trobat que angoixa i sofriments. Sí, Andreu, sí, tornaré allí, on la terra cobreix el que va ser un dia tota la meva companyia i la meva vida, on els camps donen fruits de ceps plantats per aquestes mans, on la gent coneix i sap d'un home conegut per Pau Ferrer. Andreu!, un home se'n cansa de lluitar contra el seu destí, i el meu sempre ha estat marcat, ben marcat. No em queda odi, ni rancor, ni ressentiments al meu cor. Començo a sentir la pau, una calma interior tan profunda, tan despassionada, que farà que la resta dels meus dies siguin tranquils i reposats. Si algun dia veus el meu fill digues-li que a l'altre costat dels Pirineus, i mentre visqui, hi tindrà el seu pare que el rebrà amb la mateixa alegria que si fos ara que volgués venir.

L'Andreu el va intentar fer-lo quedar, amb ell a la seva casa, però Martí Molins tenia ja presa la decisió i no va poder fer-lo canviar de parer.

En eixir de l'hospital, es va estar amb el seu germà un temps i un bon dia va dir-li: Andreu!, demà me'n vaig cap a França, t'enviaré diners, a tu et tan falta i a mí no em farà res despendre'm d'ells. No aniré a veure les germanes nostras, potser d'ací un temps ho faci, però no ara, no podria tornar a La Llitera, són massa records i no ho suportaria.

Final

Anava a pujar en aquell tren que l'havia de conduir a la terra que el va acollir anys enrera. Es va acomiadar del seu germà i de la dona d'aquest i quan anava a pujar dalt, va sentir una veu a l'esquena que li deia: — Pare, pare!, — es va girar sobtat i allí davant d'ell estava Martí Roca, el seu fill, acompanyat de la Rosa, la promesa d'ell. No podia creure el que estava veient i sense poder articular paraula es va llençar als seus braços, contemint les llàgrimes.

L'Andreu somreia, havia valgut la pena —pensava—, sense que Martí Molins ho sabés ell havia escorcollat el parador del xicot. A l'últim l'havia trobat, va parlar amb ell d'igual a igual, d'obrer a obrer, va tirar-li en cara el seu orgull i la seva misèria revolucionària, si no podia acceptar un home que deixant a part el fet de ser el seu pare, era un lluitador com ell i havia sofert la injustícia d'aquest món, tant o més que ningú. Al final el va fer recapacitar i li va arrencar la promesa de ser a l'estació del tren el dia que abandonés aquella ciutat.

Ara es fonien en una abraçada, sense paraules, amb la força dels sentiments. Al cap d'uns instants Martí Ro-

ca va dir: — perdoneu-me pare, no m'he portat bé amb vós, anava cec i no veia ni apreciava el valor que teniu. No puc venir ara, però potser ho faré més endavant, però vull que sapigueu que cada dia que passarà haig de pensar que a França hi ha un home que estimo i al que puc dir-li pare.

A la finestra del vagó d'aquell tren que partia, un home, Pau Ferrer, Martí Molins, què importava ja el nom, havia trobat les arrels i sabia que mai no les perdria.

La presente edición de *L'Home de França*, de Josep A. Chaurell, consta de 1.000 ejemplares, para cuya confección se ha empleado papel offset editorial ahuesado y cartulina Ibiza. En su composición se han utilizado los caracteres de la familia Univers. Se terminó de imprimir en los talleres gráficos de Cometa S. A., el día 20 de Septiembre de 1986, con motivo de la celebración del Liber'86.